
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Jaume Losa, Alejandro Andreas; Riera Rullan, Mateu, tut.; Puigvert Planagumà, Gemma, tut. "Mallorca Romana" : una ruta pel patrimoni arqueològic i documental. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 2020. (1139 Grau en Humanitats)

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/226809>

under the terms of the license

UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

Facultat de Filosofia i Lletres

Grau en Humanitats

Treball de Final d'Estudis

Mallorca Romana: una ruta pel patrimoni arqueològic i documental

Autor:

Alejandro Andreas Jaume Losa

Tutors:

Gemma Puigvert Planagumà

Mateu Riera Rullan

Curs:

2019-2020

A Mallorca

ÍNDIX

1. Introducció	6
2. Estat de la qüestió	7
3. Objectius.....	10
4. Metodologia.....	11
5. La conquesta romana de les illes Balears	12
5.1. El pretext: la pirateria	13
5.2. Altres causes	14
5.2.1. Causes polítiques	14
5.2.2. Causes econòmiques.....	16
5.2.3. Causes socials	17
5.2.4. Causes militars.....	18
5.3. El motiu de la tardança	20
6. La romanització de Mallorca.....	22
6.1. L'illa de Mallorca durant l'època republicana	22
6.2. L'illa de Mallorca durant l'alt Imperi.....	31
6.3. L'illa de Mallorca durant el baix Imperi.....	36
7. Ruta turística i cultural.....	39
7.1. Elements que integren la ruta	39
7.2. Planificació de la ruta	40
7.2.1. Aspectes valorats en la planificació de la ruta.....	41
7.2.2. Matriu DAFO de la ruta.....	45
7.3. Producció de la ruta	47
7.3.1. Aspectes valorats en la producció de la ruta.....	47
7.3.2. Mapa de la ruta	49
7.3.3. Itinerari autoguiat imprès.....	50
8. Reflexions finals	51
9. Referències	56
10. Annexos.....	61
10.1. Fitxes tècniques dels recursos	61

1. Introducció

La conquesta romana de les illes Balears, i, en concret, de Mallorca, va suposar un punt d'inflexió en el transcurs de la història de l'arxipèlag. Un conjunt de motivacions de caràcter polític, econòmic, social i militar, totes elles camuflades sota el pretext de la pirateria, van comportar l'annexió definitiva de les Balears al món romà l'any 123 aC, de la mà del general Quint Cecili Metel. Aquesta arribada dels romans a l'illa va implicar l'inici d'un fort procés de romanització, el qual va generar tota una sèrie de transformacions polítiques, socials i econòmiques que trencaren definitivament amb el mode de vida de les comunitats indígenes. En l'actualitat, la incidència d'aquest fenomen es fa palès gràcies, d'una banda, a les restes arqueològiques que es conserven, i, d'altra banda, a les referències que s'inclouen a les fonts clàssiques.

No obstant això, la presència dels romans a Mallorca, així com la incorporació de l'illa als dominis de Roma durant gairebé sis segles semblen, avui en dia, relegats a un segon pla. En general, la memòria col·lectiva a Mallorca ha premiat determinades èpoques històriques, com són la prehistòria o el gòtic, en detriment d'altres, com la romana. És per això que l'objectiu principal del present treball serà la realització d'un estudi sobre l'adveniment del fet romà a Mallorca, des de la conquesta fins al procés de romanització, amb la voluntat de dissenyar una ruta turística i cultural que reivindiqui el patrimoni documental i arqueològic d'aquesta època a l'illa. En aquest sentit, el treball s'ha estructurat en tres grans seccions: la primera dedicada a la conquesta romana de les Balears; la segona, a l'estudi de la romanització a Mallorca; i la tercera, al disseny i la planificació de la ruta. Finalment, s'han establert unes reflexions finals.

La tria d'aquest tema respon a una triple voluntat. En primer lloc, al desig de conèixer de primera mà l'abast del domini romà a Mallorca des d'un punt de vista arqueològic i documental. En segon lloc, a la necessitat de mostrar una nova vessant de l'illa que, malauradament, no és del tot coneguda ni per la població resident ni l'estrangera. I, en tercer lloc, a la intenció d'agrupar, en un sol escrit, tot un conjunt de fonts literàries, epigràfiques i arqueològiques que aporten informació molt valuosa sobre el tema. Així mateix, l'interès en la qüestió també ve suscitat per la vinculació existent entre la meva persona i l'illa de Mallorca, pel fet de ser el lloc on vaig néixer. Però, a més, per la ferma convicció en el fet que Mallorca és una illa amb una riquesa històrica, patrimonial i cultural esplèndida digna de ser mostrada a la resta de la humanitat.

2. Estat de la qüestió

La conquesta romana de les illes Balears així com el procés posterior de romanització és quelcom transcendental en la història de l'arxipèlag. Això mateix ho demostra el fet que la historiografia hagi dedicat un capítol concret a l'estudi de «les illes Balears en època romana». Per tant, s'entén aquest període com una fase amb característiques suficientment fortes i singulars que permeten atorgar-li autonomia pròpia. En aquest sentit, l'estada dels romans a les illes va suposar dos aspectes fonamentals: primer, el trencament amb la tradició anterior, és a dir, amb la cultura post-talaiòtica, i, segon, l'establiment d'uns modes i valors capaços d'arrelar-se i actuar com a substrat d'èpoques posteriors. En relació amb això, a continuació es presentarà l'estat de les investigacions i publicacions referents a la qüestió agrupades en sentit temàtic.

Un dels punts que més ha interessat la historiografia és l'aparició i el tractament de les Balears en les fonts clàssiques. En aquest camp, destaca, sobretot, la contribució de Blanes *et al.* amb el llibre *Les illes a les fonts clàssiques* (1990), una obra que agrupa els textos dels autors grecs i llatins des d'una perspectiva plural, és a dir, que recull les referències que fans els clàssics envers qualsevol aspecte, des del més quotidià al religiós, passant pel bèl·lic i l'econòmic. Així doncs, es configura com una obra força generalista. Així mateix, també hi ha hagut autors que han abordat l'estudi documental des d'una vessant més específica, com són Borràs, amb l'article *Fuentes latinas acerca de la fauna, flora y productos varios de las Baleares* (1961); Dolç, amb l'article *La toponímia més remota de les Illes* (1979); o Mayer i Rodà, amb *Consideraciones sobre el topónimo de "Pollentia" y el asentamiento romano en la bahía de Pollensa* (1983).

Aquesta aproximació a les Balears des de l'estudi documental també ha continuat amb el canvi de segle. Així doncs, es podrien destacar les contribucions de García Riaza amb l'article *Los nomina de origen romano-republicano en la necrópolis de Sa Carrotja (ses Salines, Mallorca)* (2000); Font Jaume, Ramis Bernad i Vicens Xamena, amb la publicació de *Fauna, flora i minerals de les Balears a l'antiguitat: fonts literàries, fonts científiques i fonts arqueològiques* (2011); i Pena Gimeno, amb l'article *La tribu Velina en Mallorca y los nombres de Palma y Pollentia* (2004). Amb això, s'ha aconseguit recopilar aquells escrits que els autors clàssics dedicaren a les illes, la qual cosa ha permès conèixer el que es pensava i es deia de les Balears a l'Antiguitat, malgrat la manca de rigor científic que aquestes descripcions puguin tenir. A més, aquestes investigacions han estat usades pels especialistes d'altres disciplines, com l'arqueologia o la història.

En l'àmbit de l'arqueologia també han sigut abundants les publicacions, sobretot les concentrades en els darrers vint anys. Dintre d'aquest període, destaquen les investigacions realitzades per Riera Rullan, en molts casos en col·laboració amb altres especialistes, com ara Orfila Pons, Riera Frau, Cau Ontiveros, Salas Burguera, Munar Grimalt, Alcaide González o Martínez Ortega. Algunes de les publicacions més recents són *Un possible taller de producció de porpra de l'antiguitat tardana al Pla de ses Figueres (illa de Cabrera)* (2005), *El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i adequació* (2009), *Excavació i museïtzació del jaciment arqueològic de s'Illot des Frares (Ses Salines, Mallorca)* (2010) o *El sector oest de Son Peretó (Mallorca) entre els segles VI i VIII dC: evolució històrica i funcional* (2011).

De manera paral·lela, també convé ressaltar els estudis de Bauzà i Ponç, amb el capítol *Una fortificació romana a ses Salines* (1998); Santacreu, amb l'article *Patrimonio arqueológico de época romana y tardoantigua* (2011), lligat al jaciment de Sa Mesquida; Vallori Márquez, Orfila Pons i Cau Ontiveros, amb la publicació de *Las excavaciones de Gabriel Llabrés, Rafael Isasi y Juan Llabrés en la ciudad romana de Pollentia (Alcudia, Mallorca) (1923-1946)* (2011); Estarellas Ordinas, Merino Santisteban i Torres Orell, amb el capítol *El jaciment romà de son Espases: l'organització de les estructures* (2012); i Roman Punzón et al. amb el *Projecte d'actuació arqueològica de la Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu: Campaña 2015* (2015). Totes aquestes investigacions han permès obtenir informació de l'estada dels romans a Mallorca gràcies a la recuperació i l'anàlisi de la cultura material que van produir.

A banda de la vessant arqueològica i documental, els especialistes també s'han atrevit a abordar el domini romà de Mallorca des d'una perspectiva historicista. En aquest sentit, s'han servit de les informacions recaptades pels estudis arqueològics i documentals per tractar diferents qüestions lligades a aquest fenomen. Una de les més transcendents és la pròpia conquesta romana de les illes. En aquest àmbit, cal destacar les investigacions de Prieto, amb l'article *Un punto oscuro en la invasión romana de las Baleares: la piratería* (1987); Amengual Quetgles, Cardell Perelló i Moranta Jaume, amb la publicació de *La conquesta romana i la planificació del territori a Mallorca* (2003); Orfila Pons, amb l'article *La intervención de Q. Cecilio Metelo sobre las Baleares (123 a 121 aC): condiciones previas y sus consecuencias* (2008); i Pena Gimeno, amb la publicació de *De Caecillis Metellis. Sobre los orígenes de la gens y sus relaciones con el Adriático (la via Caecilia) y con las Islas Baleares* (2012).

Un altre dels temes més tractats des d'un punt de vista historiogràfic és la qüestió administrativa, és a dir, la fundació de nuclis urbans, el seu estatus funcional, etc. Les investigacions s'han centrat, sobretot, en l'estudi dels casos de *Palma* i *Pollentia*, malgrat que sense oblidar els altres nuclis poblacionals, tant urbans com rurals. En aquest àmbit, cal fer referència a les aportacions d'Antonio Tovar, a l'obra *Iberische Landeskunde III* (1985), on realitza un estudi detallat dels diversos pobles i ciutats de la península Ibèrica en temps de l'Imperi; de Cau Ontiveros i Chávez Álvarez, amb l'article *El fenómeno urbano en Mallorca en época romana: los ejemplos de Pollentia y Palma* (2003); de García Riaza, amb la publicació de *Las ciudades romanas de Mallorca y su diversidad estatutaria* (2003); i d'Amengual i Batle, *Litorius, qui nuper hanc provinciam rexit et nunc comes esse dicitur, i la província insularum Balearium* (ca. a. 395-418) (2012).

Així mateix, la historiografia també ha tractat les qüestions relacionades amb els costums i les tradicions dels colons romans a Mallorca, com demostra la publicació d'Alapont Martín, Sastre Morro i Real Sampietro de *Gestes, rituals funeraris i anàlisi antropològica dels enterraments de l'àmbit lateral sud del baptisteri i de l'àmbit A del sector sud del conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor)* (2014). Per altra banda, també són diversos els manuals històrics de caràcter generalista que dediquen un capítol o secció a tractar el fet romà a Mallorca o al conjunt de les illes Balears. Aquest seria el cas de l'obra de Xamena Fiol, *Història de Mallorca* (1978); de Casasnovas Camps, amb *Història de les Illes Balears* (1998); i López Pardo, amb el capítol *L'arxipèlag balear durant la república i l'alt imperi* (2004), inclòs a l'obra de Víctor. M Guerrero *Història de les Illes Balears: de la prehistòria i l'antiguitat al món islàmic* (2004).

Finalment, també convé fer referència a aquelles investigacions de naturalesa interdisciplinària, pel fet de tractar la qüestió romana a Mallorca des de la perspectiva de les fonts documentals, l'arqueologia i la història. Dintre d'aquest grup destaquen les publicacions de Vallori Márquez, com es pot comprovar en la seva Tesi Doctoral *Urbanisme i arquitectura pública a la ciutat romana de Pollentia (Alcúdia, Mallorca): segles II aC- III dC* (2012), i en el seu article *Palma (Mallorca, Balearic Islands): the location of a city from classical texts with reference to Ptolemy and archaeology* (2018). Amb tot això, es pot comprovar que els estudis sobre l'època romana a Mallorca són molt variats pel que fa al punt de vista i a l'aproximació, però eminentment teòrics. Aquests aspectes generen la necessitat de portar tots aquests coneixements a la pràctica, amb la qual cosa ens proposem els objectius que s'exposen en el següent apartat.

3. Objectius

A continuació es presenten els objectius generals i específics que es pretenen assolir amb la realització d'aquest treball tenint en compte l'estat de la qüestió.

1. Esbossar un panorama general sobre el fet romà a Mallorca

- 1.1. Analitzar els motius que comportaren l'arribada dels romans a l'illa. Identificar quines foren les causes que suscitarren l'interès dels romans envers l'arxipèlag.
- 1.2. Estudiar de quina manera es desenvolupà el procés de romanització. Veure els canvis i les transformacions provocades per l'assentament dels colons romans a Mallorca.
- 1.3. Sistematitzar el patrimoni arqueològic i documental romà de Mallorca. Reduir i organitzar les restes arqueològiques i les fonts escrites envers un mateix tot.

2. Dissenyar una ruta turística i cultural pel patrimoni romà de Mallorca

- 2.1. Reivindicar el patrimoni arqueològic i documental romà de l'illa. Donar rellevància a un dels elements que forma part de la cultura mallorquina.
- 2.2. Trencar definitivament amb la invisibilització de l'època romana a Mallorca. Apostar per l'enaltiment d'una de les èpoques claus en la història de l'illa.
- 2.3. Oferir una alternativa turística de caràcter cultural dirigida a un públic general. Proposar una oferta diferent del denominat «sol i platja».
- 2.4. Donar a conèixer indrets del territori amb valor cultural i patrimonial. Promocionar altres llocs de Mallorca amb un grau elevat de riquesa cultural.
- 2.5. Posar en relació els recursos a través de sinèrgies. Fer que els elements de la ruta afavoreixin connexions que generin beneficis directes i indirectes.

3. Elaborar un compendi de fonts literàries, epigràfiques i arqueològiques d'època romana a Mallorca.

- 3.1. Facilitar l'accés de futurs/res investigadors/res als materials primaris. Simplificar el camí per arribar a les fonts primàries.
- 3.2. Posar en relació els diferents materials primaris referents al tema independentment de la seva natura. Trobar els punts en comú entre les fonts literàries, epigràfiques i arqueològiques a través de l'establiment de connexions.
- 3.3. Oferir una informació breu però detallada del seu contingut. Proporcionar una explicació entenedora i suficient d'allò de què parlen.

4. Metodologia

Per a l'assoliment dels objectius proposats en l'apartat anterior, es farà servir una metodologia de caràcter teòric i pràctic. Pel que fa a la vessant teòrica, es partirà, en primer lloc, de la recerca de les fonts primàries documentals, és a dir, dels escrits que els autors grecs i llatins dedicaren a les illes Balears. En segon lloc, es recopilarà tota la informació procedent de les fonts secundàries, és a dir, dels estudis realitzats pels especialistes en la qüestió. Una vegada s'hagi reunit tota aquesta informació, i en tercer lloc, es procedirà a la seva ordenació i gestió, amb l'objectiu de destriar i seleccionar aquelles idees claus del discurs. Aquesta metodologia teòrica es farà servir, fonamentalment, en la primera gran secció del treball, la qual inclou els capítols dedicats a l'explicació de les causes que comportaren la conquesta romana de les Balears i a l'estudi del procés de romanització de Mallorca.

En relació a la vessant pràctica, es basarà en l'aplicació de tota la informació obtinguda en la primera part del treball. Aquesta aplicació es materialitzarà en la segona gran secció del projecte, la qual tindrà per objectiu el disseny i l'elaboració d'una ruta de caràcter turístic i cultural. Per això, a més, es faran servir els coneixements i les eines obtingudes en l'assignatura de Geografia del Turisme, impartida per la Dra. Asunción Blanco Romero (curs 2018-2019), així com els materials recaptats de la visita a tots i cadascun dels recursos que s'integraran en l'itinerari. D'aquesta manera, es pretén, no només l'esbós de l'aplicació dels continguts teòrics des d'una perspectiva turística, sinó també la materialització d'aquests en una guia o itinerari autoguiat imprès, el qual s'adjuntarà físicament amb l'entrega d'aquest treball.

Així doncs, es pretén la realització d'un projecte estructurat en dues grans seccions: una primera part bibliogràfica (centrada en l'estudi de les fonts primàries i secundàries), fruit de la recerca, i una segona part aplicativa centrada en el disseny d'una ruta turística i cultural i en la producció d'un itinerari autoguiat imprès. D'aquesta manera, el treball assoleix un fort caràcter teòric i pràctic essencial per als estudis centrats en el camp de les humanitats. De manera paral·lela, s'imbueix el projecte d'una significativa essència interdisciplinària, pel fet d'ajuntar coneixements procedents de l'estudi de les fonts documentals, la història, l'arqueologia, la gestió del patrimoni o el turisme, entre d'altres, quelcom també fonamental per a qualsevol investigació sorgida de l'àmbit de les humanitats. En conseqüència, i tenint en compte tots els aspectes tractats fins al moment, es dona pas al cos de la investigació.

5. Contextualització: la conquesta romana de les Illes Balears

Les referències literàries envers les causes de la conquesta romana de les illes Balears ofereixen una única justificació: la pirateria. Els autors clàssics, com Estrabó, Livi, Florus o Orosi¹, coincideixen en el fet que la pirateria que es donava en aquell moment a la Mediterrània occidental fou l'element clau que motivà la intervenció romana l'any 123 aC, de la mà del general Quint Cecili Metel. No obstant això, els estudis actuals ofereixen altres teories sobre la conquesta romana de les illes. En aquest sentit, el present apartat té per objectiu, d'una banda, esbrinar fins a quin punt acabar amb la pirateria fou, o no, la motivació més significativa per al Senat de Roma a l'hora de decidir si dur a terme la conquesta, i, per altra banda, identificar per què els romans es demoraren tant a l'hora d'efectuar aquesta comesa.

La situació de Roma a finals del segle II aC era convulsa, a conseqüència dels canvis que s'estaven produint a la República. D'una banda, Roma estava travessant una crisi social i política², derivada tant de les lluites entre les famílies més poderoses del moment, com de les disputes entre els dirigents polítics. A finals del segle IV aC, les famílies que formaven la *nobilitas*, la nova aristocràcia que governava Roma, composta per les antigues famílies patrícies així com per les principals famílies plebees, rivalitzaven entre sí; a més, els germans Grac, amb la seva reforma agrària, s'enfrontaven al poder del Senat³. Per altra banda, Roma estava immersa en una gran política d'expansió i conquesta de territoris, com Sicília, Sardenya i Còrsega, entre d'altres⁴. Així doncs, aquesta situació de desassossec a la capital italiana a finals del segle II aC va generar interminables guerres civils durant bona part del segle I aC, les quals comportaren el final de la República l'any 27 aC i l'inici de l'Imperi.

Per tant, la conquesta romana de les illes Balears es dugué a terme en un context força complicat, un context que, evidentment, va tenir la seva rellevància en el desenvolupament dels esdeveniments abans i després de la conquesta. No obstant això, les causes que la provocaren segueixen essent, avui dia, objecte de debat historiogràfic. Segons els autors clàssics, la causa principal, i l'única, de la conquesta fou la pirateria

---

¹ Cfr. T. LIVI, *Periochae*, 1, LX; ESTRABÓ, III, 5, 2; FLORUS, I, 43; OROSI, V, 13, I

² ORFILA PONS, M., «La intervención de Q. Cecilio Metelo sobre las Baleares (123 a 121 aC): condiciones previas y sus consecuencias», *Pyrenae*, 39 (2) (2008), p. 15

³ AMENGUAL, J., CARDELL, J. I MORANTA, L., «La conquesta romana i la planificació del territori a Mallorca», *Mayurqa*, 29 (2003), p. 16

⁴ ORFILA PONS, M., *op. cit.*, p. 15

que es donava en aquell moment a la Mediterrània occidental, i, per extensió, a les illes. Per contra, aquesta idea no la comparteixen del tot els historiadors i historiadores actuals, els quals ofereixen, a més de la pirateria, altres motivacions més profundes⁵. Passem a analitzar-les una a una:

5.1. El pretext: la pirateria

Els autors antics coincideixen en el fet que la causa principal que portà a l'expedició i conquesta de les illes Balears fou la pirateria, és a dir, la presència de pirates al voltant de les seves costes. És de suposar, per tant, que els corsaris devien comportar una amenaça per a tot aquell que passés per la zona⁶:

Per aquell temps les illes Balears havien infestat els mars amb un furor propi dels pirates. Era sorprenent com uns homes ferotges i salvatges, s'atrevien a observar, si més no, els mars des dels seus penya-segats, al pujar, fins i tot, a unes naus mal construïdes, i atemorien freqüentment, mitjançant inesperats atacs als qui passaven navegant⁷.

No obstant això, convé destacar que existien diferències de matís entre els autors clàssics respecte de l'origen dels pirates⁸. Com hem vist, Florus exposava que els pirates eren els propis habitants de les Balears. Altrament, Estrabó considerava que la pirateria era un procés exogen en el qual alguns habitants baleàrics participaren:

A causa de la fertilitat de les seves terres, els habitants són també pacífics, com també els d'Ebusus. Però perquè uns pocs malfactors establiren relació amb els pirates de la mar, tots foren vists amb mal ull, i Metel, anomenat el Balear, vingué per mar contra ells, el qual fundà també les ciutats⁹.

---

⁵ AMENGUAL, J., CARDELL, J. I MORANTA, L., *op. cit.*, p. 14

⁶ PRIETO, A., «Un punto oscuro en la invasión romana de las Baleares: la piratería», *Habis*, 18 (1987), p. 271

⁷ FLORUS, I, 43. Traducció: BLANES, C. *et al*, *Les illes a les fonts clàssiques*, Palma de Mallorca: Miquel Font Editor, 1990, p. 61

⁸ AMENGUAL, J., CARDELL, J., I MORANTA, L., *op. cit.*, p. 14

⁹ ESTRABÓ, III, 5, 2. Traducció: BLANES, C. *et al*, *op. cit.*, p. 61

Independentment de l'origen dels corsaris, no hi ha dubte que realment la pirateria suposava un perill per a tothom que navegues pels mars de la Mediterrània occidental. Durant les Guerres Púniques, entre romans i cartaginesos, Roma s'havia preocupat de tenir controlades les rutes marítimes que anaven des d'Hispania fins a Itàlia, essencialment aquella que enllaçava el centre mediterrani i el mar Tirrè amb les costes del sud-est hispànic a través de les Balears; així doncs, les illes eren una base important d'aquesta ruta¹⁰. Tal com indica Estrabó¹¹, hi havia bons ports naturals, però amb entrades sovint estretes i esculloses. La presència de pirates que utilitzarien aquests recursos naturals devia fer molt perillosa la navegació dels comercials, els quals podien ser atacats en qualsevol moment.

No obstant això, tot i que la pirateria va tenir la seva rellevància com a motiu en la decisió del Senat de conquerir les Balears, els estudis actuals indiquen que es tractà, més aviat, d'un simple pretext. El Senat argumentà que era necessari per al bé comú erradicar la pirateria dels mars occidentals. Tanmateix, però, se sap que foren altres les motivacions que portaren Roma a prendre, definitivament, la decisió d'efectuar la conquesta.

5.2. Altres causes

5.2.1. Causes polítiques

La primera de les causes d'aquest apartat fa referència a la política expansionista de Roma. L'avenç militar romà es va fer notable a partir de la segona meitat del segle III aC, amb la conquesta de Sicília, Còrsega i Sardenya. Amb tot, aquesta política expansionista es veié accelerada a partir del 146 aC. És possible pensar que l'interès per conquerir nous territoris a partir d'aquesta data respongui a la caiguda, aquell mateix any, de Cartago, el seu màxim rival. Aquest fet va suposar per a Roma l'adquisició dels coneixements marítics dels seus enemics, la qual cosa permeté als romans navegar lliurement per la Mediterrània¹².

És de suposar, també, que per tal de dur a terme aquesta política expansionista era necessari que Roma tingués suficients recursos per poder afrontar les despeses inherents a aquesta, com, per exemple, pagar els soldats. Les mines de la zona meridional de la

---

¹⁰ VALLORI, B., *Urbanisme i arquitectura pública a la ciutat romana de Pollentia (Alcúdia, Mallorca): segles II aC- III dC* [Tesi doctoral]. Universitat de Barcelona, Catalunya, 2012, p. 52

¹¹ ESTRABÓ, III, 5, 1. Traducció: BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 24

¹² *Ibidem*, p. 24

península Ibèrica oferien recursos suficients derivats de l'extracció de plom i plata per sufragar aquestes despeses¹³. Per tant, tenir aquesta zona de la península Ibèrica sota el seu control, i sobretot, aconseguir que els productes obtinguts arribessin a la seva destinació en perfectes condicions devia ser de vital importància per als romans. Les Balears semblaven ideals per tal de dur a terme aquesta comesa, pel fet d'actuar com a zona de connexió entre el sud de la península Ibèrica i Roma. Així doncs, la primera de les causes polítiques respon a la bona situació geogràfica de l'arxipèlag per a facilitar la política expansionista romana.

No obstant això, existeix una segona causa de naturalesa política que, de la mateixa manera, convé ressaltar i que s'originà dintre del mateix Senat romà. La bona productivitat de les illes Balears i la qualitat dels seus productes apareixen referenciats per alguns autors clàssics en els seus textos, com ara, en els de Diodor Sícul:

(Pitiüsa) Encara que en fertilitat és moderada, té, emperò, una petita comarca de vinya i d'oliveres empeltades als ullastres... (Les Gimnèsies) Ambdues terres tenen una bona terra productiva i un nombre d'habitants superior als trenta mil¹⁴.

Per això, és possible que molts romans tinguessin interessos en la zona, inclòs el mateix Senat de Roma¹⁵. En aquell moment, els *optimates*, el grup més conservador del Senat, tenia la intenció de conquerir les illes Balears, tanmateix, però, no eren els únics. El partit popular de Roma, el seu màxim opositor i dirigit per Gai Grac, també tenia interessos en les illes. Ambdós, de fet, compartien el mateix objectiu: les perspectives d'ampliació del mercat dels *negotiatores*, i, així, la captació de la voluntat d'aquests. Els *negotiatores*, integrants del grup eqüestre, eren els emprenedors de l'època, gent dedicada als negocis i al comerç. Per tant, atorgar les Balears als *negotiatores* per tal de satisfer les seves perspectives d'ampliació de mercat seria un punt a favor per a aquell partit que els procurés¹⁶.

---

¹³ *Ibidem*, p. 24

¹⁴ DIODOR SÍCUL, V, 17. Traducció: BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 39-40

¹⁵ AMENGUAL, J., CARDELL, J., I MORANTA, L., *op. cit.*, p. 14

¹⁶ *Ibidem*, p. 15

5.2.2. Causes econòmiques

L'interès dels autors clàssics¹⁷ en descriure amb exactitud la ubicació geogràfica de les illes Balears demostra la importància que l'arxipèlag tenia per a la societat de l'època, i és que tots coincidien en el fet que les Balears comptaven amb una situació privilegiada a la Mediterrània¹⁸. Estrabó, per exemple, diu:

[...] La major de les Gimnèsies té dues ciutats, Palma i Pollentia, una mira cap al llevant, l'altra cap a ponent. Manca poc perquè la llargària de l'illa sigui de 600 estadis i l'amplada de 200. Artemidor ha parlat del doble, no tan sols d'amplada sinó també de llargària. La més petita dista uns 270 estadis de Pollentia. Quant a la seva grandària, hi ha molta diferència amb la major, però pel que fa a la seva fertilitat no li és inferior en res¹⁹.

A més, des del punt de vista econòmic, la conquesta de les illes Balears suposava una millora molt significativa en el desenvolupament de les rutes comercials marítimes de Roma.

D'una banda, la incorporació de les illes Balears als dominis romans significava una reducció, en dies, del trajecte marítim des de Roma a les diferents destinacions occidentals, com ara, la península Ibèrica²⁰. Aquesta reducció del trajecte implicava que els productes trigaven menys en arribar a la seva destinació, i, per tant, ho feien en millors condicions, uns costos més baixos per a Roma i la possibilitat d'un augment de les freqüències. Per tant, el benefici econòmic era evident. Per altra banda, a més d'acurçar els trajectes marítimes, les illes Balears desenvolupaven una funció de pont o base en les rutes marítimes, quelcom valorat molt positivament pels antics. Un exemple de trajecte seria des de la Magna Grècia, passant per Sardenya, les Balears, i, d'allà, fins al cap de Nao i Tartessos. A més, com indica Estrabó, les Balears comptaven amb ports naturals en molt bones condicions, malgrat que sovint amb entrades estretes i esculloses²¹. La següent imatge permet identificar la ruta marítima comentada unes línies més amunt:

---

¹⁷ AGATEMERO, G.G.M. II, 481; EUSTACI, 457; PLINI, *Nat. Hist.*, III, 76-77; AVIÈ, *Ora maritima*, 468-71; SERVER, *Carta encíclica*, 2, 1-3

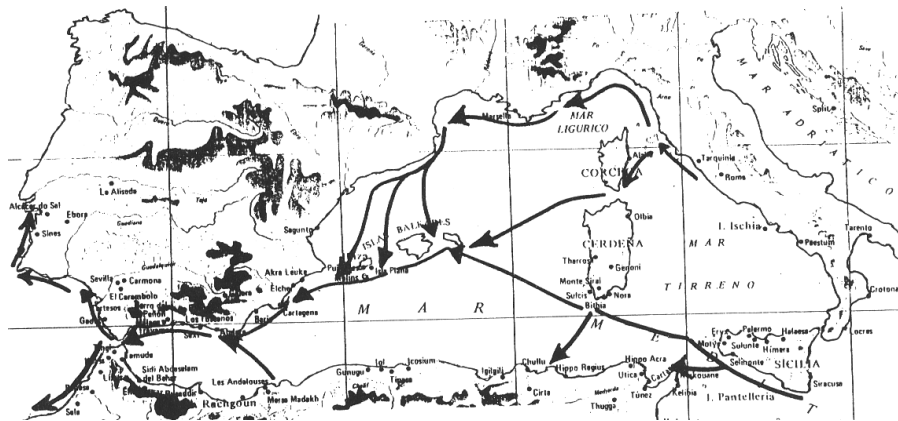
¹⁸ ORFILA PONS, M., *op. cit.*, p. 18

¹⁹ ESTRABÓ, III, 5, 1. Traducció: BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 24

²⁰ ORFILA PONS, M., *op. cit.*, p. 19

²¹ ESTRABÓ, III, 5, 1

Imatge 1. Les Balears a les rutes de navegació,

Font: Guerrero, 1993, 201-2

Així doncs, la incorporació de les illes Balears als dominis de Roma suposava, d'una banda, una reducció del trajecte marítim, i, per altra banda, l'establiment d'una nova base o pont en les rutes comercials i no comercials marítimes, dos factors que, de segur, implicaren una millora significativa per a l'economia de la capital italiana.

5.2.3. Causes socials

En aquest apartat resulta inevitable fer menció a la tan debatuda referència estraboniana als tres mil colons procedents d'Ibèria que acompanyaren Metel entre la data del desembarcament i el segon quart del segle I aC²²: «introduí tres mil colons romans procedents d'Ibèria»²³. Aquest fet ha estat qualificat per diversos autors, tant clàssics com actuals, de necessari, a causa de la manca de terres de què disposava Roma en aquell moment.

En la referència que Estrabó fa als tres mil colons que acompanyaven Metel, val la pena destacar la paraula «ἐποίκους», la qual presenta connotacions d'assentament colonial llunyà i definitiu²⁴. El prefix «ἐπ» indica «al costat», amb idea de moviment. En aquest sentit, es podria interpretar la unió «ἐπ» i «οίκους» com «que viu al costat, veí», és a dir, que s'estableix en un lloc, d'on «colo». Això indica que les intencions que Roma tenia envers les illes eren clares: conquerir-les i repoblar-les com més aviat millor per tal de solucionar el problema de la sobre població de la capital, i, al mateix temps, exercir una explotació del territori amb l'objectiu d'obtenir beneficis econòmics. No obstant això,

²² AMENGUAL, J., CARDELL, J. I MORANTA, L. *op. cit.*, p. 15

²³ ESTRABÓ, III, 5, 1. Traducció: BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 35

²⁴ AMENGUAL, J., CARDELL, J. I MORANTA, L., *op. cit.*, p. 15

segons els estudis actuals, sembla que n'hi havia d'altres. En aquest sentit, es creu que hi hagueren altres raons ocultes derivades dels esdeveniments que succeïren a la convulsa Roma del moment, uns esdeveniments relacionats amb els germans Grac i el seu programa de reforma agrària²⁵.

Alguns autors defensen que l'arribada de la població d'Hispania a les Balears es deu a la política dels germans Grac, els quals tenien per objectiu solucionar el problema de la sobrepoblació enviant els colons a les províncies de Roma, les quals comptaven amb recursos suficients per a garantir-ne la supervivència. Malgrat tot, aquesta interpretació no és possible si es tenen presents els factors següents²⁶:

1. Que la política dels germans Grac estava pensada, bàsicament, per a ciutadans romans i llatins de la península Itàlica. No obstant això, Estrabó afirma que els colons que arribaren a les Balears provenien d'Ibèria.
2. Que la probabilitat que es produís un augment considerable de la població des de l'arribada d'Escipió a la península Ibèrica (218 aC) fins al moment de la conquesta de les illes Balears l'any 123 aC que pogués justificar la necessitat de colonitzar els arxipèlags propers és molt escassa, tenint al cap els pocs anys que realment havien passat.
3. Que a partir del 133 aC, després d'haver derrotat la resistència celtibèrica a Numància, Roma disposava d'una enorme varietat de territoris en un entorn proper on deportar els colons.

És per això que la teoria que defensa que la repoblació de les Balears vingué donada a conseqüència de la política dels germans Grac resulta poc vàlida. Arribats a aquest punt, els estudis actuals relacionen aquest fet amb els interessos del Senat d'atorgar les Balears als *negotiatores*, amb l'objectiu de guanyar-se el seu favor, quelcom que ja s'ha esmentat en l'apartat referent a les causes polítiques.

5.2.4. Causes militars

Des del punt de vista militar, les illes oferien als romans uns serveis excel·lents, ja que l'arxipèlag comptava amb un magnífic potencial bèl·lic en tots els sentits. No és d'estranyar, doncs, que el Senat de Roma tingués en compte aquestes qualitats a l'hora de prendre la decisió definitiva de dur a terme la conquesta.

---

²⁵ *Ibidem*, p. 16

²⁶ *Ibidem*, p. 17

Un dels aspectes de la població indígena que cridà més l'atenció dels romans fou la fona i la seva pràctica, fins al punt que Mallorca/Menorca i el tir de fona quedaren, a l'Antiguitat, totalment associades: etimològicament, el nom «Balears» prové de «ballein», és a dir, tirar, llançar²⁷. En aquest sentit, són moltes les referències que els autors clàssics, poetes²⁸ i historiadors²⁹, inclouen, en les seves obres, envers les habilitats dels foners balears, i és que, efectivament, el seu control podria haver estat un dels objectius de Roma en el moment de conquerir les illes³⁰.

No obstant això, però, aleshores és el temps de collir els aglans de les alzines, i els fruits de llorer, i l'oliva i la murta color de sang; aleshores és el temps de parar llaços a les grues i filats als cérvols i de perseguir les orelludes llebres; aleshores és el temps de ferir les daines fent voltar la corda d'estopa de la fona balear, llavors, quan la neu jeu a dalt, quan els rius traginen el gel³¹.

Diodor Sícul³² afirma que les fones eren les seves úniques armes, i que disposaven d'una punteria extraordinària, capaços de llançar i no fallar mai l'objectiu que tenien davant. Els foners aprenien des de la infància a utilitzar les fones; de fet, com relata Licofró, les mares dipositaven l'aliment a la part alta dels arbres per tal que els nens els tomessin fent servir les fones. D'aquesta manera, els nens adquirien, al llarg dels anys, una destresa en el maneig d'aquestes armes:

Potser uns altres Beocis, als quals també moteja amb el nom de crancs, després de salpar cap a les esculloses i rocoses Gimnèsies arrossegaran una vida sense protecció, descalços, portant bassetges, enrotllant-ne una al coll, una altra a la ronyonada i amb la tercera a la mà, allà on llurs mares ensenyen als infants petits en l'art de tirar la fona... En efecte, cap infant dels d'allà prova el pa, si no el tira a terra amb destra pedrada aquest, col·locat sobre una estaca com a fitó³³.

---

²⁷ BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 34

²⁸ CLAUD., *Paneg. ad Hon.*, 40; OVIDI, *Metam.*, II, 722; OVIDI, *Metam.*, IV, 706; VIRGILI, *Georg.*, I, 305

²⁹ ESTRABÓ, III, 5, 1-2; FLORUS, I, 43, 5; F. VEGECI, *Epit. rei milit.*, I, 16; T. LIVI, XXXVIII, 29, 3; T. LIVI, XXVIII, 37, 3

³⁰ VALLORI, B., *Urbanisme... op. cit.*, p. 54

³¹ VIRGILI, *Georg.*, I, 305

³² DIODOR SÍCUL, V, 16-18

³³ ESCOLI DE LICOFRÓ, 635. Traducció: BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 29

Imatge 2. Foners baleàrics.

Font: *El Fil de les Clàssiques. Matres acute filios instituentes funda in Balearibus*, de Francesc Mestre Font (1881)

En un primer moment, els foners balears actuaren com a mercenaris dels cartaginesos, amb la participació, primer, en les guerres greco-púniques (contra els grecs) i després en les guerres púniques (contra els romans); per tant, foren els foners els qui obriren les portes de les Balears a la història escrita; de fet, es creu que la primera intervenció coneguda dels foners fou en el 480 aC, en la batalla d'Himera, Sicília³⁴. Tenint en compte totes aquestes qualitats dels foners, no resulta estrany que els romans mostressin interès que els anomenats *funditores* entressin a formar part de l'exèrcit.

Convé ressaltar que, a més dels avantatges militars que suposava el control dels foners balears per a Roma, la ja esmentada situació geogràfica de l'arxipèlag també era un aspecte a considerar en aquest sentit. Des dels seus penya-segats, es podia albirar, perfectament, l'arribada de naus enemigues, les quals podien ser fàcilment interceptades o atacades mentre intentaven maniobrar en les petites entrades dels ports illencs, plens d'esculls naturals³⁵. Aquestes condicions permetien als romans tenir bona part de la Mediterrània occidental sota el seu control.

5.3. El motiu de la tardança

Un cop exposades les causes reals que conduïren els romans a les Balears, no s'entén per què el Senat trigà tant a l'hora de prendre la decisió de conquerir-les, sobretot

³⁴ BLANES, C. *et al*, *op. cit.*, p. 49

³⁵ ORFILA PONS, M., *op. cit.*, p. 18

tenint en compte les seves qualitats així com les millores que l'arxipèlag podria aportar a Roma. Una possible interpretació suggereix que els romans esperaren que els cartaginesos, els seus màxims rivals, fossin derrotats per complet abans de dur a terme qualsevol procés expansionista³⁶. Aquest fet es pot corroborar si es té present l'augment de l'afany expansionista romà a partir del 146 aC, any en què Cartago fou definitivament vençuda per Escipió. Tanmateix, un incident narrat en les fonts literàries permet el plantejament d'una teoria alternativa.

Des del final de la Segona Guerra Púnica (Zama, 202 aC) fins a l'any de la conquesta de les illes Balears (123 aC), es produeix un lapse de temps significatiu que podria haver estat aprofitat per part de Roma per tal de dur a terme la conquesta de l'arxipèlag. No obstant això, els romans decidiren esperar³⁷. Aquesta llarga espera és deguda, com indica Tit Livi³⁸ en narrar els enfrontaments entre romans i cartaginesos, a l'esdeveniment que succeí l'any 217 aC³⁹. Aquell mateix any, Escipió es dirigia a Eivissa amb l'objectiu d'assetjar la ciutat cartaginesa. Després de dos dies atacant la ciutat sense cap resultat, les tropes romanes decidien tornar a les seves naus. Fou en aquest moment, quan els romans s'havien retirat, que una delegació provinent de les illes veïnes (Mallorca i Menorca) sol·licità la pau a Escipió (*legati pacem petentes*).

Aquest fet ha estat interpretat de diverses formes segons els autors. Alguns defensen que era el desig dels balears desfer-se del control cartaginès; altres argumenten que es tractà d'un pacte amb Roma per tal d'evitar més baixes dels foners balears durant la guerra; finalment, altres interpreten que es tractà simplement d'una rendició en vista de la possible victòria romana⁴⁰. En qualsevol cas, independentment del motiu, el més important és que els contactes de les Balears amb el món romà ja havien començat abans de la conquesta del 123 aC. Així doncs, és de suposar que en el moment en què es produí l'ocupació de les Balears per part de Quint Cecili Metel, ja feia dècades que les Illes estaven en contacte amb Roma, la qual cosa degué permetre a la capital italiana adquirir els coneixements necessaris per planificar a la perfecció la conquesta i elaborar uns plans d'assentament i explotació del territori a llarg termini.

---

³⁶ *Ibidem*, p. 14

³⁷ AMENGUAL, J., CARDELL, J. I MORANTA, L. *op. cit.*, p. 17

³⁸ T. LIVI, XXII, 20, 7-9

³⁹ ORFILA PONS, M. *op. cit.*, p. 14

⁴⁰ *Ibidem*, p. 14

6. La romanització de Mallorca

6.1. L'illa de Mallorca durant l'època republicana

La conquesta romana de les illes Balears l'any 123 aC, i en concret, de Mallorca, va comportar la seva integració a la província més pròxima, a la Hispània Citerior, de la qual Metel seria anomenat procònsol l'any següent. Aquest fet va suposar la incorporació de l'arxipèlag dins l'òrbita colonial de Roma, la qual cosa va donar el sus a l'inici del procés de romanització.

Una de les primeres conseqüències de l'arrancada d'aquest fenomen fou l'esdeveniment del fet urbà. A grans trets, l'arribada dels romans a l'illa donà lloc a dos tipus d'assentaments: urbans i rurals⁴¹. Pel que fa als primers, es tractà de nuclis de població que presentaven uns esquemes urbanístics⁴² i jurídics sòlids, és a dir, amb unes estructures pròpies de qualsevol ciutat romana de certa reputació. Els dos nuclis més importants foren *Palma* i *Pollentia*, la fundació dels quals vingué condicionada per la necessitat de restablir la seguretat en la comunicació marítima entre la península Ibèrica i Itàlia. Així, es reconeixia la seva situació estratègica, pel fet de controlar i dominar les badies sud-occidental i nord-oriental de Mallorca, respectivament⁴³. Així doncs, es tracta de dos nuclis poblacionals que presenten nombroses similituds.

Pel que fa al seu nom, la historiografia ha ofert diverses explicacions en aquest sentit. La teoria més generalitzada i acceptada⁴⁴ és aquella que atribueix a *Palma* i a *Pollentia* connotacions militars o triomfalistes. En concret, s'interpreta *Palma* amb el significat de «palmes de triomf», un dels atributs més comuns de la Victòria personificada a l'antiga Roma; mentre que a *Pollentia* se la relaciona amb els conceptes de «poder» i «superioritat», com a forma de fer palès el triomf del poder de Roma. Altres veus⁴⁵, en canvi, argumenten que ambdós topònims vindrien donats pels pobladors que Metel envià a l'illa procedents de la zona del Picè, adscrits a la tribu Velina.

---

⁴¹ SANTACREU, A. *et al.*, «Patrimonio arqueológico de época romana y tardoantigua», a Manel Calvo Trias i Antonio Agüeroles García (coords.), *Calvià: patrimonio cultural*, Calvià: Fundación Calvià, 2011, p. 373

⁴² Essencialment, *Palma* i *Pollentia*.

⁴³ LÓPEZ PARDO, F., «L'arxipèlag balear durant la república i l'alt imperi», a Víctor Manuel Guerrero (dir.), *Història de les Illes Balears: de la prehistòria i l'antiguitat al món islàmic*, vol. 1, Barcelona: Edicions 62, 2004, p. 341-342

⁴⁴ TOVAR, 1989, 277; DOLÇ, 1996, 74; o MAYER-RODÀ, 1983.

⁴⁵ PENA, Mª J., «La tribu Velina en Mallorca y los nombres de *Palma* y *Pollentia*», *Faventina* 26/2, 2004, p. 76

Com indica Plini en els seus escrits⁴⁶, el Picè era la cinquena regió, destacada per tenir una densitat de població elevada. En concret, parla d'uns 360.000 habitants, descendents dels Sabins, que haurien jurat fidelitat a Roma. L'interessant és que Plini, a mesura que avança en la descripció del lloc, esmenta que dos dels territoris que l'haurien conformat serien *Palma* (*ager Praetutianus Palmensisque*) i *Pollentia* (*Urbesalvia Pollentini*). Pel que fa al primer, es desconeix la ubicació exacta, a causa de la manca de documents epigràfics i per la confusió que es desprèn dels textos de Plini. No obstant això, els estudis actuals apunten que el topònim d'aquest territori estaria relacionat amb la *uva Palmensis*, ja citada per Plini⁴⁷, la qual es cultivava en una regió situada entre l'*ager Praetutianus* i el Picè⁴⁸. A més, es tracta d'una suposició reforçada pel topònim actual, Torre di Palme, i pel descobriment, allà, d'un dipòsit i restes d'un forn.

Amb relació al segon, la trobada a *Potentia* (colònia romana del 184 aC) d'una inscripció que demostra la pretura com a magistratura suprema de la colònia i el descobriment de documentació epigràfica a *Vrbs Salvia* que confirma l'existència de pretors indica que, possiblement, hi hauria hagut una fundació colonial del segle II aC anomenada *Pollentia*. Per altra banda, en l'actualitat, es conserva el topònim modern de Pollenza, nucli situat a uns 10/12 km d'Urbisaglia, població hereva de l'antiga *Urbs Salvia*. El nom doble de la localitat (Urbesalvia Pollentini) encara és un tema de debat. La professora Pena argumenta que és possible pensar en dues fases distintes d'una mateixa ciutat⁴⁹. En qualsevol cas, és molt probable que aquests colons procedents del Picè i adscrits a la tribu Velina haguessin atorgat els noms de *Palma* i *Pollentia* a les ciutats fundades per Metel, pel fet que els eren familiars⁵⁰.

Tampoc no es coneix amb precisió l'estatus funcional de què degueren gaudir ambdues ciutats. Les fonts clàssiques ofereixen diferents interpretacions⁵¹: Plini el Vell parla d'*oppida civium Romanorum* (sense especificar si *oppidum* fa referència a municipi o colònia); Mela les considera directament *coloniae*; i Estrabó indica que es tractava de *póleis*. Així i tot, malgrat l'aparent estatus de colònia, aquestes referències literàries

---

⁴⁶ PLINI EL VELL, *N. H.*, III, 18, 110-111

⁴⁷ PLINI EL VELL, *N. H.*, XIV, 67

⁴⁸ PENA, Mª J., *op. cit.*, p. 74

⁴⁹ *Ibidem*, p. 75

⁵⁰ En realitat, es tracta d'un procediment que s'ha donat en múltiples ocasions al llarg de la història. Un exemple seria el de Francisco Montejo, fundador de la ciutat de Mèrida a Mèxic, en record de la seva Mèrida natal.

⁵¹ PLINI EL VELL, III, 76-77; P. MELA, *Chorogr.*, II, 124-125; ESTRABÓ, III, 5, 1

plategen, en l'actualitat, dificultats de comprovació: les restes romanes més antigues conegudes a *Palma* i a *Pollentia* daten del primer quart del segle I aC. L'explicació més plausible orientada a solucionar aquesta divergència entre ambdues parts és la denominada «tesi Mattingly», que defensa que, en el moment de la conquesta, ambdós nuclis s'haurien configurat com a simples llocs de vigilància militar o *castella*⁵².

En el que sí que divergeixen ambdues poblacions és en el coneixement que els historiadors tenen respecte al seu emplaçament exacte. En el cas de *Palma*, la seva localització ha estat sempre àmpliament discutida⁵³. Cap a finals del segle XVI, Joan Binimelis (autor de la primera Història de Mallorca) proposà que la *Palma* romana romandria sota el que en aquell moment era Ciutat de Mallorca. Aquesta teoria fou acceptada gairebé per tothom, llevat d'alguns que, a principis del segle XVII, defensaren una localització alternativa: El Palmer, a Campos. Tanmateix, a finals del segle XIX, Gabriel Llabrés plantejà una nova localització: L'Avall, a ses Salines. Al segle XX, però, els historiadors identificaren la *Palma* romana amb la *Palma* moderna, a conseqüència dels descobriments de restes arqueològiques d'època romana sota la capital balear. Tot i això, els estudis actuals remarquen que malgrat aquesta identificació, encara no s'ha trobat evidència certa (epigrafia, etc.) que vinculi una urbs amb l'altra⁵⁴.

Aquesta problemàtica és causada per l'escassetat de fonts clàssiques envers la ciutat, les quals, a més, són poc precises i contradictòries. A més, *Palma* ha sigut una ciutat que sempre ha tingut població, la qual cosa ha provocat una transformació constant al llarg dels segles.

Quant a *Pollentia*, la seva localització al sud del nucli urbà de l'actual Alcúdia es va confirmar moltes dècades enrere. Malgrat el desplaçament del topònim cap al nord, conservat en l'actual població de Pollença, l'aparició de diverses troballes durant les excavacions per a la construcció d'una estació de ferrocarril a la finca de Sa Portella permeté identificar amb exactitud la presència d'una ciutat romana. Així mateix, les

---

⁵² GARCÍA RIAZA, E., «Las ciudades romanas de Mallorca y su diversidad estatutaria», *Mayurqa*, 29 (2003), p. 77. En aquest sentit, en cas de confirmar-se aquesta teoria, el desplaçament dels tres mil colons a Mallorca de què parla Estrabó, i que atribueix a Quint Cecili Metel, en realitat, s'hauria d'atribuir al seu nét, Metel Pius, mig segle després. LÓPEZ PARDO, F., *op. cit.*, p. 344

⁵³ CAU, M. Á. I CHÁVEZ, Mª E., «El fenómeno urbano en Mallorca en época romana: los ejemplos de Pollentia y Palma», *Mayurqa*, 29 (2003), p. 30.

⁵⁴ VALLORI MÁRQUEZ, B., «Palma (Mallorca, Balearic Islands): the location of a city from classical texts with reference to Ptolemy and archaeology», *JAT*, XXVIII (2018), p. 17

excavacions que s'han dut a terme des del moment han permès, encara, obtenir proves fefaents que demostrin que aquesta ciutat romana és la *Pollentia* de les fonts⁵⁵.

A Mallorca, però, també s'hi formaren altres nuclis de població a banda de *Palma* i *Pollentia*. Plini⁵⁶ ens parla de *Bocchoris*, ciutat que tingué l'estatus de federada, i que se situaria en un enclavament proper a l'actual port de Pollença, on encara existeix el topònim de Bóquer. A més, les troballes arqueològiques que s'han identificat en aquest indret semblen confirmar aquesta ubicació⁵⁷. *Guium* i *Tucis* són les altres dues ciutats que Plini situa a Mallorca. Gaudien de dret llatí i eren, per tant, *minicipia*, tot i que no és possible determinar si tenien ja aquest estatus abans de l'edicta de Vespasià (73 o 74 dC) que concedí a tota Hispània el *ius Latii minus*. La seva localització roman, ara per ara, desconeguda. Així i tot, la historiografia ha presentat diferents teories envers la seva possible ubicació a l'illa, algunes d'elles, però, fonamentades en una lectura defectuosa d'aquests noms⁵⁸.

Malgrat tot, alguns historiadors⁵⁹ s'atreveixen a aventurar la possibilitat que sota l'actual municipi de ses Salines es trobi la ciutat romana de *Guium*. En realitat, es tracta d'una fundació preromana el nom de la qual estaria relacionat amb el semític *gew*, amb el significat de «vall»⁶⁰. Aquesta possibilitat ve donada, sobretot, per tres indicadors. En primer lloc, per la presència d'una factoria púnica de sal a l'illot de na Guardis, situat a pocs kilòmetres de la costa⁶¹; en segon lloc, pel desenvolupament d'una activitat agrària i ramadera considerable al territori, com ho demostra la centuriació del terreny⁶²; i, finalment, per l'existència de dos jaciments arqueològics d'una importància extraordinària: d'una banda, la Necròpolis de Sa Carrotja (situada cap al nord del municipi) i, d'altra banda, un fossat o fortificació situat al subsòl del mateix poble.

---

⁵⁵ CAU, M. Á. I CHÁVEZ, Mª E., *op. cit.*, p. 30

⁵⁶ PLINI, *Nat. Hist.*, III, 76-77

⁵⁷ CASASNOVAS, M. À., *Història de les Illes Balears*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1998, p. 78

⁵⁸ BLANES, C. *et al*, *op. cit.*, p. 70. Alguns han identificat *Guium* amb Sineu o Conies, a partir de la lectura incorrecta de *Sinium* o *Cunium*. BLANES, C. *et al*, *op. cit.*, p. 16

⁵⁹ LÓPEZ PARDO, F., *op. cit.*, p. 347; ALZINA, J. *et al.*, *Història de Mallorca*, vol. 1, Mallorca: Editorial Moll, 1982, p. 103; XAMENA FIOL, P., *Història de Mallorca*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1978, p. 28

⁶⁰ LÓPEZ PARDO, F., *op. cit.*, p. 347

⁶¹ BAUZÀ, H. I PONÇ, A., *op. cit.*, p. 103

⁶² ALZINA, J. *et al.*, *op. cit.*, pp. 111-114

Així mateix, és interessant destacar que de *Guium* devia ser el ciutadà romà Cn. Cavius Amethystus, membre de la gens Cavia. El cognom d'Amethystus, malgrat que no se sap si era heretat o no, fa referència a la professió o a l'art de treballar la porpra d'aquest color. Sí se sap, però, que aquest ciutadà, després de completar en aquesta ciutat el *cursus* local, es desplaçà a *Palma* per continuar amb l'exercici de totes les magistratures. Finalment, degué acabar la seva carrera, molt probablement, com a màxim responsable del culte imperial del conjunt de la província Tarraconense. Aquesta fou, efectivament, la capital provincial i la destinació d'alguns personatges originaris de les illes que desitjaven continuar la seva carrera política. De fet, bona part de la informació epigràfica de les Balears s'ha trobat en aquest indret⁶³.

Imatge 3. Inscripció de Cn. Cavius Amethystus:

Font: Tabula Imperii Romanii – Forma Orbis Romani

A banda d'assentaments urbans, la romanització de l'illa també va suposar un procés de fundació de viles rurals així com d'una profunda parcel·lació cadastral del territori. Aquest fenomen va tenir lloc, sobretot, a les àrees corresponents a les actuals comarques del Raiguer i Es Pla. La conseqüència més immediata fou la transformació dràstica del paisatge així com de la configuració del territori⁶⁴. Un exemple d'aquest fenomen el trobem a Sa Mesquida, un nucli ubicat a Santa Ponça (Calvià). Es tracta d'un conjunt d'estructures associades a una vila romana que s'hauria fundat a mitjans del segle I aC⁶⁵. Les diverses excavacions dutes a terme en aquesta àrea, sobretot les executades

⁶³ GARCÍA RIAZA, E., «Las ciudades... op. cit., p. 82. CIL II 4218

⁶⁴ SANTACREU, A. et al., p. 373

⁶⁵ Catàleg de patrimoni arqueològic de l'Ajuntament de Calvià. Sa Mesquida, p. 2

entre els anys 1984 i 1992, confirmen que la vila estaria integrada per dos sectors força diferenciats en termes cronològics i funcionals⁶⁶.

D'una banda, en el denominat sector 1, s'hi hauria situat un edifici dedicat a l'explotació agrària del territori i a la producció de ceràmica, una *pars urbana* (residència del propietari) i una *pars rustica*, destinada als esclaus i al personal vinculat a la gestió de l'explotació. Val a dir que la descoberta de les evidències d'activitat terrissaire converteixen Sa Mesquida en l'únic vestigi inequívoc de producció de ceràmica en època antiga conservat a Mallorca. D'altra banda, al sector 2, hi hauria la cisterna. Les diverses intervencions realitzades han posat de manifest l'existència de diferents nivells arqueològics, en els quals es constataren ceràmiques de vaixelles fines, comuns i de cuina, restes d'àmfores de la bètica i africanes, vidres, materials de construcció, animalons, etc. La majoria d'aquests materials pertanyen al segle V dC, la qual cosa demostra que la cisterna fou reutilitzada com a escombrera durant aquest període.

És important destacar la presència de restes d'animals a la cisterna, essencialment pel fet que el bestiar constituí un dels recursos més importants per a l'alimentació dels antics balears. De fet, són molts els autors clàssics⁶⁷ que es dedicaren a descriure la fauna típica de les illes. Un dels animals millor referenciats és la grua, una au força utilitzada en la cuina romana, sobretot en època d'August, i considerada exòtica, és a dir, procedent d'indrets llunyans a Itàlia⁶⁸. Plini⁶⁹ esmenta que una de les seves espècies era pròpia de les Balears, quelcom confirmat per Dècim Laberi en el fragment 31 de *Fullo*, on compara un bugader d'aspecte ridícul amb la grua balear. Així mateix, quan Plini⁷⁰ parla de la caça als Alps, exposa que en aquell indret també es pot trobar el *phalacrocorax*, una au peculiar de les Balears. Els estudis posteriors l'han volgut identificar amb el conegut corb marí⁷¹, una de les aus més representatives, en l'actualitat, de la fauna balear.

També són significatius els escrits que Plini dedica als cargols terrestres, els quals denomina *cavaticae*⁷². El naturalista llatí posa èmfasi en destacar que els cargols balears

---

⁶⁶ SANTACREU, A. *et al.*, p. 376

⁶⁷ DIODOR SÍCUL, V, 16; ESTRABÓ, III, 2, 6; ESTRABÓ, III, 5, 3; PLINI, *Nat. Hist.*, VIII, 226; EUSTACI, 457

⁶⁸ FONT JAUME, A., RAMIS BERNAD, D. i VICENS XAMENA, D., «Fauna, flora i minerals de les Balears a l'antiguitat: fonts literàries, fonts científiques i fons arqueològiques», *BSAL*, 67, 2011, p. 42

⁶⁹ PLINI, *Nat. Hist.*, X, 135

⁷⁰ PLINI, *Nat. Hist.*, X, 133

⁷¹ BORRÁS, C., «Fuentes latinas acerca de la fauna, flora y productos varios de las Baleares», *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, vol. 7, 1961, p. 83

⁷² *Ibidem*, p. 82

són aptes com a remei per curar la tuberculosi⁷³. No obstant això, també convé fer ressaltar la importància que tingué, en aquest cas, el caragol marí «balear» per al món romà. En realitat, no es conserva cap referència directa d'aquesta espècie per part dels autors clàssics. Però el que sí se sap, gràcies a la *Notitia dignitatum*⁷⁴, a l'arqueologia i als escrits de Plini, és que determinades espècies del caragol marí balear servien per a l'obtenció de porpra, un dels materials més preuats en el món romà. En concret, Plini⁷⁵ destaca el *bucinum* i la *purpra*, ambdues espècies abundants a les illes. Així mateix, també cal destacar la referència d'aquest mateix autor⁷⁶ a una espècie de peix balear (*ebusum salpa*) així com a l'episodi de la plaga dels conills. Plini⁷⁷ explica que fou tan exorbitant que s'hagué de demanar ajut militar al mateix August⁷⁸.

Val a dir, però, que a més de la fundació d'assentaments *ex novo*, la romanització també va comportar l'ocupació d'estructures posttalaiòtiques⁷⁹. En aquest sentit, els romans aprofitaren i feren servir molts assentaments que ja havien estat ocupats des de l'edat de Ferro, com ara necròpolis, santuaris o habitatges. Aquest seria el cas de ses Salines, un municipi ubicat en un dels focus de població més importants de l'illa: el migjorn. Es tracta d'un territori que, malgrat la seva petita extensió, presenta nombrosos jaciments que testimonien una forta presència humana al llarg dels segles. Les poques restes que s'han pogut destapar i, per extensió, estudiar, denoten la capacitat d'atracció d'aquest sector de l'illa per als comerciants i els pobladors de l'Antiguitat⁸⁰, inclosos els romans. De fet, es creu, per la interpretació dels escrits de Florus⁸¹, que la conquesta de les Balears es podria haver començat en aquest punt de l'illa.

---

⁷³ PLINI, *Nat. Hist.*, VIII, 140

⁷⁴ Es tracta d'un document escrit entre el 395 i el 427 dC que recull l'organització administrativa de Roma. FONT JAUME, A., RAMIS BERNAD, D. i VICENS XAMENA, D., *op. cit.*, p. 45

⁷⁵ PLINI, *Nat. Hist.*, IX, 130

⁷⁶ PLINI, *Nat. Hist.*, IX, 68. Alguns comentaristes opinen que l'autor es refereix al lluç, però és poc probable. BORRÁS, C., *op. cit.*, p. 83

⁷⁷ PLINI, *Nat. Hist.*, VIII, 217

⁷⁸ BLANES, C. *et al*, *op. cit.*, p. 70

⁷⁹ SANTACREU, A. *et al.*, *op. cit.*, p. 373

⁸⁰ BAUZÀ, H. i PONÇ, A., «Una fortificació romana a ses Salines», a Marc Mayer, Josep M. Nolla i Jordi Pardo (eds.), *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Catalans, 1998, p. 101

⁸¹ FLORUS, I, 43. L'autor explica que els indígenes, en veure la flota romana, s'haurien amagat a uns túmuls (*tumulos*: talaiots o turons), quelcom que es correspondria amb el que, en aquell moment, hi havia a ses Salines, com s'ha pogut demostrar a través de les excavacions arqueològiques.

Els dos elements que demostren l'aprofitament d'una estructura preromana a ses Salines són la denominada Necròpolis de Sa Carrotja i el fossat o fortificació romana situada al subsòl del poble⁸². És important ressaltar la importància del primer, pel fet que es tracta d'una de les necròpolis romanes més importants de l'illa, coneguda per l'elevat nombre d'inscripcions que ha donat a l'epigrafia balear⁸³. La seva contribució a l'hora de determinar l'aprofitament d'aquestes estructures per part dels romans és definida per l'anàlisi de l'antroponímia, la qual ha permès demostrar l'existència d'una població local prèvia i, sobretot, l'interès d'aquesta pels models onomàstics romans (*duo* o *trianomina*). De fet, un elevat nombre d'indígenes va relegar el seu nom vernacle a la posició de *cognomen* per tal d'adoptar com a *praenomen* el dels generals de les campanyes romanes⁸⁴. Els més usats foren: *Antestii*, *Caecilii*, *Pompeii* i *Sergii*⁸⁵.

És interessant, però, remarcar que aquesta darrera idea no la comparteix la professora María José Pena. A parer seu, els individus enterrats a la necròpolis de Sa Carrotja no pertanyien a la població rural autòctona del territori, sinó que, per les seves característiques, sembla que es traslladaren, o foren traslladats, des de les regions centre-adriàtiques d'Itàlia⁸⁶. La informació prosopogràfica que ha aportat l'estudi de l'epigrafia d'aquesta necròpolis ha permès confirmar que vuit dels catorze epígrafs que incorporen el nom *Caecilius* procedeixen de la zona abans esmentada. Passa el mateix amb onze dels dotze epígrafs que testimonien el nom *Sergius*. Per tant, de la mateixa manera que *Palma* i *Pollentia* reberen ciutadans o neo-ciutadans vinguts d'Itàlia amb la conversió de totes les colònies llatines en *municipia*, també és probable que gent procedent del centre de la península, sense tribu però que sabia escriure en llatí, fos instal·lada a les zones rurals⁸⁷.

La romanització de Mallorca també va comportar canvis en l'àmbit social. Un dels més significatius fou la incorporació dels foners illencs com a mercenaris auxiliars de les legions romanes⁸⁸. De fet, foren els foners el qui obririen les portes de les Balears

---

⁸² La descripció detallada del fossat es troba en la fitxa 3 (ses Salines), inclosa en l'apartat d'annexos d'aquest treball.

⁸³ Adaptació del Catàleg de Patrimoni de Ses Salines al Pla Territorial de Mallorca. Ajuntament de Ses Salines, p. 159

⁸⁴ GARCÍA RIAZA, E., «*Las ciudades... op. cit.*», p. 79

⁸⁵ GARCÍA RIAZA, E., «Los nomina de origen romano-republicano en la necrópolis de Sa Carrotja (Ses Salines, Mallorca)», *BSAL*, 56 (2000), p. 26

⁸⁶ PENA, Mª J., «De Caecillis Metellis. Sobre los orígenes de la gens y sus relaciones con el Adriático (la vía Caecilia) y con las Islas Baleares», *Revista storica dell'antichità*, núm. 42, 2012, p. 159

⁸⁷ *Ibidem*, p. 163

⁸⁸ CASASNOVAS, M. À., *op. cit.*, p. 78

a la història escrita, la destresa i les habilitats dels quals queda ben referenciada en els textos dels autors clàssics. Val a dir, però, que les fonts escrites demostren que els foners balears ja haurien treballat com a mercenaris molt abans de la conquesta romana, en aquest cas, de Cartago. La primera participació documentada dels foners es dona en el transcurs de la segona guerra grecopúnica, com a mercenaris reclutats per Anníbal⁸⁹. Diodor Sícul⁹⁰ explica que l'any 406 aC, durant la conquesta d'Akragàs, Anníbal i Himilcó enviaren amb diners uns prestigiosos cartaginesos a les illes, per reclutar mercenaris.

Ja sota la dominació romana, Gai Sal·lusti⁹¹ ens assabenta de la presència dels foners balears entre els contingents romans que lluitaven a Numídia contra el rei Iugurta (111-105 aC), pocs anys després de la conquesta de Metel. Se'ns explica que els foners balears, juntament amb la guàrdia de cavalleria i d'infanteria, acompanyaren Sul·la en el transcurs del conflicte. Així mateix, sembla que els foners balears seguiren presentant els seus serveis de forma més o menys continuada fins a l'època de Cèsar⁹², el qual els cita com a combatents a la guerrera de conquesta de les Gàl·lies, cap al 56 aC. En aquesta ocasió, els foners balears lluitaren al costat d'altres tropes auxiliars d'elit, com els genets nòmides o els arquers cretencs.

La romanització també introduí transformacions en l'àmbit religiós i de culte, essencialment en relació amb els rituals d'enterrament. Fins al moment, i com explica Diodor Sícul⁹³, les cultures pretalaiòtiques i talaiòtiques que habitaven les Balears acostumaven a enterrar els morts en coves naturals o artificials envoltats d'ofrenes i objectes que havien usat durant la vida i que, creien, els servirien per a la vida posterior. No obstant això, l'arribada dels romans suposa la introducció dels seus rituals funeraris, entre els quals, la cremació del mort i disposició de les restes en una urna. En aquest sentit, la inhumació es començà a combinar amb la incineració⁹⁴. Un exemple d'aquest canvi en els rituals religiosos el trobem a la cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves

---

⁸⁹ BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 49

⁹⁰ DIODOR SÍCUL, XIII, 80, 2

⁹¹ GAI SAL·LUSTI, *Bellum Iugurthinum*, 105

⁹² JULI CÈSAR, *De bello Gallico*, 2.7; 2.10; 2.19; 2.24. Val a dir que només a 2.7 apareix esmentat que són «balears».

⁹³ DIODOR SÍCUL, V, 16-18

⁹⁴ XAMENA FIOL, P. *op. cit.*, pp. 9, 15 i 32.

de Sineu, municipi situat al centre de l'illa. Es tracta d'una cova artificial que aprofita un tall rocós i que s'ha proposat com a possible columbari romà⁹⁵.

Un columbari és una cova on es dipositaven les urnes funeràries de ceràmica o marès amb les restes dels difunts incinerats. Són un tipus de construccions que es troben arreu de la Mediterrània, en canvi, a les Balears, no se'n coneix cap. Aquest, de confirmar-se, seria el primer columbari romà documentat a les illes. En general, els columbaris no solen aparèixer de forma aïllada. És per això que el projecte d'investigació arqueològica que s'està duent a terme en aquesta zona té per objectiu identificar si el columbari de Sineu formava part d'una necròpolis més extensa⁹⁶. De fet, s'ha demostrat l'existència d'una possible tomba infantil situada a sobre de la cova que allotja el columbari. Així mateix, s'han trobat restes de ceràmica romana que coincidirien amb la cronologia dels nínxols de la cova així com altres jaciments amb material romà a poc menys de 4 km. Així doncs, Sineu hauria estat una zona important durant l'època romana.

6.2. L'illa de Mallorca durant l'alt Imperi

La victòria d'Octavi a l'última guerra civil inaugurà una etapa de pau a la Mediterrània així com un nou *statu quo* polític: l'Imperi. Durant aquest període, la romanització s'intensificà en tots els territoris prèviament conquerits, els quals assoliren unes cotes elevades de prosperitat. A partir d'aquest moment, les illes passaren a integrar-se a la província Tarraconesa, que recollia la major part del que havia estat la Hispània Citerior. En general, per a les Balears, l'alt Imperi fou un període marcat per l'estabilitat, la bonança econòmica i l'impuls decisiu al procés de romanització. Tot plegat comportà un fort desenvolupament urbà i la desaparició progressiva dels costums i les tradicions de la població indígena, la qual quedà reduïda a nivells residuals⁹⁷.

Durant aquest període, els nuclis urbans reberen un impuls notable. El cas millor documentat és el de *Pollentia*, gràcies a les contínues excavacions que s'hi han dut a terme. A diferència de *Palma*, *Pollentia* sí que quedà deshabitada ja en època medieval, a conseqüència del desplaçament de la població cap al nord. És precisament aquest fet

---

⁹⁵ ROMAN PUNZÓN, J. M. *et al*, «Projecte d'actuació arqueològica de la Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu: Campaña 2015. Aproximación a la estructura del poblamiento de época romana, tardoantigua y medieval islámica del término municipal de Sineu (Mallorca). Apuntes metodológicos», *VII Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*, p. 379; VALLORI MÁRQUEZ, B., «Cova del Molí d'en Gaspar de les Cases Noves de Sineu», TIR-FOR [on-line]. *Tabula Imperii Romani-Forma Orbis Romani*.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 379

⁹⁷ CASASNOVAS, M. À., *op. cit.*, p. 81

allò que ha permès que el jaciment es conservi i que ens hagi arribat en la seva estructura originària. Durant l'època d'August, la ciutat experimentà una etapa d'expansió que la portà a l'assoliment d'una extensió d'entre 15 i 20 ha⁹⁸. S'hi construí un fòrum, el centre neuràlgic de la ciutat, on s'haurien situat el Temple Capitolí, dos temples menors, un ample conjunt de *tabernae* i diversos elements de tipus ornamental⁹⁹. La datació de les restes li atribueix una cronologia que abraçaria des del segle I aC fins a l'antiguitat tardana, relacionada amb l'existència de la necròpoli¹⁰⁰.

Així mateix, i seguint amb les construccions públiques, *Pollentia* també disposava d'un teatre, datat de finals del segle I o començaments del segle II dC¹⁰¹. Es tracta d'un edifici que formava part de les activitats lúdiques de la població de la ciutat. La construcció es troba desplaçada cap al sud de l'urbs. Té la particularitat de ser un teatre excavat en la roca, a partir de l'aprofitament del desnivell natural del terreny. En ell es degueren representar espectacles escènics i lluites de gladiadors, quelcom habitual en ciutats petites on els teatres desenvolupaven funcions ambivalents. De fet, la trobada d'un casc i d'unes proteccions de gladiador per a les cames avala la possibilitat que en aquesta ciutat es fessin espectacles de *venatio*¹⁰². Al·ludeix a un d'aquests espectacles la inscripció de la mort del pancratista Corneli Àtic, trobada durant les excavacions a la finca de Ca'n Tous dirigides per Juan Llabrés i Rafael Isasi (1930-1936)¹⁰³. En l'actualitat, el Govern de les Illes Balears atorga la distinció Cornelius Atticus a totes aquelles persones que han dedicat la seva vida a la pràctica i a la promoció de l'esport.

Pollentia també disposava d'una zona residencial, formada per tres *domus* construïdes a base d'habitacions rectangulars i concebudes en forma de planta centralitzada al voltant d'un atri. La més gran és l'anomenada Casa dels Dos Tresors, la façana principal de la qual dona al denominat Carrer Porticat, del qual encara es conserven les columnes que servien de suport a la porxada¹⁰⁴. Enfront es troba la casa del Cap de Bronze, que rebé aquest nom per la trobada d'un cap de nina de bronze durant les

---

⁹⁸ VALLORI, B., *Urbanisme... op. cit.*, p. 143

⁹⁹ AMENGUAL, J., CARDELL, J. I MORANTA, L., *op. cit.*, p. 19

¹⁰⁰ CAU, M. À. I CHÁVEZ, Mª E., *op. cit.*, p. 38

¹⁰¹ CASASNOVAS, M. À., *op. cit.*, p. 83

¹⁰² CAU, M. À. I CHÁVEZ, Mª E., *op. cit.*, p. 36

¹⁰³ VALLORI MÁRQUEZ, B., ORFILA PONS, M. i CAU ONTIVEROS, M. A., «Las excavaciones de Gabriel Llabrés, Rafael Isasi y Juan Llabrés en la ciudad romana de Pollentia (Alcudia, Mallorca) (1923-1946)», *Archivo Español de Arqueología*, 84, 2011, p. 296. CIB, 30.

¹⁰⁴ VALLORI, B., *Urbanisme... op. cit.*, p. 208

excavacions de la finca de la Portella entre 1957 i 1963, el qual es conserva en el museu de la ciutat¹⁰⁵. La darrera de les *domus* és la Casa del Nord-oest, a sobre dels fonaments de la qual es construí, cap al segle III dC, una murada com a mesura de protecció envers l'augment de les amenaces externes: pirates, vàndals, etc.¹⁰⁶.

De l'altre nucli urbà important, *Palma*, malauradament, no s'ha pogut obtenir gaire informació referent a aquest període. El fet que sempre hagi estat habitada ha provocat que les possibles restes de l'època siguin escasses i força deteriorades. En qualsevol cas, d'algunes d'elles s'intueix la seva existència, encara que les construccions posteriors les hagin sepultades o destruïdes. Aquest seria el cas, d'una banda, de les restes que es troben a l'interior la Seu, tal vegada, el mur més antic de la ciutat i dues habitacions amb un sistema d'hipocaust que podrien correspondre a unes termes d'època altimperial¹⁰⁷; i, per altra banda, sense que s'hagi pogut confirmar del tot, és possible l'existència d'un teatre situat entre la zona portuària, a l'inici del Passeig des Born, entre els carrers Jovellanos, Paraires i la plaça Joan Carles I¹⁰⁸.

Pel que fa als vestigis que sí es coneixen, convé ressaltar, en primer lloc, la identificació dels carrers de Sant Roc i la Puresa amb les dues grans avingudes de tota ciutat romana, el *cardus* i el *decumanus*, respectivament¹⁰⁹. En segon lloc, les restes visibles de la murada, les quals se situarien als jardins del Palau episcopal, a l'edifici que fa cantó entre els carrers Morei i Sant Pere Nolasc, 13, i a l'arc de la porta de l'Almudaina (tot i que reconstruït al llarg del temps)¹¹⁰. En tercer lloc, el fòrum, situat entre els carrers que envolten l'actual Estudi General Lul·lià, el carrer de Sant Roc i el carrer Estudi General¹¹¹. I, en darrer lloc, cal fer esment, també, a l'assentament militar que es va descobrir amb la construcció de l'actual hospital de Son Espases, datat entre els anys 110

---

¹⁰⁵ CAU, M. Á. I CHÁVEZ, Mª E., *op. cit.*, p. 36

¹⁰⁶ VALLORI, B., *Urbanisme...* *op. cit.*, p. 143

¹⁰⁷ RIERA RULLAN, M. I ORFILA PONS, M., «Els nivells d'època antiga de l'excavació arqueològica de 1999 a la Catedral de Mallorca», a Mª Luisa Sánchez León i Maria Barceló Crespi (coords.), *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears*, Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balearics, 2005, p. 316-317

¹⁰⁸ CAU, M. Á. I CHÁVEZ, Mª E., *op. cit.*, p. 42

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 41

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 43

¹¹¹ *Ibidem*, p. 32

i 100 aC¹¹². També es pot contemplar un epígraf dedicat a Manlia Severa al pati de la casa número 8 del carrer d'en Morei.

Per altra banda, també són destacables els materials i els continguts que es troben exposats en el museu del Castell de Bellver. Essencialment, existeixen dos espais dedicats a la Mallorca romana. El primer, situat a la planta inferior, s'emmarca dintre de l'exposició sobre la història de la ciutat de Palma. En ell s'hi poden veure: dues vitrines amb la reconstrucció, d'una banda, de la ciutat romana, i d'altra banda, del teatre que s'hauria situat prop de la plaça Joan Carles I; diferents panells amb informació sobre el tema; i un espai on s'agrupen àmfores així com fragments d'altres tipus de recipients. En el segon, situat a la planta superior, i dividit en dues seccions, s'exposen un conjunt de diferents representacions escultòriques (bustos, escultura exempta, etc.) així com diversos materials epigràfics (inscripcions, làpides, relleus, etc.)¹¹³. Val la pena recordar que moltes de les peces trobades a Palma estan dipositades en el Museu de Mallorca, però, malauradament, les sales dedicades a l'arqueologia romanen tancades des de fa més de deu anys. Per tant, són uns recursos que no es poden visitar.

El creixement i l'impuls que van rebre les ciutats en aquest període també va tenir la seva rèplica al camp, i és que els romans donaven també molta importància a la seva ordenació. De fet, l'ocupació rural durant l'alt Imperi a Mallorca està força ben documentada. Un dels trets que així ho demostra és l'estudi que s'ha fet de l'estructuració del terreny, la qual es va fer seguint un sistema de distribució agrària de forma reticular. Aquest sistema es coneix per centuriació, és a dir, la quadriculació del territori per organitzar la divisió de la propietat, el traçat dels camins, canals, etc.¹¹⁴. Aquest procediment comportava, evidentment, una modificació del paisatge i una empremta notable sobre el territori que encara avui es pot identificar. Una de les zones on més centuriació s'ha detectat és la del sud de Mallorca, en concret, al municipi de ses Salines, on s'han pogut comptar entre 45 i 60 centúries¹¹⁵.

---

¹¹² ESTARELLAS ORDINAS, M. M., MERINO SANTISTEBAN, J. I TORRES ORELL, F., «El jaciment romà de son Espases: l'organització de les estructures», a Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló, *V Jornades d'Arqueologia de les illes Balears*, Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear, 2012, p. 150

¹¹³ Aquestes peces pertanyen a la Col·lecció Despuig. Antoni Despuig i Dameto fou un eclesiàstic mallorquí que destacà per ser un dels personatges més importants de la il·lustració mallorquina, mecenes d'artistes i persona assídua en els cercles intel·lectuals de l'època. El museu allotja una part important d'aquesta col·lecció, la qual fou adquirida per l'Ajuntament de Palma l'any 1923 gràcies a la intervenció de la Societat Arqueològica Lul·liana i d'un grup d'intel·lectuals. [Font: Web Castell de Bellver: Col·lecció Despuig].

¹¹⁴ ALZINA, J. *et al.*, *op. cit.*, pp. 111-114

¹¹⁵ CASASNOVAS, M. À., *op. cit.*, p. 86

Aquesta centuriació considerable del terreny troba la seva explicació, no només en l'activitat ramadera, sinó també en l'agricultura, la qual sembla haver estat el sector econòmic més important de les illes en aquesta època¹¹⁶. Així, es tracta d'una activitat força ben referenciada pels autors clàssics. Diodor Sícul¹¹⁷ i Gai Juli Solí¹¹⁸ informen sobre la fertilitat de Mallorca, malgrat que en un primer moment no s'hi cultivés oli i vi, productes que, probablement, foren introduïts pels púnics eivissencs *a posteriori* i que Plini¹¹⁹ destaca per la seva finura. De fet, els compara amb els millors vins d'Itàlia. En realitat, el tipus d'agricultura que es donava a l'illa en aquella època era, fonamentalment, de secà, on el principal producte era el blat. Plini¹²⁰ fa esment de la bona qualitat i de la consistència d'aquest producte balear per a l'elaboració de pa. Diu que rendia vint-i-una unces de pa per cada una de llavors. Per altra banda, també fa referència a l'abundància de cebes a les illes, destacant-ne les seves qualitats medicinals¹²¹.

A banda de l'agricultura i la ramaderia, també foren importants a Mallorca les activitats extractives, sobretot les concentrades a les salines, al voltant de l'illot des Frares. És probable que els romans haguessin continuat amb la seva explotació ja iniciada pels colons ebustians residents a l'illot de na Guardis al segle IV aC¹²². Els romans l'haurien aprofitada per explotar l'activitat de la sal i extreure'n els beneficis econòmics derivats del comerç amb altres indrets de la Mediterrània. De fet, la unificació i la pacificació de la Mediterrània havia impulsat els intercanvis comercials a llarga distància, no només de productes manufacturats i sumptuaris, sinó també d'articles de primera necessitat i de consum elevat. Molts d'aquests productes sortien d'Hispania, un dels principals centres proveïdors, i, en moltes ocasions, passaven per les costes de les Balears, com així ho demostren els jaciments submarins que envolten les illes¹²³.

Així mateix, i seguint amb les tasques paral·leles a l'agricultura i la ramaderia, destaquen les activitats relacionades amb el procés d'elaboració de porpra, material que s'extreia dels cargols o mol·luscs marins (*murex*) i que servia per a la confecció d'un

---

¹¹⁶ BLANES, C. *et al.*, *op. cit.*, p. 39

¹¹⁷ DIODOR SÍCUL, V, 17

¹¹⁸ *De Mirabilibus*, 90, 115

¹¹⁹ PLINI, *Nat. Hist.*, XIV, 71

¹²⁰ PLINI, *Nat. Hist.*, XVIII, 67

¹²¹ PLINI, *Nat. Hist.*, XIX, 93-94

¹²² BAUZÀ, H. I PONÇ, A., *op. cit.*, p. 103

¹²³ CASASNOVAS, M. À., *op. cit.*, p. 89

teixit preuat i d'ús controlat per l'emperador¹²⁴. Les tasques es duïen a terme als *baphii*, una mena de tallers costaners situats a prop dels punts de recollida dels mol·luscs controlats per un procurador. Es tracta d'un càrrec exigit per l'especial regulació jurídica de la porpra, i se sap, per la *Notitia dignitatum*¹²⁵, que l'únic en tota Hispània residia a les Balears. Se'l coneix com a *Procurator baphii insularum Balearum*.

L'arqueologia ha descobert restes de mol·luscs amb el patró de trencament característic del procés de producció de porpra a s'Illot des Frares¹²⁶, unit a Mallorca per mitjà d'una escullera, però també a l'illa de Cabrera, situada només a 17 km al sud del cap de ses Salines. Les restes trobades sota la necròpolis del jaciment del Pla de ses Figueres (un mur, un paviment i una cubeta amb fragments d'espècies de cargols marines, com el *murex trunculus*) plantegen l'existència a l'illa d'un petit taller productor de porpra, de la mateixa manera que els tal vegada identificats a Eivissa¹²⁷. Per tant, prenen força les referències de Plini a l'abundància de caragols aptes per a l'obtenció de porpra a les Balears¹²⁸.

6.3. L'illa de Mallorca durant el baix Imperi

La pau i la prosperitat de què havia gaudit el món romà durant dos segles començà a trencar-se cap a finals del segle II dC. L'Imperi hagué de fer front a diverses amenaces externes, com la pressió dels pobles germànics, l'aparició d'una epidèmia de pesta o la invasió de la Bètica per tribus nord-africanes. Paral·lelament, les tensions socials esclataren de forma violenta a l'interior de l'Imperi: assassinats d'emperadors, revoltes militars, usurpadors, etc. Així mateix, s'accentuà una forta crisi econòmica¹²⁹. Aquesta època és poc coneguda a les Balears, essencialment pel mutisme dels autors clàssics. Així i tot, les restes arqueològiques indiquen que les illes també patiren les conseqüències d'aquest període convuls, com ho demostra la construcció d'una murada a *Pollentia* al segle III dC, probablement com a mesura de protecció davant les amenaces externes, o el documentat incendi de la ciutat al segle III dC¹³⁰.

---

¹²⁴ AMENGUAL I BATLE, J., «Litorvs, qui nvper hanc provinciam rexit et nvnc comes esse dicitvr, i la província insvlarvm Balearvm (ca. a. 395-418)», *Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 2012, p. 157

¹²⁵ *Notitia dignitatum omnium tam ciuiliū qual militarum in partibus occidentis*, XI, 71.

¹²⁶ FONT JAUME, A., RAMIS BERNAD, D. i VICENS XAMENA, D., *op. cit.*, p. 45

¹²⁷ RIERA FRAU, Mª M. i RIERA RULLAN, M., «Un possible taller de producció de porpra de l'antiguitat tardana al Pla de ses Figueres (illa de Cabrera)», *Bsal*, 61 (2005), p. 378-379

¹²⁸ PLINI, *Nat. Hist.*, IX, 130

¹²⁹ CASASNOVAS, M. À., *op. cit.*, p. 89

¹³⁰ VALLORI, B., *L'urbanisme... op. cit.*, pp. 143, 146

No obstant això, un dels fets que més incidència tingué en la transformació del món romà a Mallorca fou l'arribada i la propagació del cristianisme. De fet, malgrat que no es conegui el nom de cap bisbe de Mallorca d'aquest període, sí es coneix el de Ciutadella (municipi de Menorca), el bisbe Sever, que es convertí en bisbe de l'illa l'any 417¹³¹. És conegut per haver escrit, a principis del segle V dC, una carta a tota la cristiandat per comunicar la conversió dels jueus de Maó al cristianisme¹³². Així mateix, també se sap de l'existència d'un clergue o seglar dit Consenci que s'hauria comunicat amb sant Agustí a través de cartes¹³³. Per tant, resulta evident que el cristianisme anava guanyant terreny a la Mallorca del segle V dC.

Un dels jaciments que millor testimonia aquest fenomen és el conjunt paleocristià de Son Peretó, situat a pocs kilòmetres del nucli urbà de Manacor¹³⁴. Està format per una església d'orientació est-oest, un àmbit baptismal amb dues piscines de planta cruciforme¹³⁵ i un seguit d'estances annexes que constitueixen els denominats «sector oest» i «sector sud»¹³⁶, els quals haurien servit com a lloc d'enterrament durant el segle VI dC i com a habitatges durant el segle VII dC¹³⁷. Es tracta d'un dels jaciments més importants de l'antiguitat tardana a Mallorca, essencialment per dos factors: primer, pel fet de ser l'única basílica paleocristiana mallorquina que es pot visitar, ja que la resta, o bé han estat destruïdes, com la de Sa Carrotja o Cas Frares, o bé s'han tornat tapar, com Son Fadrinet¹³⁸; i, segon, perquè s'erigeix com a testimoni del procés de cristianització de l'illa.

---

¹³¹ BLANES, C. *et al*, *op. cit.*, p. 77-78

¹³² SEVER, *Carta encíclica*, 2, 6, i 20, 4

¹³³ CONSENCI, *Epíst.*, 12, 4.1, 5.1

¹³⁴ RIERA RULLAN, M. *et al.*, «El proyecto de revisión y adecuación del yacimiento de Son Peretó (Manacor, Mallorca, Islas Baleares)», *Association pour l'Antiquité Tardive*, Bulletin n° 15, 2006, p. 69

¹³⁵ RIERA RULLAN, M. *et al.*, «El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i adequació», *I Trobada d'Arqueòlegs de les Illes Balears*, 2009, p. 111

¹³⁶ ALAPONT, LL., SASTRE, M. i REAL, R., «Gestes, rituals funeraris i anàlisi antropològica dels enterraments de l'àmbit lateral sud del baptisteri i de l'àmbit A del sector sud del conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor)», *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*. Consell de Mallorca: Edicions Documenta Balear, 2014, p. 213

¹³⁷ RIERA RULLAN, M., CAU ONTIVEROS, M. Á. i SALAS BURGUERA, M., «El sector oest de Son Peretó (Mallorca) entre els segles VI i VIII dC: evolució històrica i funcional», *IV Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears. Llibres del Patrimoni Històric i Cultura*, n° 4, Consell Insular de Menorca, 2011, p. 144

¹³⁸ RIERA RULLAN, M. i MARTÍNEZ ORTEGA, A., «Estudi preliminar dels materials arqueològics de les excavacions al sector oest de Son Peretó dels anys 1982 i 1984», *V Jornades d'Estudis locals de Manacor*, 2009, p. 291

Un altre dels jaciments representatius d'aquest període el trobem a s'Illot des Frares, ubicat a la Colònia de Sant Jordi. La illota hauria desenvolupat diferents funcions al llarg dels segles¹³⁹. La més evident és la de cementiri, per la localització de deu tombes excavades en roca, dues d'elles intactes, i la resta, parcialment espoliades¹⁴⁰. Els estudis defensen que es tracta d'una necròpolis de l'antiguitat tardana o de l'alta edat mitjana. També desenvolupà les tasques de zona portuària, magatzem, habitatge, temple o foneria¹⁴¹. La major part del material recuperat correspon als segles V-VII dC, quelcom que s'ha relacionat amb l'establiment d'una comunitat monàstica a Cabrera: els monjos l'haurien fet servir per intercanviar productes i idees amb els mallorquins. Així, podria existir alguna relació entre el topònim de l'illot dels Frares i els monjos de Cabrera¹⁴².

Per tant, resulta evident que la romanització de Mallorca s'ha d'entendre com un procés progressiu i força influït per la conjuntura històrica en cada moment: la República, l'Imperi i el període de decadència impulsat per la crisi del segle III dC. En qualsevol cas, s'ha d'entendre el procés de romanització de l'illa com la imposició taxativa dels models i els valors romans, però també a partir de l'aprofitament de part de les estructures indígenes prèvies. El que sí que és cert és que l'estudi de la romanització de Mallorca, i per extensió, de la resta de les illes Balears, s'ha aconseguit i s'ha dut a terme, en molts casos, a partir de l'anàlisi dels escrits dels autors clàssics així com de les dades arqueològiques i epigràfiques que s'han extret gràcies a les contínues excavacions.

Tot plegat ens ha permès descobrir uns jaciments que, encara avui, romanen a la superfície de l'illa esperant que algú es dediqui a transmetre la seva història, no només a un segment especialitzat de la població, sinó a un públic general interessat a saber què fou de Mallorca durant el domini romà. És per això que en el següent apartat d'aquest treball es proposarà el disseny d'una ruta turística de caràcter cultural destinada a donar a conèixer la història romana de Mallorca a través de la visita d'un conjunt de jaciments de l'època distribuïts arreu de l'illa. D'aquesta manera, es farà valdre un dels períodes que més ha marcat el desenvolupament històric de Mallorca i que s'ha vist desplaçat a conseqüència de l'enaltiment d'altres èpoques, com la medieval o la prehistòrica.

---

¹³⁹ RIERA RULLAN, M., *Illot des Frares. Col·lecció Quadres de Patrimoni Cultural 9*, Palma: Consell de Mallorca, 2004, p. 13

¹⁴⁰ *Ibidem*, p. 25

¹⁴¹ RIERA RULLAN, M., «Excavació i museïtzació del jaciment arqueològic de s'Illot des Frares (Ses Salines, Mallorca)», *Campanyes 2009-2010 IV Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears, Eivissa, 1-2 octubre 2010*. Vessants, arqueologia i cultura, 2012, p. 125

¹⁴² RIERA RULLAN, M., *Illot... op. cit.*, p. 94

7. Ruta turística i cultural

7.1. Elements que integren la ruta

Un cop exposades les causes que motivaren la conquesta romana de les illes Balears i explicat el procés de romanització que tingué lloc, en concret, a l'illa de Mallorca, es presentarà una taula amb els jaciments que, encara avui, hi romanen i que es consideren aptes per ser integrats en aquest itinerari turístic i cultural. Per tal de fer-ho més entenedor, la taula constarà de quatre columnes: la primera, on s'indica el nom del jaciment; la segona, on s'especifica la seva cronologia; la tercera, on es mostra la seva ubicació; i la quarta, que inclou el número de la fitxa tècnica amb la qual estan associats cadascun dels jaciments i que es pot consultar en l'apartat d'annexos d'aquest treball.

Nom	Cronologia	Ubicació	Fitxa tècnica
<i>Palma</i>	123 aC- s.V dC	39°34'00"N 2°38'59" E Palma de Mallorca	Fitxa tècnica 1
<i>Pollentia</i>	123 aC- s.VI dC	39°50'58"N 3°07'21" E Alcúdia	Fitxa tècnica 2
Ses Salines	s. III aC- s.VI dC	39°20'19"N 3°03'13" E Ses Salines	Fitxa tècnica 3
S'Illot des Frares	s. I aC- s. VII dC	39°18'52"N 2°59'53" E Ses Salines	Fitxa tècnica 4
Sa Mesquida	s. I aC- s.V dC	39°31'01"N 2°29'15" E Calvià	Fitxa tècnica 5
Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves	s. II aC- s. V dC	39°38'35"N 3°00'42" E Sineu	Fitxa tècnica 6
Son Peretó	s.V dC- s. VII dC	39°35'47"N 3°15'55" E Manacor	Fitxa tècnica 7

7.2. Planificació de la ruta¹⁴³

El turisme és una activitat que implica un desplaçament entre un centre emissor de turistes i un, o més, centres receptors. En aquest sentit, un itinerari turístic s'entén com la forma més adequada i conseqüent d'apercebre i conèixer aquells elements que caracteritzen el territori al qual es pretén desplaçar-se. Aquest desplaçament es pot entendre de diferents maneres, en funció del seu nombre i de la quantitat de destinacions que inclogui. Així doncs, el desplaçament pot reduir-se, simplement, a un viatge d'anada i tornada, sense canvi d'allotjament, o donar lloc a l'anomenat «turisme itinerant», en el qual tenen lloc diversos desplaçaments i hostalatges. Aquest darrer tipus de turisme presenta, essencialment, dues tipologies: les rutes i els circuits.

Les rutes són aquells itineraris promoguts, generalment, per les administracions encarregades del turisme dintre dels seus respectius àmbits geogràfics. En el cas de Mallorca, del Consell Insular de Mallorca. El seu objectiu és donar a conèixer diferents indrets del territori en forma de visites de curta durada i, al mateix temps, oferir alternatives turístiques. Solen estar orientades a un turisme de caràcter individual, és a dir, que organitza per pròpia iniciativa el contingut del viatge. Així doncs, existiria un ampli ventall de possibilitats en funció del contingut final, per la qual cosa les rutes es consideren itineraris oberts. En canvi, els circuits són aquells itineraris organitzats per empreses turístiques especialitzades que ja tenen tot el contingut del viatge (recorregut, allotjament, etc.) estipulat i pactat. Per això, es consideren itineraris tancats.

L'itinerari que es presenta en aquest treball vol esdevenir una ruta, per diferents motius. En primer lloc, perquè, un cop acabada, es presentarà al Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell Insular de Mallorca, amb l'objectiu que sigui inclosa en el Catàleg d'Activitats Culturals (CACIM) dintre dels segments de rutes culturals per Mallorca, rutes culturals i patrimonials o rutes patrimonials: arqueologia de proximitat. En segon lloc, pel seu caràcter individual, derivat d'aquest contingut tan propi i particular, com és el món romà a Mallorca, i que s'ha exposat en els apartats anteriors. I, en darrer lloc, perquè juntament amb aquest treball es preveu l'entrega d'una guia que inclourà tota la informació necessària perquè el turista pugui tenir una experiència completa i autònoma de la visita, sense necessitat de recórrer a un/a guia especialitzada.

---

¹⁴³ Aquest i els següents apartats s'han realitzat a partir dels apunts proporcionats per la Dra. Asunción Blanco Romero a l'assignatura Geografia del Turisme, cursada durant l'any acadèmic 2018-2019.

7.2.1. Aspectes valorats en la planificació de la ruta

Per tal de dissenyar aquesta ruta de la manera més acurada possible, sense caure en els denominats «itineraris d'imatge», és a dir, en l'elaboració d'un simple fulletó publicitari que generi desengany entre la demanda, es tindran en compte els següents aspectes: atractius, organització del transport, allotjament, durada, període de l'any i organització de la coordinació.

7.2.1.1. Atractius

Es tracta d'un itinerari que té per objectiu donar a conèixer la història romana de Mallorca a través, d'una banda, dels jaciments i les restes arqueològiques que hi romanen, i d'altra banda, dels escrits que autors clàssics com Estrabó, Plini o Diodor Sícul dedicaren a l'illa. En aquest sentit, es tracta d'un itinerari temàtic, perquè només es tenen en compte uns atractius determinats, en funció d'una característica compartida que esdevé, *de facto*, l'eix central d'aquesta ruta: el món romà a Mallorca. Realment, aquest tipus d'itineraris acostumen a oferir un major rendiment turístic, essencialment perquè actuen com a pretext per fer una promoció més ampla pel territori. En aquest cas, es podria pensar que la ruta que presentem, *Mallorca Romana*, és una excusa per promocionar altres indrets de l'illa no necessàriament relacionats amb el món romà, però no és així. Entre altres motius, perquè Mallorca no requereix més promoció.

Val a dir, però, que el Departament de Cultura, Patrimoni i Política Lingüística del Consell Insular de Mallorca ja ofereix, en el seu Catàleg d'Activitats Culturals (CACIM), altres rutes de caràcter temàtic, com Sóller i el Modernisme: Can Prunera o *Palma*: llegendes de Ciutat. Fins i tot, es proposen rutes centrades en una temàtica similar a la que es presenta, com és el cas d'Alcúdia i *Pollentia*: de Roma al Renaixement o *Pollentia*: l'Imperi arriba a Mallorca. No obstant això, tot i els punts en comú que s'hi puguin establir, mentre que les dues anteriors es basen en una visita guiada per la ciutat romana de *Pollentia*, la ruta que proposa aquest treball se centra en l'oferiment d'una visió global del que suposà la conquesta romana de l'illa, la seva romanització i el declivi d'una civilització que marcà el desenvolupament posterior de Mallorca, tot a partir de la visita de diferents jaciments i de referències constants a les narracions dels clàssics.

Així mateix, es tracta d'un itinerari associat al turisme cultural, en aquest cas, però, centrat en el patrimoni d'època romana de Mallorca. És per això que el nínxol de turistes als quals s'adreça és força concret: un turista interessat, inspirat o intencionat, és

a dir, que mostra un interès força general, o fins i tot, exclusiu, per la cultura, en aquest cas, d'època romana. Tanmateix, la ruta també va dirigida a aquells turistes que, malgrat que no viatgin per raons culturals, vulguin participar en algunes activitats d'aquest tipus i tenir experiències superficials. Convé remarcar, però, que *Mallorca Romana* també pretén captar l'interès de la població resident a l'illa, amb l'objectiu de mostrar-los una part de la història de casa seva que tal vegada desconeixen. És per això que la ruta acull totes les edats, fins al punt de ser susceptible de ser aprofitada per les escoles i els instituts de l'illa com a recurs il·lustrador de la matèria teòrica que s'imparteix a les aules.

7.2.1.2. Organització del transport

L'organització del transport és un aspecte fonamental a l'hora de planificar un itinerari turístic, pel fet que determina la mobilitat del visitant pel territori, alhora que condiciona el cost final. Essencialment, cal tenir en compte els següents aspectes:

Accessibilitat. *Mallorca Romana* pretén ser una ruta accessible per a tots els públics. Per això, no n'hi ha prou amb què hi hagi vies que connectin els recursos, sinó que, a més, és necessari un accés fàcil i còmode. En una escala de dificultat de l'1 al 3 d'accés per a persones amb mobilitat reduïda, ens trobem que *Palma*, *Pollentia*, Sa Mesquida i ses Salines se situarien en el primer esglaó, perquè és fàcil arribar-hi i accedir-hi; la Cova del Molí d'en Gaspar i s'Illot des Frares es trobarien en el segon esglaó, perquè és fàcil arribar-hi però no gaire accedir-hi; Son Peretó se situa a l'esglaó tres, perquè no és fàcil ni arribar-hi ni accedir-hi amb transport públic. Sí ho és amb vehicle propi, malgrat que la carretera no presenta cap senyalització ni disposa d'una addicional que faciliti l'entrada. Així doncs, si el Consell Insular de Mallorca decidís fer possible aquesta ruta, caldria que invertís recursos per assolir una accessibilitat igualitària.

Visitabilitat. Altrament, també és important tenir en compte els horaris en els quals els visitants podrien fer la ruta. La major part dels recursos que integren l'itinerari no requereixen un horari específic, essencialment perquè es tracta de jaciments a l'aire lliure sense cap mena de recinte que els protegeixi o veti el pas. No obstant això, alguns d'ells, pel fet d'estar museïtzats, sí que presenten limitacions horàries, com seria el cas de la ciutat romana de *Pollentia*. Així mateix, cal tenir present que la ruta inclou la possible visita de tres museus: Castell de Bellver, Museu Monogràfic de Pollentia i Museu d'Història de Manacor. En aquest cas, el visitant es veuria condicionat pels horaris d'admissió de cadascun d'aquests museus. Aquests són els dies i els horaris recomanats per a fer la ruta:

En temporada d'hivern (des de mitjan setembre/principi d'octubre fins abril/mitjan de juny), la recomanació és fer la ruta de dimecres a diumenge entre les 8:30 i les 19:30, que són els dies en què tots els museus obren les seves portes. Val a dir, però, que fóra bo que es consultés, prèviament, a la seva plana web, l'horari específic del museu en concret que es vulgui visitar aquell dia, sobretot tenint presents les divergències que es donen en el seu horari d'admissió. Pel que fa a la temporada d'estiu (des d'abril/mitjan juny fins a mitjan de setembre/octubre), la recomanació és fer la ruta de dimecres a dissabte entre les 8:30 i les 20:30, que són els dies que tots els museus obrin les seves portes. En aquest cas, també, es recomana la consulta prèvia de l'horari específic de cada museu, no només perquè uns tanquen en dilluns i altres en dimarts, sinó perquè el Museu d'Història de Manacor, per exemple, a l'estiu té horari xapat.

Escala territorial. L'escala en la qual s'insereix aquesta ruta és l'illa de Mallorca, un espai amb recursos suficients per dissenyar un itinerari d'aquest tipus i, sobretot, amb uns límits clars. El fet que sigui una illa, i, a més, d'unes dimensions ni massa reduïdes ni massa extenses, pot ser utilitzat com un avantatge, ja que permet rebutjar la jerarquització dels recursos i atorgar-los el valor que, efectivament, es mereixen. Sí que és cert que aquesta ruta ofereix la possibilitat d'estendre's a escala regional, per exemple, incloent-hi Mallorca i Menorca (les antigues Gimnèsies), o, fins i tot, a escala comunitària, de manera que la ruta englobaria el conjunt de les illes Balears. Val a dir que, en cas d'arribar a fer-se, sí que ens veuríem en la necessitat d'avaluar i jerarquitzar els recursos, per la qual cosa alguns desapareixerien en favor d'uns altres.

Lògica territorial. En aquest punt, cal plantejar-se de quina manera es dissenyen els desplaçaments i s'ordenen en l'espai. Els recursos que integren la ruta es troben dispersos arreu del territori, malgrat que no a una distància exagerada l'un de l'altre. En aquest sentit, la ruta es pot plantejar de dues maneres: una, fer-la tota en un dia; o dues, fer-la en diversos dies. En el primer cas, el visitant es veuria obligat a disposar d'un vehicle privat o propi, perquè la xarxa de transports públics de Mallorca no ho permet (perquè els horaris no encaixen i per la manca d'infraestructures). El recorregut total en cotxe per completar la ruta es calcula en 4 h. Si es tenen en compte les aturades per visitar els jaciments, els museus i menjar, es calcula que la ruta es podria completar en una jornada. Això sí, sense dedicar massa temps a la visita de cada recurs.

En el segon cas, que és el que es recomana, el visitant podria fer la ruta tant en vehicle privat com en transport públic. Si el factor de l'accessibilitat és determinat,

s'aconsella realitzar la ruta en cotxe. Malgrat tot, el transport públic també ofereix la possibilitat de completar l'itinerari sense gaires complicacions, tot i que varien en funció del recurs. Els elements que no presenten complicacions de transport públic són *Palma*, *Pollentia*, Sa Mesquida i ses Salines. Els autobusos de l'EMT i del TIB¹⁴⁴ deixen el visitant a la mateixa entrada. Els elements que presenten alguna dificultat són la Cova del Molí d'en Gaspar i s'Illot des Frares. Es pot arribar a la població on s'ubiquen amb tren o autobús, però s'ha de caminar un tram per accedir-hi. L'element que presenta una complicació major és Son Peretó, perquè no hi ha cap cap transport que hi arribi. Aquesta situació se solucionaria establint una aturada per al jaciment en el recorregut del bus TIB 411, entre Manacor i Sant Llorenç.

7.2.1.3. Allotjament i durada

En la ruta *Mallorca Romana*, no existeix un recurs principal o que destaquí molt més per sobre de la resta, sinó que tots es troben a una distància relativament propera els uns dels altres, la qual cosa atorga una imatge de conjunt. En aquest sentit, el factor de l'allotjament variarà en funció del temps que es dediqui a la ruta, és a dir, de la durada de l'itinerari. Si s'opta per la primera opció, és a dir, la de completar la ruta en una sola jornada, basta establir l'allotjament en una localitat de l'illa i no canviar. Si es prefereix l'opció de completar la ruta en diversos dies, se'ns presenten dues opcions pel que fa a l'allotjament: la primera, establir l'allotjament en una localitat determinada i desplaçar-se des d'aquest punt als diferents recursos, a manera de camp base. En aquest cas, es recomanaria l'allotjament a Palma, pel fet de disposar de l'estació intermodal que connecta amb la resta de les poblacions de l'illa; i, la segona, canviar d'allotjament en funció del/s recurs/os que es vulgui/n visitar: un dia a *Palma*, un altre a Manacor, etc.

7.2.1.4. Període de l'any

En principi, es tracta d'un factor d'importància relativa en el global de la ruta, sobretot tenint en compte que es tracta d'un itinerari de caràcter cultural que inclou molts recursos que permeten que es pugui dur a terme en qualsevol època de l'any. Més enllà de tenir en compte els esdeveniments dels calendaris, com per exemple, els dies festius, els quals poden modificar els horaris d'admissió dels museus, potser, pel fet d'incloure jaciments a l'aire lliure, sense gaire protecció i poc adaptats a les visites, sí es recomanaria completar la ruta entre els mesos d'abril i octubre, és a dir, temporada de poques pluges

---

¹⁴⁴ EMT: Empresa Municipal de Transport. TIB: Transport de les Illes Balears

i, en general, de sol i temperatures agradables. De totes maneres, insistim que la ruta es pot dur a terme, també, en els mesos que van de novembre a març. Si la ruta finalment s'oferís a les escoles, sí que s'hauria de tenir en compte el calendari acadèmic. En general, però, l'estacionalitat no és determinant.

7.2.1.5. Organització de la coordinació

Un cop analitzats els aspectes anteriors, esdevé imprescindible establir una coordinació entre els agents susceptibles de participar en aquesta ruta per tal de fer-los efectius. En ser un itinerari que transcorre per diferents entitats territorials, com són els museus, el centre comercial o propietats privades, és necessari garantir una coordinació d'esforços, inversions i actuacions per tal de fer-lo possible. En aquest punt, caldria tractar, sobretot, tres aspectes: el preu, la visitabilitat i l'accessibilitat. Pel que fa al primer, tres són les localitzacions que requereixen pagar entrada: el Castell de Bellver (4 €, entrada general), el Museu Monogràfic de Pol·lència (3,5 €, entrada general) i la Catedral de Mallorca (7 €, entrada general). El cost total del tres llocs és de 14,5 €, però, per tal de promocionar la ruta, s'intentaria pactar un preu general d'11 € amb aquestes entitats. També es proposaria un preu reduït de 7 € en els col·lectius beneficiats que s'especifiquen en cadascuna de les webs.

Pel que fa a la visitabilitat, cal tenir en compte que alguns dels recursos de la ruta es troben en propietats privades, com és el cas d'un tram del fossat de ses Salines o una part de la murada romana de *Palma* (Carrer de Sant Pere Nolasc, 13). En aquests casos, s'hauria d'arribar a un acord amb els propietaris d'aquests establiments amb el suport de les administracions (Consell Insular de Mallorca, Ajuntament de Palma i Ajuntament de ses Salines) per tal de fer visitables aquests recursos, ja que, si no, la ruta podria perdre part del seu valor. Així mateix, en cas que la ruta finalment es pogués dur a terme, seria imprescindible pactar amb les administracions implicades un procés d'adaptació dels espais i els recursos per tal de facilitar la seva visitabilitat. Els casos més urgents serien el de la Cova del Molí d'en Gaspar (a Sineu) i el de Son Peretó (a Manacor), ja que el seu accés presenta algunes dificultats per a persones amb mobilitat reduïda.

7.2.2. Matriu DAFO de la ruta

A continuació es presenta la matriu DAFO de la ruta, on s'exposen les seves debilitats, les amenaces, les fortaleeses i les oportunitats.

DEBILITATS	AMENACES
Establiment d'acords amb administracions, entitats privades i església.	Alguns dels recursos que s'inclouen en la ruta presenten dificultats de visitabilitat.
Problemes de conservació per processos naturals i antròpics.	Desaparició o deteriorament dels jaciments.
Dependència dels horaris d'admissió de les entitats.	La quantitat de rutes temàtiques que existeixen a Mallorca.
Poca visitabilitat i adaptació de determinats recursos de la ruta per l'elevada dificultat d'accés físic.	Poc interès del visitant en aquest tipus de ruta i la seva preferència pel turisme típic de Mallorca.
El pagament d'un preu pel fet que la ruta implica l'entrada en dos museus i una església.	Possibles dificultats de col·laboració amb les administracions públiques, les entitats privades i les eclesiàstiques.
FORTALESES	OPORTUNITATS
No existeix cap recerca ni itinerari referent al tema a Mallorca.	Novetat de la destinació
No presenta estacionalitat, per la qual cosa es pot visitar durant tot l'any.	La seva concepció com un producte de caràcter global.
Itinerari destinat a tots els públics i de fàcil comprensió, sense necessitat de ser especialista del tema. També pot oferir-se a les escoles.	La mostra d'altres indrets i ofertes de l'illa que convidin a la desestacionalització de la destinació i a l'atracció d'un nou tipus de turisme i turista, cultural, en auge.
Es complementa amb altres itineraris que el Consell Insular de Mallorca ofereix.	Localització dels jaciments, en alguns casos, en indrets poc turístics.
La capacitat d'atracció turística que té l'illa de Mallorca.	L'excel·lent qualitat i estat de conservació de bona part dels jaciments.
Combinació d'elements culturals i naturals.	La gran difusió assolida avui dia per l'estudi de la civilització romana.

7.3. Producció de la ruta

7.3.1. Aspectes valorats en la producció de la ruta

7.3.1.1. Possibilitats d'intervenció sobre els recursos

La posada en mara d'aquesta ruta pel patrimoni romà de Mallorca implicaria, necessàriament, la intervenció prèvia sobre determinats recursos de l'itinerari. Essencialment, aquesta intervenció estaria motivada per la urgència d'adaptar l'accés a recursos com la Cova del Molí d'en Gaspar o Son Peretó, que són els jaciments que més dificultats plantegen en aquest sentit. El primer se situa en un terreny agrícola desnivellat al qual s'accedeix després de caminar, amb precaució, entre herbes i matolls; el segon es troba, també, en un terreny situat a tocar de la carretera i a un nivell elevat respecte d'aquesta. Aleshores, s'ha de pujar una costa pronunciada, difícil d'assumir per una persona amb mobilitat reduïda (sí si puja en cotxe).

Així mateix, estaria bé incloure rètols informatius, no en el mateix jaciment, com ja tenen tots, sinó en les proximitats, per tal d'indicar-ne la ubicació exacta. En el cas de ses Salines, per exemple, quan s'arriba a la plaça Major del poble, no hi ha cap cartell que indiqui on es troben els trams visibles del fossat. Passa el mateix a Sineu, que sí que es pot ubicar el Molí d'en Gaspar però no la cova. De la mateixa manera, seria útil trobar alguna mena de símbol identificador de la ruta que es pogués col·locar a terra (en el cas de les poblacions) o mitjançant senyalitzacions (si es tracta de la carretera), de manera que el visitant pugui saber en tot moment si va pel camí correcte. Tanmateix, serviria per donar una imatge de conjunt i fer que la ruta fos més concreta, definida, material. Seria quelcom similar als identificadors de la Ruta del Modernisme a Barcelona.

7.3.1.2. Adequació de l'oferta a les necessitats de la demanda

Mallorca és una destinació que tradicionalment s'ha associat al turisme de «sol i platja», un ideal que s'ha transmès al llarg dels anys fins arribar l'actualitat. No obstant això, i de cada vegada més, des de l'Administració s'està treballant per oferir una imatge alternativa de Mallorca a través de la potenciació, sobretot, d'aspectes lligats als costums i les tradicions. En definitiva, un turisme de caràcter cultural. Aquesta iniciativa ve motivada, no només pels factors ara esmentats, sinó també per l'augment de l'arribada de turistes que demanden conèixer el patrimoni, la cultura i la història de Mallorca. En aquest sentit, *Mallorca Romana* esdevé una oferta perfectament adaptada a aquestes noves necessitats de la demanda, pel fet d'estar concebut com un itinerari que pretén mostrar

els testimonis d'una de les etapes més esplendoroses i significatives de la història de Mallorca, i, per extensió, de les illes Balears.

7.3.1.3. Implicació de la població local

Un dels elements indispensables perquè aquesta ruta tingui èxit és la participació de la població local, ja que una ruta d'aquest tipus mai no serà vàlida si els residents no la reconeixen com a pròpia i s'impliquen. Com s'ha indicat en els apartats anteriors, la ruta *Mallorca Romana* no és excusa per promocionar altres indrets de l'illa, és a dir, no es pretén un major rendiment turístic, més aviat al contrari. En aquest sentit, l'itinerari aposta per la divulgació de la història romana de Mallorca a través de les restes que encara es conserven i dels escrits que els autors clàssics dedicaren a l'illa. Així doncs, la ruta que presentem aconseguiria, d'una banda, implicar la població local, com per exemple, fent que els propietaris del número 13 del carrer de Sant Pere Nolasc obrissin les seves portes per tal que els visitants poguessin veure les restes de la murada, i, d'altra banda, que amb accions com aquesta els residents reconeguessin la ruta com a quelcom seu.

7.3.1.4. Definició del nom i la imatge

El nom que s'ha triat per aquest itinerari és «*Mallorca Romana: una ruta pel patrimoni arqueològic i documental*». Es tracta d'un nom que ofereix una idea clara i precisa del que realment es pretén: donar a conèixer la història romana de l'illa de Mallorca a través de la visita de les restes arqueològiques que encara es conserven (sigui en forma de jaciment o de peces en un museu) i de les referències als escrits que autors clàssics com Plini, Estrabó o Diodor Sícul, entre molts altres, dedicaren a Mallorca. Per altra banda, el nom complet de la ruta es pot simplificar en dues paraules, *Mallorca Roma*, un títol fàcil, col·loquial, vendible i atractiu. A més, conserva cert toc misteriós pel fet que, generalment, no s'associa Mallorca a res que tingui a veure amb el món romà. Només els més entesos coneixeran la vessant romana de l'illa a través de *Pollentia*, tot i que, en realitat, hi ha molt més per descobrir.

7.3.1.5. Assemblatge

Com s'ha esmentat en els apartats anteriors, la ruta que presentem incorpora un element d'originalitat indiscutible, pel fet de ser l'únic itinerari que pretén fer un recorregut pel patrimoni romà de Mallorca. No obstant això, sí que presenta similitud amb algunes rutes que s'ofereixen des del Consell Insular de Mallorca. Si més no, aniria en la seva mateixa línia. Aquest fet s'ha de veure com un aspecte positiu, essencialment

per dos motius. D'una banda, perquè complementaria l'oferta del Catàleg d'Activitats Culturals (CACIM), pel fet de poder-se inscriure en la secció de Rutes culturals per Mallorca, Rutes culturals i patrimonials o Rutes patrimonials: arqueologia de proximitat; i, d'altra banda, pel fet d'atorgar valor i unitat al mateix catàleg. Resulta evident que la no inclusió d'aquesta ruta en el CACIM, sobretot després de la descoberta en els darrers anys d'aquest patrimoni romà tan valuós, el deixaria força incomplet.

7.3.1.6. Pla de promoció i comercialització d'ofertes turístiques

Per aconseguir atreure l'atenció i l'interès de possibles visitants, és imprescindible disposar d'una promoció i comercialització turística adequada i atractiva. L'objectiu és desplaçar aquesta imatge de Mallorca com a destinació de «sol i platja» i apostar per una que se centri a mostrar i compartir el valor del patrimoni de l'illa, en aquest cas, romà. Per això, serà necessària la realització de campanyes de comunicació, viatges de familiarització i premsa, l'edició de material divulgatiu i audiovisual i la participació en fires, tallers i presentacions. Una de les millors oportunitats per fer aquesta promoció la trobem a FITUR, la fira internacional del turisme que se celebra anualment a Madrid. Així mateix, també s'ha de tenir en compte la informació que es facilita al visitant, sigui estranger o resident. S'ha d'apostar per una informació diversa i de qualitat, la qual es difondrà gràcies a les oficines d'informació turística, els agents turístics privats, les xarxes socials i el web oficial de la destinació, en aquest cas, del Consell Insular.

7.3.2. Mapa de la ruta

Per tal de fer l'explicació més entenedora, a continuació es presentarà el mapa de la ruta, quelcom indispensable en qualsevol itinerari turístic. En ell es poden veure localitzats tots els recursos que s'integraran en el recorregut per la Mallorca romana. Val a dir, però, que l'objectiu d'aquesta representació és, simplement, assenyalar les parades de la ruta, no mostra-les en detall. Per l'assoliment d'aquest propòsit s'han elaborat altres mapes complementaris per a cadascun dels recursos, els quals es podran trobar a l'itinerari autoguiat imprès que s'adjunta amb aquest treball. D'aquesta manera, el possible visitant podrà seguir més fàcilment l'itinerari que es planteja en cadascuna de les etapes. Els mapes són tots d'elaboració pròpia, i s'han realitzat amb l'eina de creació de mapes de què disposa l'aplicació online Google Maps. Els noms de les parades s'han afegit amb l'eina d'edició d'imatges de què disposa el meu ordinador personal.

Imatge 4. Mapa de la ruta

Font: elaboració pròpia

7.3.3. Itinerari autoguiat imprès

Per completar la ruta, s'ha dissenyat un itinerari autoguiat imprès amb l'objectiu que el visitant pugui realitzar el recorregut de forma totalment autònoma. La guia està integrada per diferents capítols que aporten tota la informació necessària perquè el/la turista pugui conèixer bé l'abast del fet romà a Mallorca i que la seva experiència sigui del tot gratificant. En aquest sentit, el llibret consta de deu apartats que es resumeixen en: un capítol introductori dedicat a la conquesta romana de les Balears; un segon apartat on s'exposen les característiques de la ruta; una secció destinada a l'explicació de cadascun dels recursos que s'integren; i una secció final on s'inclouen les dades de contacte dels serveis implicats en l'itinerari. Per tal de comprovar quin seria el resultat final d'aquesta guia turística, s'ha imprès una còpia que es troba ajunta en aquest treball.

8. Reflexions finals

La conquesta romana de les illes Balears es caracteritza per ser un dels fets més transcendents en la història de l'arxipèlag. Per aquell temps, la situació política, econòmica i social a Roma era força convulsa, a conseqüència dels canvis que s'estaven produint a la República. Tot plegat va comportar una situació de desassossec que es materialitzà en interminables guerres civils que s'estengueren des de finals del segle II aC i durant bona part del segle I aC. Per tant, la conquesta de les Balears es dugué a terme en un context força complicat que, efectivament, tingué la seva influència. En aquest sentit, la lectura i l'anàlisi de les fonts consultades demostra que la pirateria que es donava en aquells moments a les illes, en realitat, no fou més que un pretext utilitzat per part del Senat per efectuar la conquesta, ocultant, d'aquesta manera, altres motivacions.

D'una banda, el procés expansionista romà, accelerat a partir del 146 aC amb la caiguda de Cartago, requeria una zona de connexió entre les penínsules Itàlica i Ibèrica, amb l'objectiu de facilitar el transport de recursos d'un territori a l'altre i, així, sufragar les despeses inherents a la política de conquesta. Per altra banda, atorgar les illes als *negotiatores* suposaria per al Senat guanyar la partida als germans Grac, i, així, avançar-se en les seves estratègies polítiques. En el terreny econòmic, la integració de les Balears als dominis de Roma comportaria una reducció en dies dels trajectes marítims des de la capital als diferents territoris occidentals, la qual cosa implicaria millores significatives en l'economia de l'urbs. Així mateix, la funció de base o pont que desenvolupaven les illes en les rutes per mar eren força agraïdes pels navegants.

En referència a les qüestions socials, la utilització de les illes per solucionar el problema de la sobrepoblació de la República implicaria millores significatives en el desenvolupament de la vida quotidiana, malgrat que s'hagi confirmat que, en realitat, aquest motiu no sigui del tot justificable. Roma ja disposava d'altres possibilitats territorials, essencialment a la península Ibèrica, per no mencionar que la probabilitat que es produís un augment considerable de la població en un lapse de només cent anys és gairebé nul·la. Per tant, és probable que es tractés d'un altre pretext del Senat amb l'objectiu de satisfer els seus propis interessos. Finalment, en l'àmbit militar, la incorporació dels foners balears a l'exèrcit romà implicaria un guany important, gràcies a les habilitats que aquests tenien amb les fones. A més, la situació estratègica de les illes permetria als romans adquirir el control de la Mediterrània occidental.

No obstant això, malgrat que les millores per a Roma eren obvies, el Senat decidí esperar a obtenir els coneixements necessaris per efectuar la conquesta de les illes. Aquests coneixements arribaven a la capital italiana mitjançant el contacte que l'urbs mantenia amb l'arxipèlag, i és que els romans ja feia dècades que guardaven relacions amb els illencs. Així doncs, la informació que recaptaren degué ser fonamental per a la planificació de la conquesta i l'elaboració d'un pla d'explotació del territori a llarg termini. Amb tot això, els romans aconseguiren assentar-se a les Balears durant gairebé sis segles, fins al moment de la conquesta vàndala de l'any 455 dC. En tot aquest temps, els colons engegaren un fort procés de transformació del territori que trencà amb les estructures de les comunitats prèvies: s'inicià el fenomen de la romanització.

Durant el segle que gairebé les illes estigueren sota el domini de la República, una de les primeres conseqüències d'aquest procés d'implantació dels modes i valors romans fou l'esdeveniment del fet urbà. A grans trets, l'establiment dels colons a Mallorca generà dos tipus d'assentaments: urbans i rurals. Pel que fa als primers, es tractà de nuclis poblacionals que gaudien d'uns esquemes urbanístics i jurídics sòlids, amb unes estructures pròpies de qualsevol ciutat romana de certa reputació. Els dos més importants foren *Palma* i *Pollentia*, la fundació de les quals fou definida per la necessitat de restablir el control de les connexions marítimes. En aquest sentit, es tracta de ciutats que comparteixen moltes característiques, com les que es refereixen a l'origen del nom, a la ubicació o al seu estatus funcional.

A banda d'aquestes dues ciutats, però, se sap que Mallorca comptava amb altres tres nuclis urbans: *Bocchoris* (ciutat federada situada a prop de l'actual port de Pollença), *Guium* i *Tucis*. D'aquestes dues es desconeix la ubicació exacta, però se sap que gaudien de dret llatí. Alguns intenten ubicar *Guium* a sota de l'actual municipi de ses Salines, però sense gaire seguretat. En relació amb els assentaments rurals, la romanització de l'illa inicià un procés de fundació de vil·les així com d'una profunda parcel·lació cadastral del territori, sobretot en les àrees corresponents a les actuals comarques del Raiguer i Es Pla. La conseqüència més immediata fou la transformació dràstica del paisatge i la reestructuració del territori. Un dels millors exemples d'aquest fenomen el trobem en el jaciment de Sa Mesquida, ubicat al nucli urbà de Santa Ponça.

La romanització de Mallorca no només comportà la fundació d'assentaments *ex novo*, sinó que també es reaprofitaren estructures posttalaiòtiques. Així doncs, els romans ocuparen i feren servir molts assentaments que ja venien funcionant des de l'edat del

Ferro. Aquest hauria estat el cas del nucli poblacional de ses Salines, on s'han descobert les restes d'una necròpolis amb materials de característiques mixtes i d'un fossat amb trama irregular. Així mateix, la romanització també comportà canvis en l'àmbit social, com fou la incorporació dels foners balears com a mercenaris auxiliars de les legions romanes. De fet, són ells els qui obriren les portes de les illes a la història escrita. La seva destresa i habilitats queden ben referenciades pels autors clàssics, d'entre els quals destaca, per exemple, el mateix Juli Cèsar.

La romanització també introduí canvis en l'àmbit religiós i de culte, sobretot pel que fa als ritus d'enterrament. Si fins al moment les comunitats indígenes s'havien dedicat a enterrar els morts en coves envoltats d'ofrenes i objectes personals, l'arribada dels romans suposà un trencament d'aquest costum. A partir d'aquest moment, es començaren a imposar nous rituals funeraris, com és el cas de la incineració, és a dir, la cremació del mort i la disposició de les cendres i restes òssies en una urna. Aquests vasos es podien col·locar en els columbaris, unes edificacions o mena de coves amb cassetons molt freqüents arreu de la Mediterrània, però que, a les Balears, no se'n coneix cap. Els estudis actuals se centren a demostrar que la Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu seria, per les seves característiques, un columbari romà.

Amb l'esdeveniment de l'Imperi, les Balears gaudiren d'un període marcat per l'estabilitat, la bonança econòmica i l'impuls del procés de romanització, amb la conseqüent pèrdua de les tradicions indígenes. Els nuclis urbans reberen una empenta notable, quelcom que demostren les restes arqueològiques de *Pollentia*. Se sap que, durant aquesta època, la ciutat experimentà un fort desenvolupament que la portà a l'assoliment d'una extensió d'entre 15 i 20 ha. S'hi construïren un fòrum, un teatre i una àrea residencial. Palma també visqué un creixement considerable, malgrat que el fet que es tracti d'un nucli sempre habitat hagi provocat el deteriorament o la desaparició de les restes. Tot i això, les dades arqueològiques apunten a la construcció d'una murada, un fòrum (amb les dues vies principals), un teatre i unes termes.

El creixement i l'impuls que van rebre les ciutats en aquest període també tingué la seva rèplica al camp, quelcom que demostra l'elevat grau de centuriació del terreny. Aquest fenomen troba la seva explicació en el fet que l'agricultura i la ramaderia eren els sectors econòmics més importants de les illes a l'època, aspecte que es troba ben referenciat pels autors clàssics. No obstant això, a banda de l'agricultura i la ramaderia, també foren importants a Mallorca les activitats extractives, sobretot les relacionades amb

la sal. Els romans l'haurien aprofitada per explotar l'activitat i extreure'n els beneficis econòmics derivats del comerç. Així mateix, també destacaren les tasques relatives al procés d'elaboració de porpra, les quals s'haurien dut a terme, entre altres indrets, a s'Illot des Frares, una petita illeta unida a Mallorca per mitjà d'una escullera.

La pau i la prosperitat començaren a esvair-se cap a finals del segle II dC. A partir d'aquest moment, les illes començaren a patir les conseqüències d'aquest període convuls, com ara les amenaces de pobles externs. Així i tot, un dels fets que més rellevància tingué en aquesta època a Mallorca fou l'adveniment del cristianisme. Prova d'això són l'existència del bisbe Sever a Ciutadella (Menorca) i d'un clergue o seglar dit Consenci que s'hauria comunicat amb sant Agustí a través de cartes. Un dels jaciments que millor testimonia aquest fenomen és el conjunt paleocristià de Son Peretó, ubicat a pocs kilòmetres de Manacor. Destaca pel fet de ser l'única basílica paleocristiana mallorquina que es pot visitar, pel fet que la resta, o bé han estat destruïdes, com la de Sa Carrotja, o bé s'han tornat a tapar, com Son Fadrinet.

Amb tot això, resulta evident que els romans deixaren a Mallorca un patrimoni arqueològic i documental molt valuós. Aquesta herència segueix esperant que algú es dediqui a transmetre la seva història, però no només a un segment de receptor especialitzat, sinó a un públic general interessant en saber què fou de Mallorca durant l'època romana. És precisament per això que neix «*Mallorca Romana: una ruta pel patrimoni arqueològic i documental*». Es tracta d'un itinerari pels diferents espais arqueològics i museístics que conserven restes del període romà de l'illa fonamentat pels textos dels autors clàssics. D'aquesta manera, es pretén fer valdre un dels períodes que més ha marcat el desenvolupament històric de Mallorca i que, en general, s'ha vist desplaçat a conseqüència de l'enaltiment d'altres èpoques.

Així doncs, el recorregut es planteja com un itinerari de caràcter individual i temàtic associat al turisme cultural. Està pensat per a un públic general però interessat en la qüestió, la qual cosa abraça tant visitants estrangers com residents que vulguin indagar en la seva pròpia història. En relació amb el públic, es pretén, també, que la ruta sigui totalment accessible per a persones amb diversitat funcional, sigui la que sigui. Així mateix, la ruta pretén posar en relació els diferents recursos que s'inclouen, tenint en compte aspectes tan importants com la visitabilitat o la lògica i l'escala territorial. No és un recorregut que es plantegi amb un origen i un final concret, sinó que es deixa a la lliure

elecció dels visitants, amb la qual cosa, factors com l'allotjament i la durada variaran. Tampoc no serà un aspecte determinant el període de l'any recomanat.

Així doncs, l'organització de la coordinació entre els diferents agents que haurien d'intervenir serà fonamental, essencialment pel que respecta a components com el preu, l'accessibilitat o la visitabilitat. En aquest sentit, també s'hauria de contemplar la possibilitat/necessitat d'intervenció sobre determinats recursos, amb l'objectiu de millorar-ne les condicions i fer-los més aptes. Convé fer ressaltar que *Mallorca Romana* esdevé una oferta perfectament adaptada a les noves necessitats de la demanada, cada vegada més lligada al patrimoni i la cultura. Això també la fa susceptible de ser incorporada en el Catàleg d'Activitats Culturals del Consell Insular de Mallorca, amb l'objectiu d'actuar com a complement de rutes similars. No obstant això, l'èxit de la ruta també depèn de dos factors: la implicació de la població local i l'elaboració d'un bon pla de promoció i comercialització turística.

De manera paral·lela, la ruta es complementa amb un itinerari autoguiat imprès per tal que el visitant pugui realitzar el recorregut de forma autònoma i amb tota la informació necessària. La guia compta amb un capítol introductori, un d'explicació de la ruta i un dedicat a cada recurs. A més, es facilita tota la informació referent al transport, als horaris i a l'accessibilitat; també s'inclou un apartat amb les dades de contacte de cadascun dels serveis que hi participen. D'aquesta manera, es pretén que l'experiència del visitant sigui completa i enriquidora. El turisme és una activitat excel·lent tant pel visitant com per la destinació, sempre que es respectin unes normes bàsiques. Permet que el turista conegui un indret que, de segur, li aportarà una nova experiència vital, a la vegada que els residents posaran en valor allò que els és propi.

Com a conclusió, es pot convenir que aquest Treball de Final de Grau esdevé la materialització de l'objectiu últim del Grau en Humanitats: donar una formació transversal als estudiants per poder abordar una mateixa qüestió des de perspectives diverses. En aquest sentit, el treball es construeix amb una essència interdisciplinària, pel fet d'ajuntar coneixements procedents de l'estudi de les fonts documentals, la història, l'arqueologia, la gestió del patrimoni o el turisme, entre d'altres. En l'àmbit personal, la producció d'aquest treball s'entén com la posada en pràctica de tots els sabers adquirits al llarg dels quatre cursos de grau, fins al punt d'identificar en quines àrees el meu interès és major. D'aquesta manera, acabaria la meua etapa com a estudiant de grau, però no com a persona immersa i entusiasmada per una matèria fonamentalment vital: les humanitats.

9. Referències

- Adaptació del Catàleg de Patrimoni de Ses Salines al Pla Territorial de Mallorca. Ajuntament de Ses Salines. Recuperat de [27/01/2020]: «<https://www.ajsessalines.net/ca/enlla%C3%A7os/exposicio-publica/cataleg-de-patrimoni-adaptacio-al-pla-territorial-de-mallorca>»
- ALAPONT, LL., SASTRE, M. i REAL, R., «Gestes, rituals funeraris i anàlisi antropològica dels enterraments de l'àmbit lateral sud del baptisteri i de l'àmbit A del sector sud del conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor)», *V Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears*. Consell de Mallorca: Edicions Documenta Balear, 2014, pp. 213-221. Recuperat de [30/01/2020]: «https://www.academia.edu/31259503/GESTES_RITUALS_FUNERARIS_I_A_N%C3%80LISI_ANTROPOL%C3%92GICA_DELS_ENTERRAMENTS_DE_L_%C3%80MBIT_LATERAL_SUD_DEL_BAPTISTERI_I_DE_L_%C3%80MBIT_A_DEL_SECTOR_SUD_DEL_CONJUNT_PALEOCRISTI%C3%80_DE_SON_PERET%C3%92_MANACOR_»
- ALZINA, J. *et al.*, *Història de Mallorca*, vol. 1, Mallorca: Editorial Moll, 1982.
- AMENGUAL, J., CARDELL, J. i MORANTA, L., «La conquesta romana i la planificació del territori a Mallorca», *Mayurqa*, 29 (2003), pp. 11-26. Recuperat de [17/01/2020]: «<https://www.raco.cat/index.php/Mayurqa/article/view/119241>»
- AMENGUAL I BATLE, J., «Litorius, qui nuper hanc provinciam rexit et nunc comes esse dicitur, i la província insularum Balearium (ca. a. 395-418)», *Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, 2012, pp. 139-168. Recuperat de [28/01/2020]: «https://www.researchgate.net/publication/235978075_Litorius_qui_nuper_hanc_prouinciam_rexit_et_nunc_comes_esse_dicitur_i_la_povincia_Insularum_Balearum_ca_a_395-418»
- BAUZÀ, H. i PONÇ, A., «Una fortificació romana a ses Salines», a Marc Mayer, Josep M. Nolla i Jordi Pardo (eds.), *De les estructures indígenes a l'organització provincial romana de la Hispània Citerior*, Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Catalans, 1998.
- BLANES, C. *et al.*, *Les illes a les fonts clàssiques*, Palma de Mallorca: Miquel Font Editor, 1990.
- BORRÁS, C., «Fuentes latinas acerca de la fauna, flora y productos varios de las Baleares», *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears*, vol. 7, 1961, pp. 81-87.

- Recuperat de [20/02/2020]:
 «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5724021>»
- CASASNOVAS, M. À., *Història de les Illes Balears*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1998.
- Catàleg de patrimoni arqueològic de l'Ajuntament de Calvià. Sa Mesquida. Recuperat de [27/01/2020]: «<http://www.calvia.com/responsive/general.plt?KPAGINA=996&KIDIOMA=1&KNODE=684>»
- CAU, M. À. I CHÁVEZ, Mª E., «El fenómeno urbano en Mallorca en época romana: los ejemplos de Pollentia y Palma», *Mayurqa*, 29 (2003), pp. 27-50. Recuperat de [24/01/2020]: «<https://www.raco.cat/index.php/Mayurqa/article/view/119242>»
- DOLÇ, M. «La toponímia més remota de les Illes». *Randa*, 9, 1979, p. 9-15. Recuperat de [20/01/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2365195>»
- DOLÇ, M. «Fonts clàssiques de la ciutat de València». Primer Congreso de Historia del Pais Valenciano, II, 1981, p. 291-300. Recuperat de [20/01/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5762132>»
- ESTARELLAS ORDINAS, M. M., MERINO SANTISTEBAN, J. I TORRES ORELL, F., «El jaciment romà de son Espases: l'organització de les estructures», a Mateu Riera Rullan i Jaume Cardell Perelló, *V Jornades d'Arqueologia de les illes Balears*, Palma de Mallorca: Edicions Documenta Balear, 2012, pp. 149-154. Recuperat de [24/01/2020]: «<http://seccioarqueologia.cdlbalears.es/wpcontent/uploads/2015/07/16-Estarellas-et-al.pdf>»
- FONT JAUME, A., RAMIS BERNAD, D. i VICENS XAMENA, D., «Fauna, flora i minerals de les Balears a l'antiguitat: fonts literàries, fonts científiques i fons arqueològiques», *BSAL*, 67, 2011, pp. 39-54. Recuperat de [20/02/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3857458>»
- GARCÍA RIAZA, E., «Los nomina de origen romano-republicano en la necrópolis de Sa Carrotja (Ses Salines, Mallorca)», *BSAL*, 56 (2000), pp. 25-34. Recuperat de [26/01/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2702883>».
- GARCÍA RIAZA, E., «Las ciudades romanas de Mallorca y su diversidad estatutaria», *Mayurqa*, 29 (2003), pp. 71-83. Recuperat de [21/01/2020]: «<https://core.ac.uk/download/pdf/39099769.pdf>»
- LÓPEZ PARDO, F., «L'arxipèlag balear durant la república i l'alt imperi», a Víctor Manuel Guerrero (dir.), *Història de les Illes Balears: de la prehistòria i l'antiguitat al món islàmic*, vol. 1, Barcelona: Edicions 62, 2004, pp. 338-388.

- MAYER, M., i RODÀ, I., «Consideraciones sobre el topónimo “Pollentia” y el asentamiento romano en la bahía de Pollensa». Simposi d’Arqueologia. *Pollentia y la romanización de las Baleares*. Mallorca, Palma de Mallorca, 1983, pp. 25-35.
- ORFILA PONS, M., «La intervención de Q. Cecilio Metelo sobre las Baleares (123 a 121 aC): condiciones previas y sus consecuencias», *Pyrenae*, 39 (2) (2008), pp. 7-45. Recuperat de [17/01/2020]: «<https://core.ac.uk/reader/39114250>».
- PENA, Mª J., «La tribu Velina en Mallorca y los nombres de *Palma* y *Pollentia*», *Faventina* 26/2, 2004, pp. 69-90. Recuperat de [25/01/2020]: «<https://core.ac.uk/download/pdf/13267208.pdf>»
- PENA, Mª J., «De Caecillis Metellis. Sobre los orígenes de la gens y sus relaciones con el Adriático (la via Caecilia) y con las Islas Baleares», *Revista storica dell’antichità*, núm. 42, 2012, pp. 139-170. Recuperat de [22/02/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4424177>»
- PRIETO, A., «Un punto oscuro en la invasión romana de las Baleares: la piratería», *Habis*, 18 (1987), pp. 271-276. Recuperat de [17/01/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=57840>»
- RIERA RULLAN, M., *Illot des Frares. Col·lecció Quadres de Patrimoni Cultural 9*, Palma: Consell de Mallorca, 2004.
- RIERA RULLAN, M., «Excavació i museïtzació del jaciment arqueològic de s’Illot des Frares (Ses Salines, Mallorca)», *Campanyes 2009-2010 IV Jornades d’Arqueologia de les Illes Balears, Eivissa, 1-2 octubre 2010*. Vessants, arqueologia i cultura, 2012, p. 123-134. Recuperat de [30/01/2020]: «https://www.academia.edu/2207466/Excavaci%C3%B3_i_muse%C3%A0ftzaci%C3%B3_del_jaciment_arqueol%C3%B2gic_de_l_Illot_dels_Frares_Ses_Salines_Mallorca_.Campanyes_2009-2010»
- RIERA RULLA, M., CAU ONTIVEROS, M. Á. i SALAS BURGUERA, M., «El sector oest de Son Peretó (Mallorca) entre els segles VI i VIII dC: evolució històrica i funcional», *IV Jornades d’Arqueologia de les Illes Balears. Llibres del Patrimoni Històric i Cultura*, n° 4, Consell Insular de Menorca, 2011, pp. 143-150. Recuperat de [31/01/2020]: «https://www.academia.edu/2207536/El_Sector_Oest_de_Son_Peret%C3%B3_Mallorca_entre_els_segles_VI_i_VIII_dCevoluci%C3%B3_hist%C3%B2rica_i_funcional»

- RIERA RULLAN, M. i MARTÍNEZ ORTEGA, A., «Estudi preliminar dels materials arqueològics de les excavacions al sector oest de Son Peretó dels anys 1982 i 1984», *V Jornades d'Estudis locals de Manacor*, 2009, p. 291-322. Recuperat de [30/01/2020]:https://www.academia.edu/24332124/M._Riera_Rullan_A._Mart%C3%ADnez_Ortega_Estudi_preliminar_dels_materials_arqueol%C3%B2gics_de_les_excavacions_al_Sector_Oest_de_Son_Peret%C3%B3_dels_anys_1982_i_1984_El_patrimoni_cultural_de_Manacor_V_Jornades_destudis_locales_de_Manacor._2009_p._291-322»
- RIERA RULLAN, M. i ORFILA PONS, M., «Els nivells d'època antiga de l'excavació arqueològica de 1999 a la Catedral de Mallorca», a Mª Luisa Sánchez León i Maria Barceló Crespí (coords.), *L'Antiguitat clàssica i la seva pervivència a les illes Balears*, Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Baleàrics, 2005, pp. 313-328. Recuperat de [26/01/2020]:
«https://www.researchgate.net/publication/292982168_Els_nivells_d'epoca_antiga_de_l'excavacio_arqueologica_de_1999_a_la_Catedral_de_Mallorca»
- RIERA FRAU, Mª M. i RIERA RULLAN, M., «Un possible taller de producció de porpra de l'antiguitat tardana al Pla de ses Figueres (illa de Cabrera)», *Bsal*, 61 (2005), p. 377-390. Recuperat de [29/01/2020]:
«<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2701377>»
- RIERA RULLAN, M. *et al.*, «El proyecto de revisión y adecuación del yacimiento de Son Peretó (Manacor, Mallorca, Islas Baleares)», *Association pour l'Antiquité Tardive*, Bulletin n° 15, 2006, pp. 68-75. Recuperat de [30/01/2020]:
«https://www.academia.edu/1317308/El_proyecto_de_revisi%C3%B3n_y_adecuaci%C3%B3n_del_yacimiento_de_Son_Peret%C3%B3_Manacor_Mallorca_islas_Baleares_»
- RIERA RULLAN, M. *et al.*, «El conjunt paleocristià de Son Peretó (Manacor): projecte de revisió i adequació», *I Trobada d'Arqueòlegs de les Illes Balears*, 2009, pp. 111-119. Recuperat de [31/01/2020]:
«https://www.academia.edu/1317440/El_conjunt_paleocristi%C3%A0_de_Son_Peret%C3%B3_Manacor_projecte_de_revisi%C3%B3_i_d_adequaci%C3%B3»
- ROMAN PUNZÓN, J. M. *et al.*, «Projecte d'actuació arqueològica de la Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu: Campaña 2015. Aproximación a la estructura del poblamiento de época romana, tardoantigua y medieval islámica del término municipal de Sineu (Mallorca). Apuntes metodológicos», *VII Jornades*

- d'Arqueologia de les Illes Balears, pp. 379-388. Recuperat de [01/02/2020]:
«https://www.academia.edu/37610903/Projecte_dactuaci%C3%B3_arqueol%C3%B2gica_de_la_cova_del_Mol%C3%ADn_de_Gaspar_de_ses_Cases_Noves_de_Sineu_campanya_de_2015._Aproximaci%C3%B3_a_la_estructura_del_poblamiento_de_%C3%A9poca_romana_tardoantigua_y_medieval_isl%C3%A1mica_del_t%C3%A9rmino_municipal_de_Sineu_Mallorca_. _Apuntes_metodol%C3%B3gicos»
- SANTACREU, A. *et al.*, «Patrimonio arqueológico de época romana y tardoantigua», a Manel Calvo Trías i Antonio Agualeles García (coords.), *Calvià: patrimonio cultural*, Calvià: Fundación Calvià, 2011, pp. 373-391. Recuperat de [20/01/2020]: «<https://docplayer.es/20087548-5-patrimonio-arqueologico-de-epoca-romana-y-tardoantigua-123-a-c-902-d-c-103.html>»
- TOVAR, A. (1989), *Iberische Ladeskunde*, t.3. Baden-Baden
- VALLORI MÁRQUEZ, B., *Urbanisme i arquitectura pública a la ciutat romana de Pollentia (Alcúdia, Mallorca): segles II aC- III dC* [Tesi doctoral]. Universitat de Barcelona, Catalunya, 2012.
- VALLORI MÁRQUEZ, B., «Palma (Mallorca, Balearic Islands): the location of a city from classical texts with reference to Ptolemy and archaeology», *JAT*, XXVIII (2018), pp. 15-28. Recuperat de [23/01/2020]: «https://www.researchgate.net/publication/334593254_Palma_Mallorca_Balearic_Islands_The_location_of_a_city_from_classical_texts_with_reference_to_Ptolemy_and_archaeology»
- VALLORI MÁRQUEZ, B., «Cova del Molí d'en Gaspar de les Cases Noves de Sineu», *TIR-FOR* [on-line]. *Tabula Imperii Romani-Forma Orbis Romani*. Recuperat de [28/02/2020]: «<https://tir-for.iec.cat/ca/inici/>»
- VALLORI MÁRQUEZ, B., ORFILA PONS, M. i CAU ONTIVEROS, M. A., «Las excavaciones de Gabriel Llabrés, Rafael Isasi y Juan Llabrés en la ciudad romana de Pollentia (Alcudia, Mallorca) (1923-1946)», *Archivo Español de Arqueología*, 84, 2011, pp. 285-304. Recuperat de [23/02/2020]: «<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4061559>»
- XAMENA FIOL, P., *Història de Mallorca*, Palma de Mallorca: Editorial Moll, 1978

10. Annexos

10.1. Fitxes tècniques dels recursos

Fitxa tècnica 1: <i>Palma</i>			
Ubicació	39°34'00"N 2°38'59" E	Cronologia	123 aC - s.V dC
Descripció			
<p>Nucli urbà fundat per Quint Cecili Metel l'any 123 aC. Ubicat sota l'actual capital balear. L'urbs seguia l'esquema típic de tota ciutat romana, amb un traçat interior basat en un esquema de dos carrers principals: el <i>cardus</i>, identificat amb l'actual C/ San Roc, i el <i>decumanus</i>, identificat amb l'actual C/ de la Puresa. El recinte estava emmurallat. La ciutat s'hauria ampliat en època altimperial.</p>			
Conservació			
<p>En l'actualitat, el registre arqueològic és molt parcial. Es poden identificar el <i>cardus</i> i el <i>decumanus</i> amb els carrers Sant Roc i de la Puresa; les restes visibles de la murada (als jardins del Palau episcopal, a l'edifici que fa cantó entre els carrers Morey i Sant Pere Nolasc i a l'arc de la porta de l'Almudaina); el fòrum, (a l'actual Estudi General Lul·lià); l'epígraf dedicat a Manlia Severa al número 8 del carrer d'en Morey; els tres pedestals situats a sota de la tenda de la Seu, on també hi podria haver una part d'un carrer romà i d'un mur; i l'assentament militar a l'actual hospital de Son Espases. També es conserven restes i peces d'època al museu del Castell de Bellver.</p>			

Textos clàssics que parlen de Palma

* Traducció de BLANES *et al.*, *op. cit.*

CL. PTOLOMEU, *Geo.*, II, 6, 73:

A la mar Baleàrica les illes Pitiüses són dues, la més petita de les quals és anomenada Ofiusa, la més gran Ebusus, on hi ha una ciutat amb el mateix nom; i les illes Balearides són dues, en grec Gimnèsies, la més gran de les quals té dues ciutats, Palma, Pollentia. A la més petita, hi ha aquestes ciutats, Iamna, Magó.

ESTRABÓ, III, 5, 1

[...] la major de les Gimnèsies té dues ciutats, Palma i Pollentia, una mira cap a llevant, l'altra cap a ponent. Manca poc perquè la llargària de l'illa sigui de 600 estadis i l'amplada de 200. Artemidor ha parlat del doble, no tan sols d'amplada sinó també de llargària. La més petita dista uns 270 estadis de Pollentia. Quan a la seva grandària, hi ha molta diferència amb la major, però pel que fa a la seva fertilitat no li és inferior en res.

Lib. gen. Hyppoliti, I, 216

No obstant això, les illes que pertanyen a Hispània Tarraconense són tres, que es diuen Baleàriques. Tenen aquestes cinc ciutats: Ebuso, Palma i Pollentia, la que és anomenada Mallorca. Thomaene i Magón, la que és anomenada Menorca. Els habitants d'aquestes illes foren canaveus, que fugien de la vista de Iesus, fill de Nave.

PLINI EL VELL, *Nat. Hist.*, II, 76-77

[...] La major [de les Gimnèsies] té unes poblacions de ciutadans romans, Palma i Pol·lèntia; altres llatines, Guius i Tucis; i Bocchorum fou federada. La menor té les ciutats de Iamón, Sinísera i Magón.

P. MELA, *Chorogr.*, II, 124-125

A la menor [de les Balears] hi ha les fortificacions d'Iamo i de Magó; a la major les colònies de Palma i de Pollentia. Ebusus [...] té una ciutat amb el mateix nom.

Fitxa tècnica 2: <i>Pollentia</i>			
Ubicació	39°50'58"N 3°07'21" E	Cronologia	123 aC - s.VI dC
Descripció			
<p>Nucli urbà fundat per Quint Cecili Metel l'any 123 aC. Ubicat al sud de l'actual nucli urbà d'Alcúdia. De la mateixa manera que <i>Palma</i>, seguia l'esquema típic de tota ciutat romana. En època altimperial, experimentà un important impuls urbanístic: s'hi construí un fòrum, una zona residencial, un teatre als afores i diverses necròpolis. La ciutat arribà a assolir entre 15 i 20 ha.</p>			
Conservació			
<p>En l'actualitat, el seu estat de conservació és bo. De fet, es troba museïtzat per tal que els interessats el puguin visitar. L'espai consta de tres sectors ben diferenciats: l'àrea residencial, on es poden veure les restes de tres <i>domus</i> (la Casa dels Dos Tresors, la Casa del Cap de Bronze i la Casa del Nord-oest); el fòrum, on romanen les restes del Temple Capitolí, dos temples menors, un conjunt de <i>tabernae</i> i diversos elements de tipus ornamental; i el teatre, integrat per la <i>cavea</i>, l'<i>orchestra</i> i la <i>scaena</i>. A més, un petit museu habilitat al costat de les ruïnes permet al visitant contemplar distints objectes apareguts durant les excavacions arqueològiques: escultures, objectes de vidre, peces de ceràmica, monedes, joies, cascs, etc.</p>			

Textos clàssics que parlen de *Pollentia*

* Traducció de BLANES *et al.*, *op. cit.*

** Són els mateixos que els de Palma

CL. PTOLOMEU, *Geo.*, II, 6, 73:

A la mar Baleàrica les illes Pitiüses són dues, la més petita de les quals és anomenada Ofiusa, la més gran Ebusus, on hi ha una ciutat amb el mateix nom; i les illes Balearides són dues, en grec Gimnèsies, la més gran de les quals té dues ciutats, Palma, Pollentia. A la més petita, hi ha aquestes ciutats, Iamna, Magó.

ESTRABÓ, III, 5, 1

[...] la major de les Gimnèsies té dues ciutats, Palma i Pollentia, una mira cap a llevant, l'altra cap a ponent. Manca poc perquè la llargària de l'illa sigui de 600 estadis i l'amplada de 200. Artemidor ha parlat del doble, no tan sols d'amplada sinó també de llargària. La més petita dista uns 270 estadis de Pollentia. Quan a la seva grandària, hi ha molta diferència amb la major, però pel que fa a la seva fertilitat no li és inferior en res.

***Lib. gen. Hyppoliti*, I, 216**

No obstant això, les illes que pertanyen a Hispània Tarraconense són tres, que es diuen Baleàriques. Tenen aquestes cinc ciutats: Ebuso, Palma i Pollentia, la que és anomenada Mallorca. Thomaene i Magón, la que és anomenada Menorca. Els habitants d'aquestes illes foren canaveus, que fugien de la vista de Iesus, fill de Nave.

PLINI EL VELL, *Nat. Hist.*, II, 76-77

[...] La major [de les Gimnèsies] té unes poblacions de ciutadans romans, Palma i Pol·lèntia; altres llatines, Guius i Tucis; i Bocchorum fou federada. La menor té les ciutats de Iamón, Sinísera i Magón.

P. MELA, *Chorogr.*, II, 124-125

A la menor [de les Balears] hi ha les fortificacions d'Iamo i de Magó; a la major les colònies de Palma i de Pollentia. Ebusus [...] té una ciutat amb el mateix nom.

Fitxa tècnica 3: ses Salines			
Ubicació	39°20'19"N 3°03'13" E	Cronologia	s. III aC - s.VI dC
Descripció			
<p>Nucli ubicat al municipi de ses Salines, sorgit de l'aprofitament d'estructures preromanes. Presenta dos jaciments: la Necròpolis de Sa Carrotja (al nord) i el fossat (baix el subsòl del poble). La necròpolis inclou enterraments d'inhumació i incineració dispersos excavats en la roca o el sòl. El fossat presenta una secció triangular, de 3,20 m d'amplada i de 3,5 de profunditat. Envolta un polígon irregular de 7.500 m².</p>			
Conservació			
<p>En l'actualitat, presenten un estat de conservació regular. Pel que fa a la necròpoli, les tombes es troben espoliades, tapades o destruïdes. Així mateix, les restes no són gaire visibles, a causa del patiment de contínues obres públiques i privades, feines agrícoles, reutilitzacions, erosions, etc. En relació amb fossat, s'observen algunes restes visibles, tot i que es presenten de forma fragmentada i aïllada: un petit tram al c/ La Pau, tapat per un vidre, i també dins una finca particular, i al c/de Son Baró, tocant amb el c/ Antoni Vidal. Aquest darrer tram està a l'aire lliure i la seva part inferior ha estat en gran part retallada per abocar-hi deixalles.</p>			

Textos clàssics relacionats amb ses Salines

* Traducció de BLANES *et al.*, *op. cit.*

ESTRABÓ, III, 5, 2

A causa de la fertilitat de les seves terres, els habitants són també pacífics, com també els d'Ebusus. Però perquè uns pocs malfactors establiren relació amb els pirates de la mar, tots foren vists amb mal ull i Metel, anomenat el Balear, vingué per mar contra ells, el qual fundà també les ciutats.

T. LIVI, *Periochae*, 1, LX

A més [el llibre XL] conté les guerres sostingudes pel cònsol Q. Metel contra els Balears, als quals els grecs anomenen Gimnesis, perquè passen l'estiu nus. Són anomenats Balears pel dispar del dard, o bé per Bali, Company d'Hèrcules, deixat allà quan Hèrcules es dirigia navegant cap a Gerió.

FLORUS, I, 43

Per aquell temps, les illes Balears havien infestat els mars amb un furor propi dels pirates. Era sorprenent com uns homes ferotges i salvatges, s'atrevien a observar, si més no, els mars des dels seus penyals, a pujar, fins i tot, a unes naus mal construïdes, i atemorien, molt sovint, amb inesperats atacats els qui passaven navegant. Havien vist, però, la flota romana que venia des d'alta mar, pensant que es tractava d'una presa, s'atrevien, fins i tot, a atacar-la i, en un primer atac, cobriren la flota amb un enorme nígul de pedres i macs [...]. No espantaren, però, els romans durant molt de temps amb la pedregada, ja que quan es varen acostar i tastar en de prop els esperons i dardells que els queien damunt, amb gran cridòria, com si fos un ramat, es dirigiren fugint cap a la costa, i escampats pels propers túmuls, els varen haver de cercar per vèncer-los.

OROSI, V, 13, I

Per aquest mateix temps, Metel va sotmetre amb la guerra les illes Balears, després d'haver-les recorregudes completament, i va sufocar l'atac dels pirates, que aleshores sorgia d'aquestes mateixes illes, amb una gran mortaldat d'habitants.

Fitxa tècnica 4: Illot des Frares			
Ubicació	39°18'52"N 2°59'53" E	Cronologia	s. I aC - s. VII dC
Descripció			
<p>Jaciment situat en un illot a poca distància de la costa de la Colònia de Sant Jordi, un nucli agregat al municipi de ses Salines des del 1925. Es tracta d'una illeta avui unida a terra ferma per mitjà d'una escullera on romanen restes arqueològiques d'època romana, entre d'altres. Les restes indiquen que hauria estat un enclavament multifuncional: necròpolis, zona portuària, magatzems, habitatges, temple, foneria, lloc d'intercanvis, etc.</p>			
Conservació			
<p>En l'actualitat, les restes visibles són poques. Només romanen una sèrie de pedres d'algun dels murs de les diverses construccions, alguns dels forats que s'hi trobaren i tres de les tombes excavades a la roca, dues senceres i una plena de terra. Un dels factors que ha provocat que el jaciment es trobi en aquest estat de conservació és l'inici, als anys setanta, de les obres per a la construcció d'un hotel a sobre seu. Les labors de fonamentació es dugueren a terme, però el projecte mai no s'arribà a cloure a causa de la modificació de la llei de construcció i protecció de costes. També s'han de tenir en compte, d'una banda, els efectes devastadors del mar, i, d'altra banda, la realització, ja en època moderna, d'una pedrera a la zona nord-oest de l'illot.</p>			

Textos clàssics relacionats amb s'Illot des Frares

* Traducció de BLANES *et al.*, *op. cit.*

NOTITIA DIGNITATVM OMNIVM TAM CIVILIVM QVAM MILITARVM IN PARTIBVS OCCIDENTIS, XI, 71

Administradors de la indústria de tintoria de porpra.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de Tàrent, de Calàbria.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de Salona, de Dalmàcia.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de Cissa, de Venècia.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra a Siracusa, de Sicília.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra d'Àfrica.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de Girba, Tripolitània.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de les Illes Balears, Hispània.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de Tolon, de les Gàl·lies.

Administrador de la indústria de tintoria de porpra de Narbona.

Fitxa tècnica 5: Sa Mesquida			
Ubicació	39°31'01"N 2°29'15" E	Cronologia	s. I aC - s.V dC
Descripció			
<p>Jaciment ubicat al pàrquing d'un supermercat de Santa Ponça, Calvià, a uns 450 m de la línia actual de costa. Es tracta d'un conjunt d'estructures associades a una vila romana fundada a mitjans del segle I aC i que estaria integrada per dos sectors: un dedicat a l'explotació agrària i a la producció de ceràmica i un altre integrat per una cisterna.</p>			
Conservació			
<p>En l'actualitat, el jaciment es troba en un estat de conservació regular, sobretot si es té en compte que part de les estructures foren destruïdes a conseqüència de la construcció d'una zona d'estacionament de vehicles d'un centre comercial així com d'un habitatge particular. En total, la superfície que avui en dia es pot observar és d'uns 350 m², els quals inclouen: una estructura rectangular compartimentada en quatre espais també rectangulars; un pou, situat a l'oest d'aquesta estructura, amb 4 m de profunditat i delimitat per grans blocs d'arenisca; el mur nord, construït amb dues files de pedres calcàries; i la cisterna.</p>			
Textos clàssics relacionats amb Sa Mesquida			
<p>* Traducció de BLANES <i>et al.</i>, <i>op. cit.</i></p> <p>ESTRABÓ, III, 5, 3</p> <p>[les llebres] es van reproduir. Ja des del començament aquesta fou tal la cria que fins i tot soscavaren a causa de llurs llogueres cases i arbres i, com ha he dit, els homes</p>			

foren obligats a recórrer als romans. Ara, tanmateix, el fet de dominar fàcilment l'art de la caça no permet perjudici, sinó que els qui tenen terra en profit la conreen. Així doncs, aquestes són les illes del costat d'ençà de les columnes anomenades d'Hèracles.

DIODOR SÍCUL, V, 16-17

[Les Gimnèsies] Ambdues illes tenen una bona terra productiva i un nombre d'habitants superior als trenta mil. Dels productes de la terra per a l'alimentació no produeixen gens de vi. Per això també són tots ells en desmesura enclins al vi, pel fet que a casa seva escasseja. I perquè van ben escassos d'oli, el treuen del llentiscle i mesclant-lo amb saïm de porc s'hi unten els cossos.

***De Mirabilibus*, 90, 115**

A les illes Gimnèsies, illes situades en front d'Ibèria, de les quals hom diu que estan entre les set anomenades com a més grans, contenen que l'oli no s'extreu de les oliveres, sinó amb cura l'extreuen en quantitat del tarabint i és bo per a tot.

PLINI EL VELL, *Hist. Nat.*, VIII, 217, 226

Són també del gènere de les llebres aquells als quals a Hispània s'anomenen conills, d'una fecunditat astoradora, i que porten fam a les illes Balears, perquè han devastat llurs camps [...] El cert és que els Baleàrics varen demanar auxili militar al diví August en contra de la seva proliferació.

PLINI EL VELL, *Hist. Nat.*, XIV, 71

De les províncies hispàniques els vins Lacetans són famosos per la seva abundància, els Tarraconins i Lauronenses per la seva exquisidesa i, d'entre els de les illes, els baleàrics són comparables amb els millors vins d'Itàlia.

PLINI EL VELL, *Hist. Nat.*, XVIII, 67

[...] En altres tipus el blat dona el pes per sí mateix, com el Balear: amb un «modi» de blat es produeixen 35 lliures de pla; amb altres blats se n'han de mesclar dos, com amb el de Xipre i d'Alexandria, que quasi no ultrapassen les 20 lliures. A més de

PLINI EL VELL, *Hist. Nat.*, XIX, 93-94

Realment, la ceba marina és la més coneguda, encara que nascuda per a medicaments i per activar el vinagre. [...] N'hi ha de dos tipus de medicinals: el masculí, de fulles

blanques, i el femení, de fulles negres. [...] Espontàniament neixen amb molta abundància a les illes Balears i a Ebusus i devers les Hispànies.

EUSTACI, 457

Dient que també altre temps dos conills duts de l'altra banda de la mar, mascle i femella, es reproduïren amb tan gran descendència que minaven arbres des de les arrels i cases.

Fitxa tècnica 6: Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu			
Ubicació	39°38'35"N 3°00'42" E	Cronologia	s. II aC- s. I aC
Descripció			
<p>Jaciment ubicat a la cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu, municipi pertanyent a la comarca del Pla. Es tracta d'una cova artificial que aprofita el tall rocós i que s'ha proposat com a possible columbari romà: un espai tancat on es dipositaven les urnes funeràries (de ceràmica o marès) amb les restes dels difunts incinerats. Són un tipus de construccions funeràries presents per tota la Mediterrània, menys a les Balears. En cas de confirmar-se, seria el primer columbari romà que s'hauria documentat a les illes.</p>			
Conservació			
<p>Actualment, el columbari presenta un estat de conservació regular. Les causes principals del seu deteriorament són les contínues reutilitzacions de la cova, obres privades i feines agrícoles. De fet, fins fa vint anys, la cova s'havia fet servir per a guardar-hi animals. Tot això ha provocat que hi manquin alguns elements, la qual cosa fa que sigui gairebé impossible una reconstrucció hipotètica. No obstant això, sí que són identificables disset petits nínxols quadrangulars disposats a dos nivells així com un nínxol allargat excavat en la part superior de la paret de la cova.</p>			
Textos clàssics relacionats amb el columbari de Sineu			
<p>* Traducció de BLANES <i>et al.</i>, <i>op. cit.</i></p> <p>Diodor Sícul, V, 16-18</p> <p>[Sobre la població indígena] Tenen també un particular costum i enterrament diferent en relació amb l'enterrament dels morts: després de trencar els membres del cos amb fustes els col·loquen dintre d'un recipient i a damunt hi posen moltes pedres.</p>			

Fitxa tècnica 7: Son Peretó			
Ubicació	39°35'47"N 3°15'55" E	Cronologia	s.V dC- s. VII dC
Descripció			
<p>Conjunt paleocristià situat a pocs kilòmetres del nucli urbà de Manacor. Està format per una església d'orientació est-oest, un àmbit baptismal amb dues piscines de planta cruciforme i un seguit d'estances annexes que constitueixen els denominats «sector oest» i «sector sud», els quals haurien servit com a lloc d'enterrament durant el segle VI dC i com a habitatges durant el segle VII dC. Destaca per ser l'única basílica paleocristiana mallorquina que es pot visitar, ja que la resta, o bé han estat destruïdes, com la de sa Carrotja o Cas Frares, o bé s'han tornat a tapar, com Son Fadrinet, i perquè s'erigeix com a testimoni del procés de cristianització de l'illa.</p>			
Conservació			
<p>Actualment, es troba en un estat de conservació bo, essencialment gràcies a les tasques de restauració, consolidació i senyalització que s'han fet envers el jaciment. Tot i això, també cal fer referència a les causes que han provocat el seu deteriorament, entre les quals destacarien les tasques agrícoles, els espolis per obres públiques, els usos clandestins i els processos erosius. Des del 2005 es troba immers en un projecte de consolidació i restauració de les àrees excavades així com d'adequació del jaciment per a les visites, impulsat pel Museu d'Història de Manacor, en el qual també es conserven peces d'època romana.</p>			

Textos clàssics relacionats amb el columbari de Sineu

* Traducció de BLANES *et al.*, *op. cit.*

SEVER, *Carta encíclica*, 3, 1.5.6

Ara bé, Iamona encara conserva l'antic do de Déu, que en ella no puguin habitar els jueus [...] Doncs, mentre que a Iamona, encara que sia de pas, no s'hi atreveix a habitar-hi ca jueu –que per la seva feresa i malícia amb raó hom els compara amb els llops i les raboses–, ans al contrari, Magona estava tan infestada de tants jueus –que són com a serps i escorpins– que diàriament l'església de Crist era mortificada per ells.

CONSENCI, *Epíst.*, 119, 6, 13

Perquè, efectivament, molts de les illes, on habitem, en emprendre la dreta drecera que du al camí, ha caigut dins un caminó obscur d'aquest error; per ventura trobarem aquí algun Agustí, al qual respectin per la seva autoritat, o acceptin per la seva doctrina, o que se sentin aclaparat pel seu ingeni?

MALLORCA ROMANA

RUTA PEL PATRIMONI ARQUEOLÒGIC I DOCUMENTAL

Itinerari autoguiat

Alejandro Andreas Jaume Losa
Universitat Autònoma de Barcelona

Edita: Alejandro Andreas Jaume Losa

(Universitat Autònoma de Barcelona)

Presentació: Alejandro Andreas Jaume Losa

Guió i selecció d'obres i textos: Alejandro Andreas Jaume Losa

© Dels textos

© Dels de les fotografies

© De l'edició

Maig 2020

ISBN: 978-522-691-305-6

Dipòsit legal: PM. 673-2020

Imprès per: Gráficas Planisi

Imprès a Espanya – Printed in Spain

Reservats tots els drets. No es permet la reproducció total o parcial d'aquest llibre ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió de qualsevol forma o a través de qualsevol mitjà, sigui aquest electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars dels copyright. La infracció dels drets mencionats pot ser constitutiva del delictes contra la propietat intel·lectual.

ÍNDEX

Introducció	6
La ruta.....	14
<i>Palma</i>	18
<i>Pollentia</i>	28
Sa Mesquida	38
Ses Salines	46
S'Illot des Frares.....	56
Cova del Molí d'en Gaspar.....	64
Son Peretó	70
Serveis.....	78

INTRODUCCIÓ

Introducció

Les referències literàries envers les causes de la conquesta romana de les illes Balears ofereixen una única justificació: la pirateria. Els autors clàssics, com Estrabó, Livi, Florus o Orosi, coincideixen en el fet que la pirateria que es donava en aquell moment a la Mediterrània occidental fou l'element clau que motivà la intervenció romana l'any 123 aC, de la mà del general Quint Cecili Metel. No obstant això, els estudis actuals ofereixen altres teories sobre la conquesta romana de les illes.

El pretext: la pirateria

Els autors antics coincideixen en el fet que la causa principal que portà a l'expedició i conquesta de les illes Balears fou la pirateria, és a dir, la presència de pirates al voltant de les seves costes. És de suposar, per tant, que els corsaris devien comportar una amenaça per a tot aquell que passés per la zona:

Per aquell temps les illes Balears havien infestat els mars amb un furor propi dels pirates. Era sorprenent com uns homes ferotges i salvatges, s'atrevien a observar, almenys, els mars des dels seus penya-segats, a pujar, fins i tot, a unes naus mal construïdes, i atemorien freqüentment, mitjançant inesperats atacs als qui passaven navegant.

FLORUS, I 43

No obstant això, convé destacar que existien diferències de matís entre els autors clàssics respecte de l'origen dels pirates. Florus exposava que els pirates eren els mateixos habitants de les Balears; en canvi, Estrabó considerava que la pirateria era un procés exogen en el qual alguns habitants baleàrics participaren.

A causa de la fertilitat de les seves terres, els habitants són també pacífics, com també els d'Ebusus. Però perquè uns pocs malfactors establiren relació amb els pirates de la mar, tots foren vists amb mal ull, i Metel, anomenat el Balear, vingué per mar contra ells, el qual fundà també les ciutats.

ESTRABÓ, III, 5, 2

Independentment de l'origen dels corsaris, no hi ha dubte que realment la pirateria suposava un perill per a tothom que navegues pels mars de la Mediterrània occidental.

Durant les Guerres Púniques, entre romans i cartaginesos, Roma s'havia preocupat de tenir controlades les rutes marítimes que anaven des d'Hispania fins a Itàlia, essencialment aquella que

enllaçava el centre mediterrani i el mar Tirrè amb les costes del sud-est hispànic a través de les Balears; així doncs, les illes eren una base important d'aquesta ruta. Tal com indica Estrabó, hi havia bons ports naturals, però amb entrades sovint estretes i esculloses. La presència de pirates que utilitzarien aquests recursos naturals devia fer molt perillosa la navegació dels comercials, els quals podien ser atacats en qualsevol moment.

No obstant això, tot i que la pirateria va tenir la seva rellevància com a motiu en la decisió del Senat de conquerir les Balears, els estudis actuals indiquen que es tractà, més aviat, d'un simple pretext. El Senat argumentà que era necessari per al bé comú erradicar la pirateria dels mars occidentals. Tanmateix, però, se sap que foren altres les motivacions que portaren Roma a prendre, definitivament, la decisió d'efectuar la conquesta

Altres causes

Polítiques

Amb la caiguda de Cartago, la màxima enemiga dels romans, l'any 146 aC, Roma inicià un gran procés expansionista, la qual cosa li permeté annexionar-se territoris com Sicília, Còrsega i Sardenya. No obstant això, encara li era necessari una zona de connexió entre les penínsules Itàlica i Ibèrica, amb l'objectiu de facilitar el transport de recursos d'un territori a l'altre. Les Balears complien perfectament aquesta missió.

Així mateix, tant els *optimates* (el grup més conservador del Senat) com els germans Grac tenien interessos en les illes. Ambdós grups compartien el mateix objectiu: satisfer les perspectives d'ampliació del mercat dels *negotiatores* i, així, aconseguir el seu favor polític. Els *negotiatores*, integrants del grup eqüestre, eren els emprenedors de l'època. Per tant, qui els atorgués les Balears, captaria la seva voluntat.

Econòmiques

Els autors clàssics dedicaren bona part dels seus escrits a la descripció de la ubicació geogràfica exacta de les Balears, la qual cosa demostra la importància de l'arxipèlag a l'Antiguitat.

[...] La major de les Gimnèsies té dues ciutats, Palma i Pollentia, una mira cap al llevant, l'altra cap a ponent. Manca poc perquè la llargària de l'illa sigui de 600 estadis i l'amplada de 200. Artemidor ha parlat del doble, no tan sols d'amplada sinó també de llargària. La més petita dista uns 270 estadis de Pollentia. Quant a la seva grandària, hi ha molta diferència amb la major, però pel que fa a la seva fertilitat no li és inferior en res.

ESTRABÓ, III, 5, 1

Tots coincideixen en el fet que les illes comptaven amb una situació geogràfica privilegiada. En aquest sentit, la seva integració als dominis de Roma comportaria una reducció en dies dels trajectes marítims des de la capital als diferents territoris occidentals, la qual cosa suposaria grans millores per a l'economia romana. Així mateix, la funció de base o pont que desenvolupaven les Balears era molt agraïda pels mariners.

Socials

En principi, les Balears haurien servit per solucionar el problema de la sobrepoblació de Roma i millorar el desenvolupament de la vida quotidiana. No obstant això, els estudis actuals demostren que, en realitat, no fou més que un altre pretext per justificar la conquesta de les illes. La població de la ciutat no hauria augmentat de manera tan dràstica i, en cas que ho hagués fet, Roma disposava d'una enorme varietat de territoris en un entorn proper on deportar els colons. Així doncs, sembla que aquesta causa es relaciona més amb la satisfacció dels interessos dels *negotiatores*.

Militars

Un dels aspectes de la població indígena que més cridà l'atenció dels romans fou la fona i la seva pràctica. De fet, el nom «Balears» prové de «ballein», és a dir, tirar, llançar. Són moltes les referències que els autors clàssics inclouen en les seves obres envers les habilitats dels foners balears:

Potser uns altres Beocis, als quals també moteja amb el nom de crancs, després de salpar cap a les esculloses i rocoses Gimnèsies arrossegaran una vida sense protecció, descalços, portant bassetges, enrotllant-ne una al coll, una altra a la ronyonada i amb la tercera a la mà, allà on llurs mares ensenyen als infants petits en l'art de tirar la fona... En efecte, cap infant dels d'allà prova el pa, si no el tira a terra amb destra pedrada aquest, col·locat sobre una estaca com a fitó.

ESCOLI DE LICOFRÓ, 635

Per tant, la incorporació dels foners balears a l'exèrcit romà implicaria una millora significativa, gràcies a les habilitats que aquests tenien amb les fones. A més, la situació estratègica de les illes permetria als romans adquirir el control de la Mediterrània occidental.

El motiu de la tardança

Dit això, no s'entén per què el Senat trigà tant a l'hora de prendre la decisió de conquerir les illes, sobretot si es tenen en compte les millores que l'arxipèlag podria aportar a Roma. Els estudis actuals han pogut confirmar que, en realitat, el Senat decidí esperar a obtenir els coneixements necessaris per efectuar la conquesta. Aquests coneixements els adquirien gràcies al contacte que mantenien amb les illes, i és que els romans ja feia dècades que es relacionaven amb els illencs. Per tant, aquesta informació els serví per planificar la conquesta i elaborar un pla d'explotació del territori a llarg termini.

Per què *Mallorca Romana*?

Així doncs, la conquesta romana de les illes Balears, i en concret de Mallorca, va suposar un punt d'inflexió en el transcurs de la història de l'arxipèlag. A partir d'aquest moment, l'illa es va veure immersa en un procés de romanització que s'estengué al llarg dels períodes de la República, l'alt Imperi i el baix Imperi. S'iniciaren tot un seguit de reformes polítiques, socials i econòmiques que transformaren considerablement el paisatge de Mallorca. Aquestes transformacions, en l'actualitat, es fan paleses gràcies, d'una banda, a les restes arqueològiques que es conserven, i, d'altra banda, a les referències que s'inclouen en les fonts clàssiques.

No obstant això, la presència dels romans a Mallorca així com la pertinença de l'illa als dominis de Roma durant gairebé sis segles semblen, avui en dia, aspectes relegats a un segon pla. En general, la memòria col·lectiva a Mallorca ha premiat determinades èpoques, com són la prehistòria o el gòtic, en detriment d'altres, com la romana. En aquest sentit, bona part del patrimoni corresponent a aquesta època continua esperant que algú es dediqui a transmetre la seva història. I aquest és, precisament, el propòsit d'aquesta ruta, introduir el visitant a la *Mallorca Romana*.

Comencem!

LA RUTA

La ruta

La ruta *Mallorca Romana* es concep com un itinerari que té per objectiu donar a conèixer la història romana de Mallorca a través, d'una banda, dels jaciments i les restes arqueològiques que es conserven, i, d'altra banda, dels escrits que els autors clàssics com Estrabó, Plini o Diodor Sícul dedicaren a l'illa. Així doncs, es planteja un recorregut compost per set etapes que combina la visita dels jaciments, l'entrada a determinats museus i espais i les referències als autors clàssics que parlaren de Mallorca.

Les set etapes que conformen l'itinerari són les següents:

1. *Palma*
2. *Pollentia*
3. Sa Mesquida
4. Ses Salines
5. S'Illot des Frares
6. Cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves
7. Son Peretó

Cadascuna d'aquestes etapes es troba localitzada en el mapa següent:

Com es pot comprovar, els recursos que integren la ruta es troben dispersos arreu del territori. En aquest sentit, la ruta es pot completar de dues maneres: una, fer-la tota en un dia; o dues, fer-la en diversos dies:

1. Si s'opta per la primera de les opcions, és imprescindible disposar d'un vehicle propi o privat, pel fet que la xarxa de transports de Mallorca no disposa de connexió entre aquests punts (sí per separat). El recorregut total en cotxe per completar la ruta es calcula en 4 h.
2. Si s'opta per la segona de les opcions, la ruta es pot completar tant en vehicle privat com en transport públic, malgrat que si el factor de l'accessibilitat és determinant, s'aconsella realitzar la ruta en cotxe. En aquesta opció, el transport públic sí ofereix la possibilitat de realitzar l'itinerari. En cadascuna de les etapes s'especificaran les opcions.

La ruta es pot realitzar durant tot l'any i la pot completar qualsevol persona. Sí que és cert, però, que s'han de tenir en compte una sèrie d'aspectes abans d'iniciar-la, com l'accessibilitat o la visitabilitat. Pel que fa al primer, alguns dels jaciments presenten dificultats a l'hora d'accedir-hi per a una persona amb mobilitat reduïda. En aquest cas, s'indicarà el grau de dificultat així com algunes solucions en cadascuna de les etapes. Amb relació al segon, cal tenir present que algunes etapes inclouen la visita a un museu o a una església. Així doncs, és important saber els horaris d'obertura i tancament. També s'especificaran en cadascuna de les etapes.

PALMA

Palma

Una de les primeres conseqüències de l'arrancada de la romanització fou l'esdeveniment del fet urbà. A grans trets, l'arribada dels romans a l'illa donà lloc a dos tipus d'assentaments: urbans i rurals. Pel que fa als primers, es tractà de nuclis de població que presentaven uns esquemes urbanístics i jurídics sòlids, és a dir, amb unes estructures pròpies de qualsevol ciutat romana de certa reputació. Un d'aquests nuclis fou Palma.

D'on prové el seu nom?

La historiografia ha ofert diverses explicacions en aquest sentit. La més generalitzada és aquella que atribueix a Palma connotacions militars. En concret, s'interpreta Palma amb el significat de «palmes de triomf», un dels atributs més comuns de la Victòria personificada a l'antiga Roma. Altres veus, però, argumenten que aquest topònim vindria donat pels pobladors que Metel envià a l'illa procedents de la zona del Picè (Itàlia). El naturalista romà Plini esmenta que, en aquesta regió, hi hauria hagut un territori conegut com *ager Praetutianus Palmensisque*. Es desconeix la ubicació exacta, però se sap que el seu nom està relacionat amb la *uva Palmensis*, cultivada a la regió. Es tracta d'una suposició reforçada pel topònim actual de Torre di Palme.

De quin estatus funcional gaudia?

En realitat, no es coneix amb precisió. Les fonts clàssiques ofereixen diferents interpretacions: Plini parla d'*oppidum civium Romanorum* (sense especificar si *oppidum* fa referència a municipi o colònia); Mela la considera directament *colonia*; i Estrabó indica que es tractava d'una *polis*. Així i tot, aquestes referències literàries plategen, en l'actualitat, dificultats de comprovació: les restes romanes més antigues conegudes

a Palma daten del 75 aC, quelcom que no encaixa amb la data de la conquesta (123 aC). L'explicació més plausible orientada a solucionar aquesta divergència entre ambdues parts és la denominada «tesi Mattingly», que defensa que, en el moment de la conquesta, Palma s'hauria configurat com a simple lloc de vigilància militar o *castellum*.

Coincideixen la *Palma* romana amb la Palma actual?

La localització exacta de Ciutat ha estat sempre àmpliament debatuda. Cap a finals del segle XVI, Joan Binimelis (autor de la primera Història de Mallorca) proposà que la *Palma* romana romandria sota el que en aquell moment era Ciutat de Mallorca. Aquesta teoria fou acceptada gairebé per tothom, llevat d'alguns que, a

principis del segle XVII, defensaren una localització alternativa: El Palmer, a Campos. Tanmateix, a finals del segle XIX, Gabriel Llabrés plantejà una nova localització: L'Avall, a ses Salines. Finalment, al segle XX els historiadors identificaren la *Palma* romana amb la Palma moderna, a conseqüència dels descobriments arqueològics d'època romana sota la capital balear.

Continuarem el nostre recorregut a través del carrer de l'Estudi General fins arribar al carrer de Ca'n Anglada. Aleshores, girarem a l'esquerra i ens dirigirem al carrer de l'Almudaina. En aquest punt, girarem a la dreta i trobarem la segona parada: l'Arc de la Porta de l'Almudaina. Es tracta d'una de les poques restes visibles de la murada romana, la qual tenia com a principal objectiu

protegir la ciutat. L'Arc de l'Almudaina es considera un arc d'època islàmica remodelat, però pertanyent a l'antiga murada romana.

Seguirem caminant pel carrer de l'Almudaina fins arribar al carrer d'en Morei. Aleshores, girarem a la dreta i ens trobarem amb la tercera parada: la casa número 8. Al pati d'aquesta propietat, per on també passava la murada, es pot contemplar un epígraf d'època romana on es pot llegir la següent inscripció: «MANLIAE C·F SEVERAE», és a dir, una dedicació a Mànlia Severa, filla de Gai.

Si continuem davallant pel carrer d'en Morei, arribarem a la quarta parada: l'edifici que fa cantó entre aquest carrer i el de Sant Pere Nolasc, 13. En aquest punt, es conserva un altre dels trams de l'antiga murada romana de la ciutat juntament amb part d'una torre. Val a dir que, si voltem cap a

l'esquerra, trobarem el carrer de la Puresa, el qual s'ha associat a l'antic *decumanus* de la *Palma* romana. En canvi, si girem a la dreta i avancem pel carrer de Sant Pere Nolasc, trobarem els jardins del Palau Episcopal, on es pot observar un altre tram de la murada. De fet, es pot apreciar un llenç bastant llarg i el que podria ser una de les seves torres.

Reprendrem el nostre recorregut pel carrer del Palau fins arribar a la Seu. Aquesta és una parada important, pel fet que a la catedral s'han trobat les restes del que podria ser el mur més antic de la ciutat així com de dues habitacions amb un sistema d'hipocaust que podrien correspondre a unes termes d'època altimperial. Qui ho desitgi, pot complementar el recorregut

visitant el temple. D'aquesta manera, també podrà contemplar un dels símbols més importants de Mallorca.

El nostre recorregut per la ciutat acaba a la plaça Joan Carles I. Per arribar-hi, haurem de baixar les escales situades al final del passeig del mirador de la Seu, travessar l'avinguda d'Antoni Maura, creuar la plaça de la Reina i arribar al final del passeig des Born. Abans, però, convindria aturar-se a la plaça de s'Hort del Rei. Allà es troba l'estàtua del Foner, un dels personatges més representatius de la història de les illes. De fet, foren els

foners els qui obriren les portes de les Balears a la història escrita. El famós Juli Cèsar els cita com a combatents a la guerra de conquesta de les Gàl·lies (56 aC)

Al punt de la mitjanit, Cèsar, servint-se dels mateixos generals que havien vingut com a ambaixadors de part d'Illi, va enviar, per ajuda dels ciutadans, nòmades, fletxers cretencs i foners balears.

CÈSAR, *De bel. Gal.*, II, 7, 1

Un cop arribats a la plaça Joan Carles I, veurem que en algun punt entre aquesta localització i els carrers de Jovellanos i dels Paraires s'hauria situat l'antic teatre de la ciutat.

Mapa de les parades

Campament de l'Hospital Son Espases

La nostra visita per la *Palma* romana segueix a l'Hospital Son Espases, on es varen descobrir les restes d'un antic assentament militar romà datat d'entre els anys 110 i 100 aC. El jaciment es troba al nord del recinte, només a uns metres de la darrera sortida del pàrquing.

Museu del Castell de Bellver

El recorregut finalitza al museu del Castell de Bellver, on es poden trobar diversos materials i continguts romans exposats. Essencialment, es distingeixen dos espais dedicats a la Mallorca romana.

El primer, situat a la planta inferior, s'emmarca dintre de l'exposició

sobre la història de la ciutat de Palma. S'hi poden veure: dues vitrines amb la reconstrucció, d'una banda, de la ciutat romana, i d'altra banda, del teatre que s'hauria situat prop de la plaça Joan Carles I; diferents panells amb informació sobre el tema; i un espai on s'agrupen àmfores així com fragments d'altres tipus de recipients.

En el segon, situat a la planta superior, i dividit en dues seccions, s'exposen un conjunt de diferents representacions escultòriques (bustos, escultura exempta, etc.) així com diversos materials epigràfics (inscripcions, làpides, relleus, etc.), tots ells procedents de la Col·lecció Despuig.

Aspectes a considerar

Transport

1. Per la ciutat. No és recomanable l'ús d'un vehicle per desplaçar-se d'una parada a una altra. Els recursos es troben en un mateix espai, el qual, a més, és per als vianants (apte per a persones amb mobilitat reduïda). També es pot fer servir la rampa del passeig del mirador cap al Parc de la Mar per arribar a s'Hort del Rei si les escales que hi condueixen des de la Seu són un impediment.

2. A l'Hospital Son Espases. S'hi pot arribar tant amb vehicle privat com en transport públic. En cas d'elegir la segona opció, les línies dels busos de l'EMT que hi arriben són: 6, 20, 29, 33, 34 i 39.
3. Al museu del Castell de Bellver. S'hi pot arribar tant amb vehicle privat com en transport públic. En cas de fer servir la segona opció, les línies dels busos de l'EMT que hi arriben són: 4, 20 i 46. Aquestes línies paren a la zona del Terreno, no al mateix castell. Per arribar-hi, s'han de pujar unes escales. També es pot fer servir el Bus Turístic (línia 50), que para a la mateixa porta del castell.

Horaris

Catedral de Mallorca

1. De l'1 d'abril al 31 de maig / octubre: de dilluns a divendres de 10:00 a 17:15 h.
2. De l'1 de juny al 30 de setembre: de dilluns a divendres de 10:00 a 18:15 h.
3. Del 2 de novembre al 31 de març: de dilluns a divendres de 10:00 a 15:15 h.
4. Tot l'any: dissabtes de 10:00 a 14:15 h.

Museu del Castell de Bellver

1. D'abril a setembre:
  - a. Dilluns: de 8:30 a 13:00 h
  - b. Dimarts a dissabte: de 8:30 a 20:00 h.
  - c. Diumenges i festius: de 10:00 a 20:00 h.
2. D'octubre a març:
  - a. Dilluns: de 8:30 a 13:00 h.
  - b. Dimarts a dissabtes: 8:30 a 18:00 h.
  - c. Diumenges i festius: de 10:00 a 18:00 h.

Accessibilitat

Tots els elements que s'inclouen en aquesta etapa de la ruta són accessibles.

POLLENTIA

Pollentia

És l'altre gran nucli urbà que va aparèixer a conseqüència del procés de romanització de Mallorca. De la mateixa manera que *Palma*, la seva fundació estigué condicionada per la necessitat de restablir la seguretat en la comunicació marítima entre les penínsules Ibèrica i Itàlica. Així, es reconeixia la seva situació estratègica, pel fet de controlar i dominar la badia nord-oriental de Mallorca. Palma, en canvi, controlava la badia sud-occidental.

D'on prové el seu nom?

La teoria més acceptada és aquella que també atribueix a *Pollentia* connotacions triomfalistes. Així, es relaciona el nom de l'urbs amb els conceptes de «poder» i «superioritat», com a forma de fer palès el triomf del poder de Roma. No obstant això, també és possible lligar el topònim de *Pollentia* amb els noms donats pels pobladors procedents del Picè. La trobada a *Potentia* (colònia romana del 184 aC) d'una inscripció que demostra la pretura com a magistratura suprema de la colònia i el descobriment de documentació epigràfica a *Urbs Salvia* que confirma l'existència de pretors indica que, possiblement, hi hauria hagut una fundació colonial del segle II aC anomenada *Pollentia*. Per altra banda, en l'actualitat, es conserva el topònim modern de Pollenza, nucli situat a uns 10/12 km d'Urbisaglia, població hereva de l'antiga *Urbs Salvia*.

De quin estatus funcional gaudia?

En aquest cas, tampoc no és segur. Autors com Plini, Mela o Estrabó parlen d'*oppidum*, *colonia* i *polis*, respectivament.

L'illa més gran [Mallorca] fa 100 milles de llargària i 475 en circumferència. Té les següents ciutats; Palma i Pollentia, les quals gaudeixen dels drets dels ciutadans romans [...].

Plini el Vell, III, 11

A més, existeix de nou la manca de correspondència entre el que diuen les fonts i les datacions de les restes més antigues trobades a la ciutat (primer quart del segle I aC). En aquest sentit, l'explicació més plausible la trobem novament a la «tesi Mattingly», la qual defensa que, en el moment de la conquesta, tant Palma com *Pollentia* s'haurien estructurat com a llocs de vigilància militar o *castella*.

Quina era la seva ubicació?

La localització de *Pollentia* al sud del nucli urbà de l'actual Alcúdia es va conformar moltes dècades enrere. Malgrat el desplaçament del topònim cap al nord, conservat en l'actual població de Pollença, l'aparició de diverses troballes durant les excavacions per a la construcció

d'una estació de ferrocarril a la finca de Sa Portella permeté identificar amb exactitud la presència d'una ciutat romana. Així mateix, les excavacions que s'han dut a terme des del moment han permès, encara, obtenir proves fefaents que demostren que aquesta ciutat romana és la *Pollentia* de les fonts.

Àrea residencial

La nostra visita comença en la denominada zona residencial de la ciutat. Aquí es poden veure les restes de tres grans domus construïdes a base d'habitacions rectangulars i concebudes en forma de planta centralitzada al voltant d'un atri (el pati principal).

La més gran és l'anomenada Casa dels Dos Tresors, la façana principal de la qual dona al denominat Carrer Porticat, del qual encara es conserven les columnes que servien de suport a la porxada.

Davant trobem la casa del Cap de Bronze, que rebé aquest nom per la trobada d'un cap de nina de bronze durant les excavacions de la finca de la Portella entre 1957 i 1963, el qual es conserva en el museu de la ciutat.

La darrera domus és la Casa del Nord-oest, a sobre dels fonaments de la qual es construí, cap al segle III dC, una murada com a mesura de protecció envers l'augment de les amenaces externes: pirates, vàndals, etc.

Fòrum

Seguim caminant per la ciutat fins arribar al fòrum. Era el centre neuràlgic de l'urbs, on s'haurien situat el Temple Capitolí, dos temples menors, un ample conjunt de *tabernae* (botigues) i diversos elements de tipus ornamental. La datació de les restes li atribueix una cronologia que abraçaria des del segle I aC fins a l'antiguitat tardana, relacionada amb l'existència d'una necròpoli.

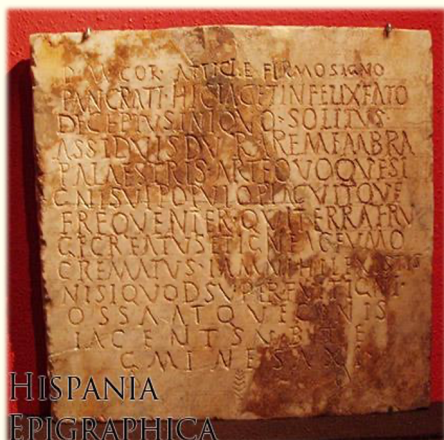
Teatre

El recorregut per la ciutat clou amb la visita al teatre, on arribarem seguint els camins i les indicacions marcades. Com es pot comprovar, es tracta d'una construcció desplaçada cap al sud de l'urbs. Està datat de finals del segle I dC o començaments del segle II dC. Té la particularitat de ser un teatre excavat en la roca, a partir de l'aprofitament del desnivell natural del terreny. En ell s'hi degueren

representar espectacles escènics i lluites de gladiadors, quelcom habitual en ciutats petites on els teatres desenvolupaven funcions ambivalents. De fet, la trobada d'un casc i d'unes proteccions de gladiador per a les cames avala la possibilitat que en aquesta ciutat es fessin espectacles de *venatio* (espectacles en els quals intervenien animals exòtics i salvatges).

Al·ludeix a un d'aquests espectacles la inscripció de la mort del pancratista Corneli Àtic, trobada a la finca de Ca'n Tous durant les excavacions dirigides per Juan Llabrés i Rafael Isasi (1930-1936). En l'actualitat, el Govern de les Illes Balears atorga la distinció Cornelius Atticus a totes aquelles persones que han dedicat la seva vida a la pràctica i a la promoció de l'esport.

Museu Monogràfic

L'itinerari per *Pollentia* es complementa amb la visita al museu monogràfic de la ciutat. Es tracta d'un petit espai on es conserven i s'exposen algunes de les troballes arqueològiques recuperades gràcies a les diverses excavacions que s'han dut a terme al jaciment. El museu es divideix en dues seccions: en la primera, s'exposen tres estàtues togades, algunes inscripcions epigràfiques i diverses maquetes amb la reconstrucció de la ciutat; en la segona, es conserven en vitrines diferents objectes agrupats en funció de la seva tipologia: cuina, joies, monedes, etc.

Aspectes a considerar

Transport

Per arribar a *Pollentia* es pot fer servir tant el vehicle privat com el transport públic. Si s'opta per la primera opció, cal saber que el jaciment disposa de pàrquing. També es pot estacionar el vehicle a prop del museu. Si l'opció triada és la segona, és bo saber que, des de Palma, l'autobús que hi arriba és el número 351 del TIB (Transport de les Illes Balears). La parada és Av. Príncep d'Espanya (3034).

Horaris

El jaciment i el museu presenten una entrada combinada, de manera que els horaris són els mateixos per ambdós espais:

1. Hivern:
  - a. De dimarts a divendres: de 10:00 a 16:00 h.
  - b. Dissabtes i diumenges: de 10:00 a 14:00 h.
  - c. Dilluns i festius: tancat.
2. Estiu:
  - a. De dimarts a dissabtes: de 9:30 a 20:30 h.
  - b. Diumenges: de 10:00 a 15:00 h.
  - c. Dilluns i festius: tancat.

Accessibilitat

Tots els elements que s'inclouen en aquesta etapa de la ruta són accessibles. A més, a l'exterior del museu i del recinte del jaciment, l'Ajuntament d'Alcúdia hi ha situat una mena d'estaca o puntal on s'inclouen diferents codis QR que, en escanejar-los, s'accedeix a una plataforma web amb informació sobre l'espai.

SA MESQUIDA

Sa Mesquida

A banda d'assentaments urbans, la romanització de l'illa també va iniciar un procés de fundació de viles rurals així com una profunda parcel·lació cadastral del territori. Aquest fenomen va tenir lloc, sobretot, a les àrees corresponents a les actuals comarques del Raiguer i Es Pla. La conseqüència més immediata fou la transformació dràstica del paisatge així com de la configuració del territori. Un exemple d'aquest fenomen el trobem a Sa Mesquida, un nucli ubicat a Santa Ponça (Calvià).

Descripció

Es tracta d'un conjunt d'estructures associades a una vila romana que s'hauria fundat a mitjans segle I aC. Les diverses excavacions dutes a terme en aquesta àrea, sobretot les executades entre els anys 1984 i 1992, confirmen que la vila estaria integrada per dos sectors força diferenciats en termes cronològics i funcionals.

En el denominat sector 1, s'hi hauria situat un edifici dedicat a l'explotació agrària del territori i a la producció de ceràmica, una *pars urbana* (residència del propietari) i una *pars rustica*, destinada als esclaus i al personal vinculat a la gestió de l'explotació. Val a dir que la descoberta de les evidències d'activitat terrissaire converteixen Sa Mesquida en l'únic vestigi de producció de ceràmica en època antiga conservat a Mallorca.

Al sector 2, hi hauria la cisterna. Les diverses intervencions realitzades han posat de manifest l'existència de diferents nivells arqueològics, en els quals es constataren ceràmiques de vaixelles fines, comunes i de cuina, restes d'àmfores de la bètica i africanes, vidres, materials de construcció, animalons, etc. La majoria d'aquests materials pertanyen al segle V dC, la qual cosa demostra que la cisterna fou reutilitzada com a escombrera durant aquest període.

Aspectes relacionats amb Sa Mesquida

És important destacar la presència de restes d'animals a la cisterna, essencialment pel fet que el bestiar constituí un dels recursos més importants per a l'alimentació dels antics balears. De fet, són molts els autors clàssics que es dedicaren a descriure la fauna típica de l'illa:

La més petita (de les Gimnèsies) està orientada cap al llevant i nodreix molta i variada ramaderia, principalment muls de gran alçada i extraordinaris per les seves forces... (Pitiüsa) diuen que dels seus productes el que excel·leix és la suavitat de les llanes.

DIODOR SÍCUL, V, 16

Un dels animals millor referenciats és la grua, una au força utilitzada en la cuina romana, sobretot en època d'August, i considerada exòtica. Plini esmenta que una de les seves espècies era pròpia de les Balears, quelcom confirmat per Dècim Laberi en un fragment de *Fullo*, on compara un bugader d'aspecte ridícul amb la grua balear.

Així mateix, quan Plini parla de la caça als Alps, exposa que en aquell indret també es pot trobar el *phalacrocorax*, una au peculiar de les Balears. Els estudis posteriors l'han volgut identificar amb el conegut corb marí, una de les aus més representatives, en l'actualitat, de la fauna balear.

També són significatius els escrits que Plini dedica als cargols, els quals denomina *cavaticae*. El naturalista llatí posa èmfasi en destacar que els cargols balears són aptes com a remei per curar la tuberculosi.

Així mateix, també cal destacar la referència d'aquest mateix autor a una espècie de peix balear així com al conegut episodi de la plaga dels conills. Plini explica que fou tan exorbitant que s'hagué de demanar ajut militar al mateix August, perquè els conills estaven acabant amb les collites de la població.

Horaris

Per visitar aquest jaciment no és necessari tenir en compte horaris d'obertura o tancament. Malgrat que l'espai arqueològic estigui situat en el pàrquing d'un centre comercial, gaudeix d'entrada independent. A més, tot i que el recinte es troba delimitat, presenta una gran entrada que sempre roman oberta. En qualsevol cas, es recomana visitar-lo en les hores de claror, sigui a l'hivern o a l'estiu, essencialment perquè el visitant pugui apreciar bé les restes arqueològiques.

Accessibilitat

L'entrada al jaciment és apta per a persones amb mobilitat reduïda. Existeix una rampa que connecta el carrer amb l'entrada al pàrquing pel costat del jaciment. A més, l'espai arqueològic presenta dos sectors ben diferenciats: el de l'entrada, amb el paviment de terra llisa, i on es troben les restes arqueològiques. En aquest darrer les herbes són una mica altes.

SES SALINES

Ses Salines

A banda de la fundació d'assentaments *ex novo*, la romanització de Mallorca també va comportar l'ocupació d'estructures posttalaiòtiques. En aquest sentit, els romans aprofitaren i feren servir molts assentaments que ja havien estat ocupats des de l'edat de Ferro, com ara necròpolis, santuaris o habitatges. Aquest seria el cas de ses Salines, un municipi ubicat en un dels focus de població més importants de l'illa: el migjorn.

Descripció

Es tracta d'un territori de petita extensió que presenta nombrosos jaciments que testimonien una forta presència humana al llarg dels segles. Les restes que s'han pogut destapar i estudiar denoten la capacitat d'atracció d'aquest sector de l'illa per als comerciants i els pobladors de l'Antiguitat, inclosos els romans. De fet, es creu, per la interpretació dels escrits de Florus, que la conquesta de les Balears es podria haver dut a terme en aquest punt de l'illa.

[Els homes ferotges i salvatges de les Balears] No espantaren, però, els romans durant molt de temps a la pedregada, ja que quan es varen acostar i tastar en de prop els esperons i dardells que els queien damunt, amb gran cridòria, com si fos un ramat, es dirigien fugint cap a la costa i, escampats pels propers túmuls, els varen haver de cercar per vèncer-los.

Com es pot veure, l'autor explica que els indígenes, en veure la flota romana, s'haurien amagat a uns túmuls [*tumulos*: talaiots o turons], quelcom que es correspondria amb el que, en aquell moment, hi havia a ses Salines, com s'ha pogut demostrar a través de les excavacions arqueològiques.

Tot i això, alguns historiadors s'atreveixen a aventurar la possibilitat que sota l'actual municipi de ses Salines es trobi la ciutat romana de *Guium*, una de les cinc ciutats fundades amb l'arribada dels romans a Mallorca. En realitat, es tracta d'una fundació preromana el nom de la qual estaria relacionat amb el semític *gew*, amb el significat de «vall».

Així mateix, és interessant destacar que de *Guium* devia ser el ciutadà romà Cn. Cavius Amethystus, el qual, després de completar en aquesta ciutat el *cursus* local, es desplaçà a Palma per a continuar amb l'exercici de totes les magistratures. Finalment, degué acabar la seva carrera, com a màxim responsable del culte imperial de la província Tarraconense, la capital provincial i la destinació d'alguns personatges originaris de les illes que desitjaven continuar la seva carrera política.

Val a dir que el creixement i l'impuls que va rebre les ciutats en aquest període també va tenir la seva rèplica al camp, pel fet que els romans donaven molta importància a la seva ordenació, i ses Salines n'és un exemple. Aquest fenomen ha estat força ben documentat a la zona, gràcies a l'estudi de l'estructuració del terreny, la qual es va fer seguint un sistema de distribució agrària en forma reticular: la centuriació. Al municipi de ses Salines s'han comptat entre 45 i 60 centúries, les quals responien a l'activitat ramadera i agrícola, el sector més important per a les illes. De fet, es tracta d'una activitat força referenciada pels autors clàssics. Plini, per exemple, destaca la bona qualitat dels vins balears, i els compara amb els millors d'Itàlia.

De les províncies hispanes, els vins Lacetans són famosos per la seva abundància, els Tarraconins i els Lauronenses per la seva exquisidesa, i d'entre els de les illes, els baleàrics són comparables amb els millors d'Itàlia.

Plini, Hist. Nat., XIV, 71

Els dos elements que demostren l'aprofitament d'una estructura preromana a ses Salines són la denominada Necròpolis de Sa Carrotja i el fossat o fortificació romana situada al subsòl del poble.

Necròpolis de Sa Carrotja

Es tracta d'un espai dedicat als enterraments d'inhumació i incineració dispersos excavats en la soca o el sòl. La seva importància és extraordinària, pel fet ser la necròpolis que més inscripcions ha donat a l'epigrafia balear.

L'anàlisi de la seva l'antroponímia ha permès demostrar l'existència d'una població local prèvia i, sobretot, l'interès d'aquesta pels models onomàstics romans (*duo* o *trianomina*). De fet, un elevat nombre d'indígenes va relegar el seu nom vernacle a la posició de *cognomen* per tal d'adoptar com a *praenomen* el dels generals de les campanyes romanes. Els més usats foren: *Antestii*, *Caecilii*, *Pompeii* i *Sergii*.

És interessant remarcar que aquesta idea no la comparteixen alguns historiadors. A parer seu, els individus enterrats a la necròpolis de Sa Carrotja no pertanyien a la població rural autòctona del territori, sinó que, per les seves característiques, sembla que es traslladaren, o foren traslladats, des de les regions centre-adriàtiques d'Itàlia, quelcom que demostraria l'estudi prosopogràfic, és a dir, de les descripcions físiques i biogràfiques.

Fossat

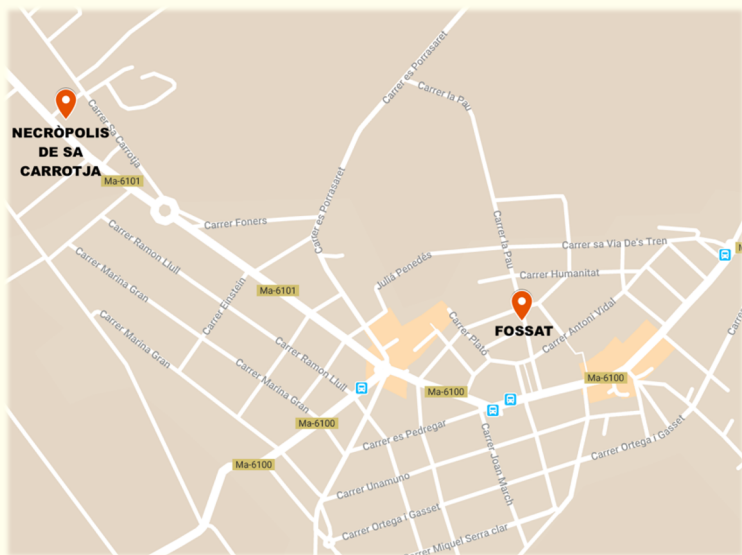
Es troba ubicat al subsòl del centre de l'actual nucli de ses Salines. Té forma de triangle invertit, de 3,20 m d'amplada, i de 3,5 m de profunditat. Envoltat un polígon irregular de 7.500 m². El fet que doni a volta a un espai que té forma irregular és un punt a favor per a la teoria que defensa que els romans aprofitaren un assentament posttalaiòtic, essencialment perquè les ciutats o nuclis poblacionals romanes es caracteritzaven per seguir la forma quadrícula.

La visita

El recorregut que proposem per ses Salines consta de dos espais: d'una banda, l'esplanada on es conserven algunes restes de l'antiga Necròpolis de Sa Carrotja, i, d'altra banda, l'itinerari pel centre del poble que recrea el

fossat romà i que ha estat dissenyat i executat pel Projecte Arqueològic Ses Salines.

Necròpolis de Sa Carrotja

El recorregut per ses Salines romanes comença a l'esplanada que es troba a tocar de la carretera Ma-6101, en concret, just abans de la primera rotonda en direcció al nucli urbà venint des de Palma. És en aquest mateix punt on es troba l'entrada a la Finca Sa Carrotja.

Com es pot comprovar, l'estat de conservació és regular, a causa del patiment de contínues obres públiques i privades, feines agrícoles, reutilitzacions, erosions, etc. Malgrat tot, encara es poden trobar a terra restes de ceràmiques i altres materials. Val a dir que el terreny que ocupava la necròpolis era més extens del que es pot veure en l'actualitat, però la

construcció de propietats i finques privades l'ha reduït considerablement.

Fossat

La visita segueix a l'interior del poble, concretament, a la plaça Major. Allà, al costat dret, trobarem la primera estaca de l'itinerari que ressegueix el fossat romà. Com es pot comprovar, el puntal inclou: el títol del projecte, el número i un codi QR que, en escanejar-los, permet accedir a la plataforma web del projecte, on apareix la informació corresponent a

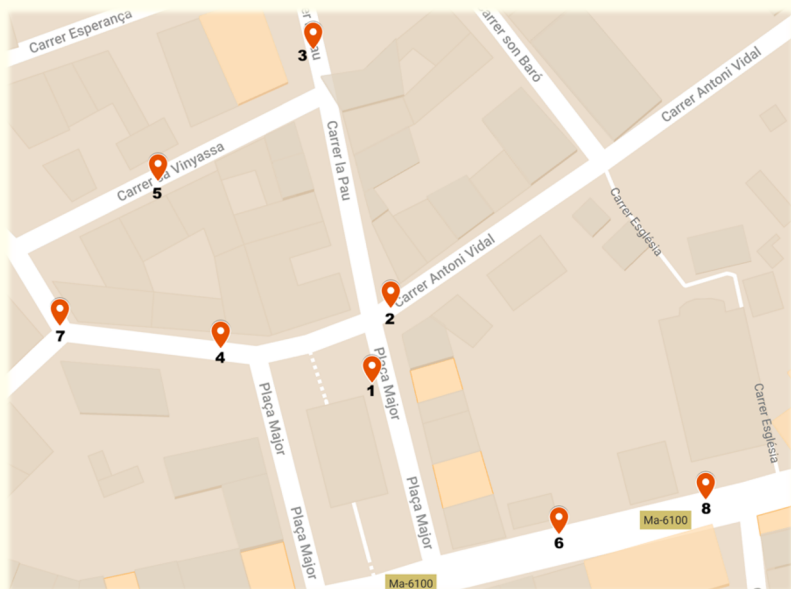
cadascun d'aquests indrets. D'aquesta manera, la visita es pot dur a terme de forma autoguiada amb l'ajut del telèfon mòbil.

L'itinerari consta de vuit parades, cadascuna de les quals està dedicada a un aspecte de la història del poblat de ses Salines, des del segle IX aC fins a l'antiguitat tardana (segles IV a VI dC).

Aquest és el llistat de les parades que inclou l'itinerari i de la temàtica de cadascuna d'elles.

1. El jaciment arqueològic del nucli urbà de ses Salines (850/800 aC -segle VI aC).
2. L'època talaiòtica (850/800 aC – 550 aC) i posttalaiòtica (550 aC – 123 aC).
3. La conquesta romana de les illes Balears (123 aC).
4. El fort militar tardorepublicà (final del segle II aC).
5. Proveïment i emmagatzematge d'aliments
6. L'època tardorepublicana i altimperial (final del segle II aC – segle II dC).
7. El món dels morts.
8. Els segles de l'antiguitat tardana (segles IV – VI dC).

Aquest és el mapa amb la localització exacta dels vuit puntals que integren l'itinerari. Un dels més destacats és el 3, situat al carrer de la Pau, davant d'un centre comercial. Allà es troba un dels trams visibles del fossat, el qual es troba protegit per un vidre. Si un s'hi atraca, podrà identificar la forma de V de la fortificació així com la seva amplada i fondària.

Aspectes a considerar

Transport

Per arribar a ses Salines es pot fer servir tant el vehicle privat com el transport públic. Si s'opta per la primera opció, saber que ambdós espais de la ruta disposen de lloc per estacionar el vehicle, malgrat que en el cas de la necròpoli sigui a tocar de la carretera. Si l'opció triada és la segona, saber que, des de Palma, l'autobús que hi arriba és el número 502 del TIB (Transport de les Illes Balears). La parada és C/ Batle Andreu Burguera (59003).

Horaris

Per visitar aquests espais no és necessari tenir en compte horaris d'obertura o tancament: ambdós es troben a l'aire lliure sense cap mena de delimitació.

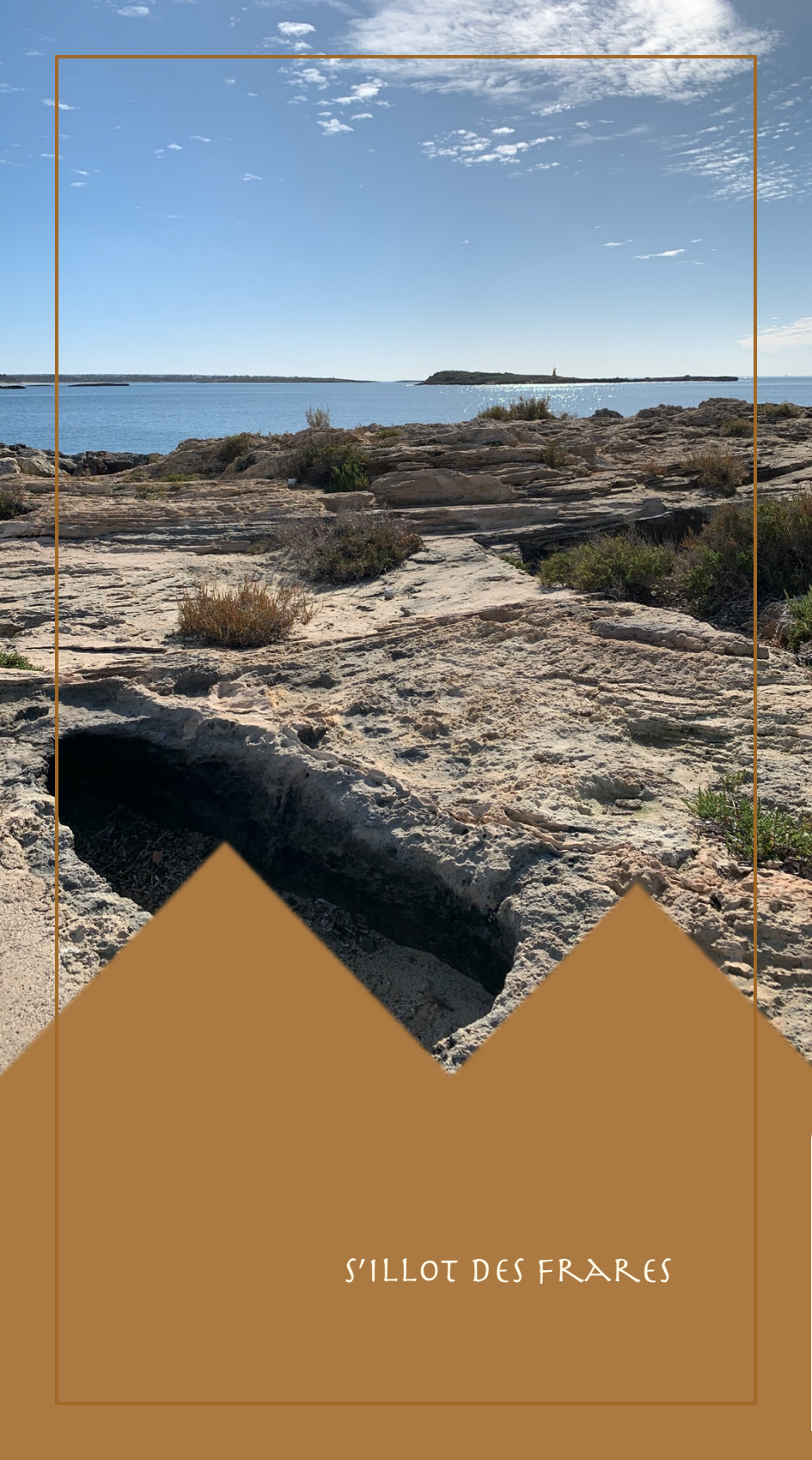
En qualsevol cas, es recomana visitar-lo en les hores de claror, sigui a l'hivern o a l'estiu, essencialment perquè el visitant pugui apreciar bé les restes arqueològiques.

Accessibilitat

L'accés a ambdós espais és apte per a persones amb mobilitat reduïda. Els carrers per on transcorre l'itinerari estan asfaltats i habilitats amb voreres. En el cas de la necròpolis, el terreny es troba al mateix nivell que la carretera. A més, s'hi pot aparcar fàcilment.

S'ILLOT DES FRÈRES

S'Illot des Frares

A banda de l'agricultura i la ramaderia, també foren importants a Mallorca les activitats extractives, sobretot les concentrades a les salines, al voltant de l'illot des Frares. Es tracta d'una illeta situada a poca distància de la costa de la Colònia de Sant Jordi unida a terra ferma per mitjà d'una escullera. L'àrea desenvolupà diferents funcions al llarg dels segles: necròpolis, zona portuària, magatzems, habitatges, temple, foneria, etc.

Descripció

Els romans coneixen bé les activitats extractives de la sal que els colons ebustians residents a l'illot de na Guardis al segle IV aC havien desenvolupat a la zona. Per això, és possible que les haguessin continuat explotant. Així, haurien extret els beneficis econòmics derivats del comerç amb altres indrets de la Mediterrània.

De fet, la unificació i la pacificació de la Mediterrània havia impulsat els intercanvis comercials a llarga distància, no només de productes manufacturats i sumptuaris, sinó també d'articles de primera necessitat i de consum elevat. Molts d'aquests productes sortien d'Hispània, un dels principals centres proveïdors, i, en moltes ocasions, passaven per les costes de les Balears, com així ho demostren els jaciments submarins que envolten les illes.

Així mateix, destaquen les activitats relacionades amb el procés d'elaboració de porpra, material que s'extreia dels cargols o mol·luscs marins (*murex*) i que servia per a la confecció d'un teixit preuat i d'ús controlat per l'emperador. Les tasques es duïen a terme als *baphii*, una mena de tallers costaners situats a prop dels punts de recollida dels mol·luscs. Aquests tallers estaven controlats per un procurador. Es tracta d'un càrrec exigít per l'especial regulació jurídica de la porpra, i se sap, per la *Notitia dignitatum*, que l'únic en tota Hispània residia a les Balears. Se'l coneix com a *Procurator baphii insularum Balearum*.

L'arqueologia ha descobert restes de mol·luscs amb el patró de trencament característic del procés de producció de porpra a s'Illot des Frares, però també a l'illa de Cabrera, situada només a 17 km al sud del cap de ses Salines. Les restes trobades sota la necròpolis del jaciment del Pla de ses Figueres (un mur, un paviment i una cubeta amb fragments d'espècies de caragols marines, com el *murex*

trunculus) plantegen l'existència a l'illa d'un petit taller productor de porpra, de la mateixa manera que els tal vegada identificats a Eivissa.

Per tant, prenen força les referències de Plini a l'abundància de caragols aptes per a l'obtenció de porpra a les Balears.

Així mateix, en època baiximperial, l'illot des Frares hauria servit com a zona d'intercanvi. Un dels fets que més incidència tingué en la transformació del món romà a Mallorca fou l'arribada i la propagació del cristianisme. En aquest sentit, els estudis de les restes arqueològiques recuperades han determinat que es tracta d'uns materials corresponents als segles V-VII dC, quelcom que s'ha

relacionat amb l'establiment d'una comunitat monàstica a Cabrera. Així, els monjos haurien fet servir l'illot per intercanviar productes i idees amb els mallorquins. Per tant, podria existir alguna relació entre el topònim de l'illot dels Frares i els monjos de Cabrera.

La visita

El recorregut per s'Illot des Frares només consta d'una parada, que és la mateixa visita al jaciment. Un cop s'hi arriba, es veu que l'espai està senyalitzat amb un cartell informatiu que exposa contingut sobre l'espai arqueològic i altres aspectes relacionats. D'aquesta manera, el visitant pot gaudir d'una visita autoguiada completa amb total llibertat de moviment.

Aspectes a considerar

Transport

Per arribar a s'Illot des Frares es pot fer servir tant el vehicle privat com el transport públic. Si s'opta per la primera opció, saber que l'àrea on es troba el jaciment compta amb espais suficients per estacionar el vehicle. Si l'opció triada és la segona, saber que, des de Palma, l'autobús que hi arriba és el número 502 del TIB (Transport de les Illes Balears). Les parades més properes al jaciment són: Plaça Constitució (59008) i Av. Marquès del Palmer (59009).

Horaris

Per visitar aquest jaciment no és necessari tenir en compte horaris d'obertura o tancament, pel fet gaudeix d'entrada independent. A més, tot i que el recinte es troba delimitat, presenta una gran entrada que sempre roman oberta. En qualsevol cas, es recomana visitar-ho en les hores de claror, sigui a l'hivern o a l'estiu, essencialment perquè el visitant pugui apreciar bé les restes arqueològiques.

Accessibilitat

L'arribada a tocar del jaciment és apta per a persones amb mobilitat reduïda, però no l'accés / entrada, pel fet que es tracta de roques.

COVA DEL MOLÍ D'EN GASPAR

Cova del Molí d'en Gaspar

La romanització també provocà transformacions en l'àmbit religiós i de culte, essencialment en relació amb els rituals d'enterrament. L'arribada dels romans suposa la introducció dels seus ritus funeraris, entre els quals, la cremació del mort i disposició de les restes en una urna. En aquest sentit, la inhumació es començà a combinar amb la incineració. Un exemple d'aquest canvi en els rituals religiosos el trobem a la cova del Molí d'en Gaspar de ses Cases Noves de Sineu, municipi situat al centre de l'illa.

Descripció

La Cova del Molí d'en Gaspar és una cova artificial que aprofita el tall rocós i que s'ha proposat com a possible columbari romà. Un columbari és una cova on es dipositaven les urnes funeràries de ceràmica o marès amb les restes dels difunts incinerats. Són un tipus de construccions que es troben arreu de la Mediterrània. Aquest, de confirmar-se, seria el primer columbari romà documentat a les illes.

En general, els columbaris no solen aparèixer de forma aïllada. És per això que el projecte d'investigació arqueològica que s'està duent a terme en aquesta zona té per objectiu identificar si el de Sineu formava part d'una necròpolis més extensa. De fet, s'ha demostrat l'existència d'una possible tomba infantil situada a sobre de la cova. Així mateix, s'han trobat restes de ceràmica romana que coincidirien amb la cronologia dels nínxols així com altres jaciments amb material romà a poc menys de 4 km. Així, Sineu hauria estat una zona important durant l'època romana.

L'interessant, però, és que l'existència d'aquest tipus de construccions demostren que les tradicions religioses de la població indígena varen quedar desplaçades. Fins al moment, i com explica Diodor Sícul, les cultures pre-talaiòtiques i talaiòtiques que habitaven les Balears acostumaven a enterrar els morts en coves envoltats d'ofrenes i objectes que ha vien usat durant la vida i que, creien, els servirien per a la vida posterior. No obstant això, l'arribada dels romans hauria desallotjat aquest tipus de rituals en favor de la incineració i la disposició de les restes en una urna, la qual es col·locava en el columbari.

Horaris

Per visitar aquest jaciment no és necessari tenir en compte horaris d'obertura o tancament, pel fet gaudeix d'entrada independent. A més, el recinte on es troba no està delimitat, per tant, s'hi pot accedir en qualsevol moment. En qualsevol cas, es recomana visitar-ho en les hores de claror, sigui a l'hivern o a l'estiu, essencialment perquè el visitant pugui apreciar bé les restes arqueològiques.

Accessibilitat

L'arribada al recinte on es troba el jaciment és apta per a persones amb mobilitat reduïda, però no el tram / descampat pel qual s'accedeix directament a la cova. El terreny presenta algunes roques de petita grandària així com herbes relativament altes.

SON PERETÓ

Son Peretó

La pau i la prosperitat de què havia gaudit el món romà durant dos segles començà a trencar-se cap a finals del segle II dC. L'Imperi hagué de fer front a diverses amenaces externes, tensions socials i una forta crisi econòmica. Aquesta època és poc coneguda a les Balears pel mutisme dels autors clàssics. Així i tot, les restes arqueològiques indiquen que les illes també patiren les conseqüències d'aquest període convuls. No obstant això, un dels fets que més incidència tingué en la transformació del món romà a Mallorca fou l'arribada del cristianisme, i Son Peretó n'és un exemple.

Descripció

Es tracta d'un conjunt paleocristià situat a pocs kilòmetres del nucli urbà de Manacor. Està format per una església d'orientació est-oest, un àmbit baptismal amb dues piscines de planta cruciforme i un seguit d'estances annexes que constitueixen els denominats «sector oest» i «sector sud», els quals haurien servit com a lloc d'enterrament durant el segle VI dC i com a habitatges durant el segle VII dC.

Destaca per ser l'única basílica paleocristiana mallorquina que es pot visitar, ja que la resta, o bé han estat destruïdes, com la de sa Carrotja o Cas Frares, o bé s'han tornat a tapar, com Son Fadrinet, i perquè s'erigeix com a testimoni del procés de cristianització de l'illa.

És important destacar aquest aspecte, perquè, malgrat la l'existència d'aquest tipus de construccions, no es coneix el nom de cap bisbe de Mallorca d'aquest període. Si se sap, en canvi, de la presència d'un bisbe a Ciutadella (municipi de Menorca), el bisbe Sever, qui assumí el càrrec l'any 417. És conegut per haver escrit, a principis del segle V dC, una carta a tota la cristiandat per comunicar la conversió dels jueus de Maó al cristianisme:

Ara bé, lamona encara conserva l'antic do de Déu, que en ella no puguin habitar els jueus [...] Doncs, mentre que a lamona, encara que sia de pas, no s'hi atreueix a habitar-hi cap jueu —que per la seva feresa i malícia amb raó hom els compara amb els llops i les raboses—, al contrari, Magona estava tan infestada de tants jueus —que són com a serps i escorpins— que diàriament l'església de Crist era mortificada per ells.

SEVER, Carta encíclica, 3, 1.5.6

Així mateix, també se sap de l'existència d'un clergue o seglar anomenat Consenci que s'hauria comunicat amb sant Agustí a través de cartes:

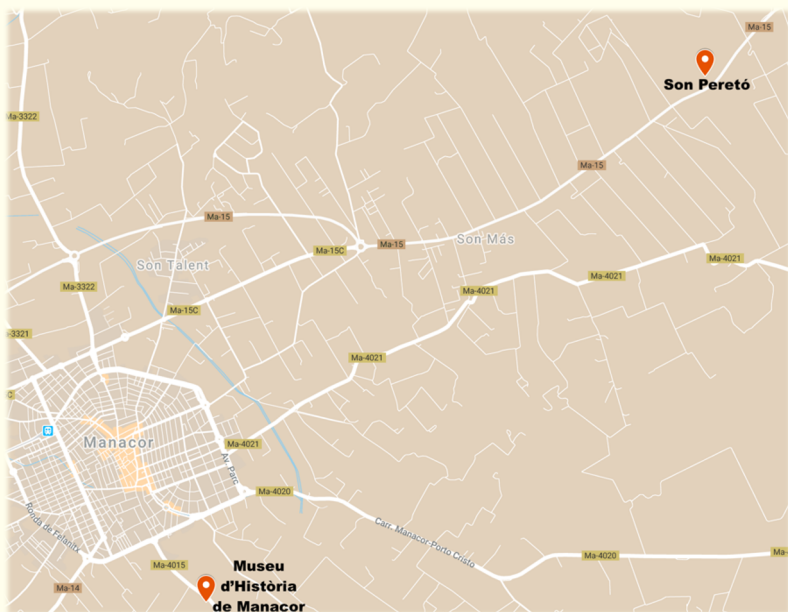
Perquè, efectivament, molts de les illes, on habitem, en emprendre la dreta drecera que du al camí, ha caigut dins un caminó obscur d'aquest error; per ventura trobarem aquí algun Agustí, al qual respectin per la seva autoritat, o acceptin per la seva doctrina, o que se sentin aclaparats pel seu ingeni?

CONSENCI, Epíst., 119, 6, 13

Per tant, resulta evident que el cristianisme anava guanyant terreny a la Mallorca del segle V dC.

La visita

El recorregut que proposem per Son Peretó compta de dos espais: d'una banda, la mateixa basílica paleocristiana, és a dir, el jaciment, i, d'altra banda, el Museu d'Història de Manacor, ubicat a pocs kilòmetres de l'espai arqueològic. Aquesta visita compta amb l'avantatge que els espais es troben museïtzats. Aquest és el mapa que senyala la ubicació dels jaciments. Com es pot comprovar, la basílica paleocristiana de Son Peretó es troba entre els nuclis de Manacor i Sant Llorenç des Cardassar.

Aspectes a considerar

Transport

1. A Son Peretó. Actualment, només és possible arribar a Son Peretó amb vehicle privat. Cap empresa de transports pública disposa d'una línia d'autobús que inclogui una parada al jaciment. En qualsevol cas, saber que l'espai arqueològic disposa d'una àrea d'estacionament de vehicles a l'exterior.
2. Al Museu d'Història de Manacor. Per arribar al museu es pot fer servir tant el vehicle privat com el transport públic. Si s'opta per la primera opció, saber que l'edifici disposa d'una zona d'estacionament de vehicles força gran. Si l'opció triada és la segona, saber que existeixen dos mitjans per arribar-hi: el tren i l'autobús.
  - a. Tren: la línia que hi arriba és la T3, prada Manacor. Després caldria, o bé caminar uns 30 minuts fins al museu, o bé agafar els busos 411, 412 o 432 i parar a la Rambla del Rei en Jaume (33008).
  - b. Autobús: des de Palma, les línies que hi arriben són: 411, 412, 415 i 416. La parada més propera és Av. Mossèn Alcover (33064). Després caldria caminar uns 15 minuts fins al museu.

Horaris

Els horaris d'accés al Museu d'Història de Manacor són els següents:

1. Horaris d'hivern (de 16 de setembre a 31 de maig):
  - a. De dilluns a dissabte: de 9:00 a 14:00 h.
  - b. De dijous a dissabte: de 17:00 a 19:30 h.
  - c. Diumenge: de 10:30 a 13:30 h.
  - d. Dimarts: tancat
2. Horaris d'estiu (d'1 de juny a 15 de setembre):
  - a. De dilluns a dissabte: de 9:00 a 14:00 h.
  - b. De dijous a dissabte: de 17:00 a 20:30 h.
  - c. Dimarts i diumenge: tancat.

Accessibilitat

El Museu d'Història de Manacor es troba completament adaptat per a persones amb qualsevol tipus de diversitat funcional. A banda de no tenir barreres arquitectòniques que dificultin l'accés a persones amb mobilitat reduïda, el museu disposa de tota mena de recursos adaptats a la nova museologia: codis QR en cada sala per accedir a continguts extra i a arxius àudio, reproduccions tàctils de determinats objectes, pantalles de TV amb documentals explicatius i reproduccions 3D, infografies en caselles a cada sala, etc. D'aquesta manera, qualsevol visitant es pot endur una experiència museística completa.

Pel que fa al jaciment de Son Peretó, l'arribada i l'accés és més complicat. Malgrat que s'accedeixi amb vehicle propi, cal tenir en compte que la carretera no disposa de cap cartell informatiu previ que indiqui que s'està arribant a l'espai arqueològic. Per tant, la recomanació és reduir la velocitat i esperar trobar el monòlit informatiu que assenyalava la seva entrada. També cal vigilar a l'hora de voltar a l'esquerra si el sentit és direcció Sant Llorenç des Cardassar, pel fet que no hi ha cap addicional que faciliti la maniobra. Un cop s'hagi voltat, cal tenir present la costa que uneix el jaciment des de la carretera, una mica pronunciada. Un cop arribats, saber que el terreny del jaciment presenta pedres petites i herbes baixes.

SERVEIS

Serveis

Centres

Catedral de Mallorca: Plaça de la Seu, s/n, 07001, Palma. Tel. 971713133. Web: www.catedraldemallorca.org

Museu del Castell de Bellver: Carrer de Camilo José Cela, s/n, 07014, Palma. Tel. 971735065. Web: www.castelldebellver.palma.cat

Hospital de Son Espases: Carretera de Valldemossa, 79, 07120, Palma. Tel. 871205000. Web: www.hospitalsonespases.es

Museu Monogràfic de Pollentia: Carrer de Sant Jaume, 30, 07400, Alcúdia. Tel. 971547004. Web: www.alcudia.net/Pollentia/es/el-museu/

Museu d'Història de Manacor: Carrer de Cales de Mallorca, km 1.5, 07500, Manacor. Tel. 971843065. Web: www.museudemanaacor.com

Transports

EMT (Empresa Municipal de Transports): Carrer de Josep Anselm Clavé, 5, 07002, Palma. Tel. 971214444. Web: www.emtpalma.cat

TIB (Transport de les Illes Balears): Plaça d'Espanya, 07004, Palma. Tel. 971177777. Web: www.tib.org

